

ISSN 2663-9009 (Print)

ISSN 2663-9017 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Crossref

OUCI

Open Ukrainian Citation Index

Scopus Database
Journal indexing & Citation Analysis

Scopus Database
Journal indexing & Citation Analysis

DOAJ

DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.

**СЕРІЯ: ОСВІТА. СОЦІАЛЬНІ
ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (14)

Чернігів 2025

УДК (051) [378+33+159.9]

НЗ4

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01

*Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України
(протокол № 3 від 28 лютого 2025 р.).*

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки : науковий журнал / Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2025. № 1 (14). 222 с.

Поточний випуск журналу вміщує статті, що присвячені інноваційним підходам та методам навчання в закладах вищої освіти, професійній підготовці здобувачів вищої освіти, формуванню їх життєвих цінностей та професійної компетентності.

Видання буде корисним для науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК (051)[378+33+159.9]

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Гончаренко О. Г., доктор економічних наук, професор;

Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисенко І. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Гаркуша С. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна);

Ключко А. О., доктор психологічних наук, доцент (Україна);

Пліско В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна);

Разумейко Н. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Сіренко К. Ю., кандидат економічних наук, доцент (Україна);

Чебоненко С. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна);

Шимко В. А., доктор психологічних наук, професор (Україна);

Гутьєррес Маурісіо Гаріта, доктор наук, Університет Франциско Маррокін (Гватемала);

Кузьор Олександра, хабілітований доктор гуманітарних наук, факультет організації та управління, Сілезький технічний університет (Забже, Польща);

Нгуєн Чу В., доктор наук, Університет Хьюстон Даунтаун, Коледж бізнесу (Сполучені Штати Америки);

Нільсен Майкл Е., доктор наук, професор, завідувач кафедри психології, Університет штату Джорджія (Сполучені Штати Америки);

Смальскис Вайнюс, доктор наук, професор, Інститут державного управління (Литовська Республіка);

Четин Бекташ, доктор наук, професор, Університет Газіосманпаша (Туреччина);

Чуреа Марія, доктор наук, Університет Петрошани (Румунія).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Шмельова Р. І., молодший науковий співробітник відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва.

Заснований у 2018 році. Ідентифікатор медіа:
R30-02519 від 18.01.2024 № 134

© Пенітенціарна академія
України, 2025

ISSN 2663-9009 (Print)

ISSN 2663-9017 (Online)

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE**

SCIENTIFIC HERALD OF SIVERSHCHYNA.

**SERIES: EDUCATION. SOCIAL
AND BEHAVIOURAL SCIENCES**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 1 (14)

Chernihiv 2025

UDC (051)[378+33+159.9]
DOI 10.32755/sjeducation.2025.01

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol № 3 on February 28, 2025).

Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences : a Scientific Journal / Penitentiary Academy of Ukraine.
Chernihiv : PAU, 2025. № 1 (14). 222 p.

The current issue of the journal contains articles devoted to innovative approaches and methods of teaching in higher education institutions, professional training of higher education students, formation of their life values and professional competence.

The issue will be useful for scientists, leacturers, PhD students, undergraduates and students of higher education institutions.

UDC (051)[378+33+159.9]

EDITOR-IN-CHIEF: Anishchenko V. O., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Penitentiary Academy of Ukraine, Ukraine.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Honcharenko O. G., Doctor of Sciences (Economics), Professor, Penitentiary Academy
of Ukraine, Ukraine;

Danylchenko T. V., Doctor of Sciences (Psychology), Professor, Penitentiary Academy
of Ukraine, Ukraine.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Borysenko I. V., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine);

Harkusha S. V., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor (Ukraine);

Klochko A. O., Doctor of Sciences (Psychology), Associate Professor (Ukraine);

Plisko V. I., Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor (Ukraine);

Razumeiko N. S., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine);

Sirenko K. Yu., Ph.D. in Economics, Associate Professor (Ukraine);

Chebonenko S. O., Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine);

Shymko V. A., Doctor of Sciences (Psychology), Professor, National Academy of the Security
Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

Gutierrez Mauricio Garita, Doctor of Sciences, Universidad Francisco Marroquin (Guatemala);

Kuzior Aleksandra, Ph. D., Doctor of Sciences of Humanities, Associate Professor, Faculty of
Organization and Management, Silesion University of Technology (Zabrze, Poland);

Nguyen Chu V., Ph.D. in Davies College of Business; University of Houston-Downtown (USA);

Nielsen Michael E., Ph. D., Doctor of Sciences (Psychology), Professor, Chair of Psychology
Department, Georgia Southern University (USA);

Smalskys V., Doctor of Sciences, Associate Professor; Mykolas Romeris University-Institute
of Public Administration (Lithuania);

Cetin Bektas, Doctor of Sciences, Professor; Tokat Gaziosmanpasa (Turkey);

Ciurea Maria, Doctor of Sciences, University of Petrosani (Romania).

RESPONSIBLE SECRETARY: Shmelova R. I., junior researcher of the Department of
Scientific Activity and International Cooperation; Academy of the State Penitentiary
Service (Ukraine).

Founded in 2018. Media identifier:
R30-02519 dated 18.01.2024 № 134

© Penitentiary Academy
of Ukraine, 2025

ЗМІСТ

Аніщенко В. О., Супрун Д. М., Супрун М. О.	
Синьов В. М. і сучасна пенітенціарна наука та практика	7
Васюк О. В., Сопівник Р. В. Сутність і структура поняття «Екологічні цінності студентів соціономічних професій»	21
Гейда О. С. Священнослужителі, обвинувачені або засуджені за державну зраду та виправдовування збройної агресії проти України: соціологічний аналіз	31
Гончаренко О. Г. Сучасні підходи до формування цілей і стратегії діяльності пенітенціарних закладів	51
Мірошніченко В. І. Менторство у підготовці бакалаврів право- охоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками	66
Осова О. О. Травмочутливий підхід до викладання іноземної мови в умовах війни: досвід закладів вищої освіти України	78
Петровська Ю. М., Попружна А. В. Використання методу «storytelling» під час вивчення історії Голокосту в Пенітенціарній академії України	96
Разумейко Н. С., Аніщенко В. О. Сторітелінг як інноваційний метод у сучасній освіті	107
Толочко С. В., Хомич В. І. Формування естетичної компетентності студентів на основі творчого доробку Ліни Костенко.....	121
Швардак М. В., Попович О. М. Персоналізоване навчання з використанням штучного інтелекту.....	139
Шимко В. А. Профайлінг як професія: ключові навички, особистісні риси та підготовка фахівців.....	157
Шумейко З. Є. Методичні аспекти викладання курсу «Юридичне документознавство» в професійній підготовці майбутніх фахівців у галузі права	173
Vykonia O. Using artificial intelligence in the process of teaching English	183
Vasylieva Yu. Ecological academic environment for newcomers.....	197
Razumeyko N., Shcherbyna N., Anishchenko V. Practice- oriented learning technologies in the process of gradual professional training of specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine ...	209

CONTENT

Anishchenko V., Suprun D., Suprun M. Viktor Syniov and modern penitentiary science and practice	7
Vasiuk O., Sopivnik R. The essence and structure of the concept of «Ecological values of students of socioeconomic professions».....	21
Heida O. Clergymen accused or convicted of collaborating with the enemy, encroaching on the territorial integrity and inviolability of Ukraine and propagation of war: sociological analysis	31
Honcharenko O. Modern approaches to forming goals and strategies of activities of penitentiary institutions	51
Miroshnichenko V. Mentoring in training bachelors of law enforcement activities for social interaction with teenagers.....	66
Osova O. Trauma-sensitive approach to foreign language teaching in times of war: the experience of Ukrainian higher education institutions....	78
Petrovska Yu., Popruzha A. Use of the storytelling method during the study of the Holocaust history at the Penitentiary Academy of Ukraine.....	96
Razumeyko N., Anishchenko V. Storytelling as an innovative method in modern education	107
Tolochko S., Khomych V. Formation of students' aesthetic competence on the basis of Lina Kostenko's creative work	121
Shvardak M., Popovych O. Personalized learning using artificial intelligence.....	139
Shymko V. Profiling as a profession: key skills, personality traits, and specialist training	157
Shumeiko Z. Methodological aspects of teaching the course «Legal document science» in the professional training of future specialists in the field of law	173
Bykonja O. Using artificial intelligence in the process of teaching English	183
Vasylieva Yu. Ecological academic environment for newcomers.....	197
Razumeyko N., Shcherbyna N., Anishchenko V. Practice-oriented learning technologies in the process of gradual professional training of specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine	209

УДК 929Синьов+343.8]:001.89
DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.007

СИНЬОВ В. М. І СУЧАСНА ПЕНІТЕНЦІАРНА НАУКА ТА ПРАКТИКА

(до 85-річчя від дня народження)

Аніщенко Вікторія Олександрівна, доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5062-3789

Researcher: AAC-5442-2021

Scopus-Author: 5720-8032-016;

Супрун Дар'я Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної роботи та реабілітації,

Національний університет біоресурсів і природокористування

(03041, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,

e-mail: darya7@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-4725-094X;

Супрун Микола Олексійович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної освіти,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
(54006, Україна, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24,
e-mail: suprun62@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-4198-9527

Стаття містить науково-публіцистичний опис біографічних та наукових досягнень видатного українського вченого-новатора, почесного президента ГО «Українська асоціація корекційних педагогів», дійсного члена НАПН України, заслуженого юриста України, професора кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктора педагогічних наук, професора Віктора Миколайовича Синьова.

Авторський колектив науковців є послідовниками доктора педагогічних наук, професора Синьова В. М., тому своєю статтею прагнуть донести до молодих науковців ті новаторські ідеї та результати його досліджень, що стали підґрунтям для розвитку сучасної пенітенціарної педагогіки та пенітенціарної психології.

Ключові слова: особистість фахівця-пенітенціариста, педагогічна культура, пенітенціарна педагогіка, пенітенціарна психологія, підготовка кадрів.

VIKTOR SYNOV AND MODERN PENITENTIARY SCIENCE AND PRACTICE

Anishchenko Viktoriia,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and
Humanitarian Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-5062-3789
ResearcherID: AAC-5442-2021
Scopus-Author: ID57208032016;

Suprun Daria,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine,
e-mail: darya7@ukr.net)
ORCID: 0000-0003-4725-094X;

Suprun Mykola,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Special Education,
V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University
(24 Nikolska Street, Mykolaiv, 54030, Ukraine,
e-mail: suprun62@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-4198-9527

The article contains a scientific and journalistic description of the biographical and scientific achievements of the outstanding Ukrainian scientist and innovator, Honorary President of the NGO "Ukrainian Association of Special Psychologists", full member of the NAES of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Psychocorrectional Pedagogy and Rehabilitation of Dragomanov Ukrainian State University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Viktor Synov.

The authors' team of scientists are followers of Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Viktor Synov. So they strive to convey to young scientists these innovative ideas and the results of his research, which became the basis for the development of modern penitentiary pedagogy and penitentiary psychology.

Key words: *personality of the penitentiary specialist, pedagogical culture, penitentiary pedagogy, penitentiary psychology, staff training.*

Масштаб особистості академіка Віктора Миколайовича Синьова нами, його сучасниками, ще не осмислений. У цій історико-педагогічній розвідці ми намагалися більше уваги приділити здобуткам академіка в маловідомій широкому загальнодіяльності його в різних галузях наук. У своєму невеликому вітальному слові ми насамперед прагнули сказати Слово Вдячності Нашому Вчителеві.

Вітчизняні психологія та педагогіка мають усі підстави для того, щоб виділити низку імен учених, які визначають сучасний стан цих наук і є орієнтиром для майбутнього. Ім'я доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України, заслуженого юриста України Віктора Миколайовича Синьова належить саме до такої плеяди вчених-новаторів. Сфера наукових інтересів дослідника завжди відзначалася особливо широким спектром.

Віктор Миколайович народився 1940 року в сім'ї відомих у СРСР артистів – Марії Захарівни Леонідової та Миколи Михайловича Синьова. Батьки після війни гастролювали майже по всьому колишньому Радянському Союзу. З ними

подорожував і Віктор. Сцена й повна глядацька зала були для нього рідною домівкою. Тому нині, де б не виступав Віктор Миколайович, його доповіді, спів і вірші завжди сприймаються аудиторією бурхливими оплесками. Зазначимо, що він є автором віршів, які стали популярними піснями в репертуарі багатьох українських співаків. Зокрема, їх яскраво виконував його друг та співавтор – композитор Микола Петрович Мозговий. Пісні В. Синьова є в репертуарі Софії Ротару та Ірини Білик.

Закінчивши дефектологічний факультет КДПІ ім. М. О. Горького та аспірантуру Інституту дефектології АПН СРСР, у молоді роки Віктор Синьов стрімко увійшов до когорти кращих фахівців корекційної педагогіки колишнього Радянського Союзу. У студентські роки здобув звання «Майстер спорту СРСР з настільного тенісу», брав активну участь у художній самодіяльності, творчих колективах, Клубі веселих та кмітливих, очолював збірну інституту з баскетболу.

Дослідженням В. М. Синьова завжди властиві такі ознаки, як високий рівень теоретичного компонента, а також всебічна практична спрямованість. Крім проведення широкомасштабної дослідницької роботи, пов'язаної з удосконаленням корекційно-виховного процесу спеціальних шкіл, В. М. Синьов у 1960–1970-ті рр. виявив себе талановитим організатором у сфері підготовки педагогічних кадрів, працюючи доцентом, заступником декана дефектологічного факультету столичного педагогічного інституту.

Робота В. М. Синьова у відділі дефектології Науково-дослідного інституту педагогіки України пов'язана з особливими науковими здобутками. Важливою науково-практичною значущістю для педагогічної теорії й практики стали результати досліджень різних аспектів соціалізації учнів з особливостями розумового розвитку.

Новим етапом у науково-педагогічній діяльності В. М. Синьова став його прихід 1980 року до колективу Київського інституту внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України, де він пройшов шлях від

доцента кафедри психології та педагогіки до першого проректора з навчальної роботи, завідувача кафедри правової та соціальної педагогіки. У той час полковник внутрішньої служби В. М. Синьов захистив докторську дисертацію (1988 р.) з проблем корекції інтелектуального розвитку учнів допоміжної школи, був обраний членом-кореспондентом (1993 р.), дійсним членом НАПН України (1995 р.) та отримав почесне звання «Заслужений юрист України» (1995 р.). Згодом, у 2000-і роки він став повним кавалером ордена «За заслуги».

Органічно продовжуючи розвивати вивчення методологічних і практичних основ дефектології, дослідник спільно зі своїми колегами за більш ніж двадцятирічний творчий шлях заклали основи нових наукових напрямів у психолого-педагогічній науці. Під його науковим керівництвом було здійснено радикальні зміни в переосмисленні теоретичних і практичних засад пенітенціарної педагогіки, яка з виправно-трудової педагогіки стала справді педагогікою каяття – пенітенціарною. Завдяки зусиллям В. М. Синьова та його колег-однодумців – О. В. Беци, Г. О. Радова, О. П. Северова, В. В. Сулицького, Д. О. Ніколенка, С. І. Жеваги, В. І. Кривуши, В. І. Ковальця, В. М. Любченка та інших – було започатковано основи не тільки сучасної пенітенціарної педагогіки, а й усяєї пенітенціарної теорії та практики. Характерною рисою педагогічних поглядів В. М. Синьова у сфері пенітенціарної педагогіки стало те, що він розглядає побудову взаємодії персоналу установи виконання покарань і засудженого з позицій педагогіки співпраці.

Новаторство педагогіки співпраці, на думку вченого, насамперед виявляється в тому, що сприяє «олюдненню» особистості людини, яка переступила межу закону. Подібне бачення взаємодії педагога пенітенціарної установи та засудженого вимагає від першого психологічного налаштування на якісно новий тип стосунків, що потребують чіткого дотримання певних психологічних установок, а від другого – щирого бажання змінити своє життя на краще. До цих психологічних установок, що слугують запорукою реалізації педагогіки співпраці в місцях позбавлення волі, В. М. Синьов відносить:

- упереджувальна увага до особистості будь-якого засудженого з усіма складнощами, суперечностями (що протистоять тенденції до запрограмованого відторгнення засудженого з боку співробітників);

- пошук позитивного в особистості та опертя на нього в процесі ресоціалізації;

- оптимістичний прогноз в оцінюванні перспектив особистісних змін засудженого;

- емпатійне (співчутливе) розуміння засудженого і його психічного стану, що передбачає вміння подивитися на світ з позиції іншого;

- відкрите, довірливе спілкування із засудженими;

- надання засудженому можливості навчитися долати труднощі в різних видах і ситуаціях життєдіяльності, корекції статусу особистості в соціальному оточенні та досягнення успіху;

- глибинне вивчення і розкриття справжніх мотивів і зовнішніх обставин, що викликають вчинки і дії засудженого, з урахуванням його характерологічних здібностей і прийняття на цій підставі оптимальних психолого-педагогічних рішень.

Запропоновані В. М. Синьовим ціннісні компоненти (установки) педагогіки співпраці перебувають у безпосередній єдності з технологічними компонентами, тобто володінням персоналом пенітенціарних закладів певними різноманітними способами професійної психолого-педагогічної діяльності, спрямованої на всебічне вивчення та ресоціалізацію засуджених. Професор В. М. Синьов запропонував оригінальні підходи до реалізації традиційних методів роботи із засудженими (бесіда, спостереження, узагальнення незалежних характеристик, вивчення документації, анкетування, аналіз продуктів діяльності тощо), а також психолого-діагностичних методик, що цілком можливо адаптувати до умов роботи працівників установ.

Важливим науково-практичним досягненням В. М. Синьова стало і те, що він спільно з В. І. Кривушею провів дослідження стосовно творчого запровадження в практику діяльності виховних колоній для засуджених підлітків педагогічної спадщини А. С. Макаренка. Для гуманізації діяльності виправних установ і підвищення ефективності процесу виправлення

злочинців у сучасну пенітенціарну педагогіку й виховну роботу із засудженими в установах вноситься, як зазначають ці науковці, низка принципово нових положень. Передусім – подолання деформації у взаєминах співробітників-вихователів і засуджених, тобто формування й реалізація таких особистісних установок суб'єктів виховної системи щодо її об'єктів, як шанобливе ставлення до особистості кожного засудженого, пошук позитивного в особистості та опертя на нього в педагогічному процесі; емпатичне розуміння особистості та її емоційного стану; створення для засудженого реальних перспектив поліпшення свого становища (соціального статусу); відкрите й довірливе спілкування та контактна взаємодія; надання засудженим психологічної та іншої допомоги для подолання труднощів у різноманітних ситуаціях, оптимістичний прогноз в оцінюванні перспектив позитивних змін в особистості; активізація самосвідомості особистості й апеляція до її інтелектуального потенціалу; зміцнення й розширення позитивних соціальних зв'язків засуджених, самокритичний аналіз і самокорекція вихователем власної особистості та діяльності.

Всебічне вивчення В. М. Синьовим і вченими Київського інституту внутрішніх справ практики роботи пенітенціарних установ свідчить про можливості формування колективістських взаємин у середовищі засуджених. Для цього, на їх думку, потрібно структурно реорганізувати формальні утворення на основі ідеї А. С. Макаренка про первинний колектив, педагогічне керівництво, його функціонування та розвиток. Актуальним у цьому плані є і Макаренківські положення про активізацію різноманітних видів соціально корисної колективної діяльності, посилення її особистісного сенсу, творчої спрямованості та самостійності, розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин. На практичне підтвердження вчення А. С. Макаренка педагогами Київського інституту внутрішніх справ – на той час єдиного в Україні вищого навчального закладу пенітенціарної системи – було проведено спеціальні дослідження ефективності діяльності виховних колоній, де неповнолітніх засуджених залучали до різноманітної соціально корисної та особистісно-значущої колективної творчої діяльності, яка вимагала від них

співчуття, милосердя, доброти і відповідала їхнім віковим та індивідуальним особливостям, запитам та інтересам. Це, наприклад, шефство над будинками для сиріт і дітей, які втратили батьківську опіку, навчання національних ремесел, підготовка до звільнення й майбутнього сімейного життя тощо. Дослідження показали: чим багатший зміст і різноманітні форми й методи перевиховання неповнолітніх, тим швидше відбувається їхня ресоціалізація. Неабияке значення при цьому має єдність виховних впливів на інтелектуальні, емоційно-вольові, ціннісно-мотиваційні компоненти їхньої свідомості та поведінки.

Глибоко вивчаючи психолого-педагогічні аспекти діяльності виховних колоній, В. М. Синьов як учений-дефектолог насамперед прагнув вивчити широкий спектр вихованців з особливостями фізичного та психічного розвитку. Результатом цих багаторічних досліджень стала низка наукових праць, що ґрунтувалися на методологічній та пенітенціарної теорії. Всебічне вивчення підлітків, а згодом і дорослих засуджених з тими чи іншими особливостями психофізичного розвитку дало змогу В. М. Синьову та його колегам (О. П. Северову, Д. О. Ніколенку, А. С. Рождественському та іншим) заявити про створення нового наукового напрямку, що інтегрував у собі найсучасніші досягнення пенітенціарної та дефектологічної науки – пенітенціарної дефектології. Помітним явищем у розвитку цієї галузі знань – уперше в колишньому Радянському Союзі – був захист під науковим керівництвом академіка В. М. Синьова кандидатської дисертації О. Д. Гришко, присвяченої всебічному вивченню мотиваційної сфери розумово відсталих засуджених підлітків. Вагомим успіхом ученого стало і дослідження його учениці Т. Г. Харченко питань пенітенціарної психології.

Як людина високої загальної та педагогічної культури, В. М. Синьов постійно і особливо відповідально ставився до формування особистості офіцера правоохоронних органів. Бачення офіцера людиною, що є носієм високої моралі, спонукало В. М. Синьова спільно з В. С. Медведєвим вивчати протягом тривалого часу вияви професійної деформації у співробітників органів внутрішніх справ. Професійна деформація – явище, яке для людини має руйнівний всепроникний

характер, що врешті-решт призводить до професійної непридатності правоохоронця.

Дослідженню цих проблем, а також вивченню питань недопущення професійної деформації було присвячено першу в Україні докторську дисертацію з юридичної психології В. С. Медведєва, наукове керівництво якою здійснював професор В. М. Синьов. Варто зазначити, що кількість докторських та кандидатських дисертацій з різних галузей права, педагогіки та психології, що були виконані під керівництвом ученого, сягає вже ста.

Однією з важливих умов недопущення професійної деформації, на думку вченого, є педагогічно виважене формування та вдосконалення професійної культури правоохоронця нового покоління, що є актуальною для теорії і практики підготовки та безперервної післядипломної освіти співробітників органів внутрішніх справ. При цьому принципово важливим, наголошує академік, є виховання в правоохоронців системи професійно значущих для якісного виконання соціально-педагогічних функцій особистісних властивостей, зокрема таких: соціальна відповідальність; готовність прийти на допомогу в поєднанні з провідним місцем цінностей служіння людям і закону в підсистемі духовно-аксіологічних властивостей особистості; перцептивні здібності (здатність швидко та адекватно розуміти інших людей, у тому числі емпатійно, бути одночасно уважним до багатьох об'єктів тощо); емоційна стабільність у поєднанні з умінням емоційно забарвлено передавати інформацію; особистісний динамізм (інтерактивність) як здатність впливати на інших людей; вольові якості; висока мовленнєва культура; здатність до антиципації (прогнозу розвитку подій, поведінкових явищ); креативність (здатність до творчих, нестандартних рішень) у поєднанні з професійними стереотипами діяльності.

Поряд з розвитком цих значущих соціально-педагогічних функцій правоохоронцеві, вважає В. М. Синьов, украй необхідно володіти конкретними методами і прийомами активізувального або гальмівного виховного впливу на особистість та різні малі й великі соціальні групи (роз'яснення, доведення,

переконання, дискусія, «вибух», приклад, прохання, вияви доброти і турботи, комплімент, пробудження і активізація гуманних почуттів, наказ, заборона, вияв компетенції, натяк, попередження про наслідки, іронія та ін.), а також уміти ці прийоми адекватно й вибірково застосовувати.

Особливого значення з точки зору формування у правоохоронця таких особистісних рис і компетенцій, що сприяли б якісному виконанню соціально-педагогічних функцій і підвищенню авторитету пенітенціаристів, а також інших силових структур серед населення, набуває проблема залучення співробітників органів внутрішніх справ та ОВС і Державної кримінально-виконавчої служби, військовослужбовців уже з курсантської лави до повноцінного самовиховання, що, на думку дослідника, є запорукою створення стійкої (на майбутнє життя) мотивації самопізнання і самовдосконалення об'єктивності рефлексій у діяльності, поведінці, людських взаєминах.

Особливо цінним для теорії виховання є висновок академіка В. М. Синьова про те, що сама по собі педагогічна культура особистості як гуманітарна цінність, включно, безумовно, з етичними та естетичними компонентами, але не обмежуючись ними, при її сформованості в людині сприяє не тільки якісному виконанню нею різноманітних, не лише професіональних, соціальних ролей (у сімейній сфері), але й значною мірою забезпечує авторитет такої людини і повагу до неї в суспільстві.

За більш ніж п'ятдесятирічну активну науково-педагогічну діяльність академік здійснив розроблення та модернізацію навчальних планів і програм для різних типів спеціальних шкіл, педагогічних навчальних закладів і закладів освіти МВС України. За його науковим і організаційним керівництвом та за активної авторської участі було створено відомі праці з теорії виховання та навчання, потужні праці з олігофренопедагогіки, що є важливими підручниками і навчальними посібниками для студентів, курсантів закладів освіти МВС України, педагогів-практиків. Ціла низка навчальних посібників з проблем пенітенціарної педагогіки, підготовлених авторським колективом на чолі з В. М. Синьовим, здобули широке визнання і стали

хрестоматійними книгами як для курсантів, так і для офіцерів пенітенціарної системи.

Критично оцінюючи кадрове забезпечення правоохоронних органів з позицій їхньої психолого-педагогічної майстерності, вчений завжди дотримується позицій, що головне завдання вищої школи – не вчити студента або курсанта, а навчити вчитися, враховуючи при цьому його особистість, індивідуальність. Викладач повинен не радити, що, як і коли роботи, а показати альтернативу вибору, як її знайти, навчити процесу пошуку. Курсант, спираючись на знання та особистий досвід, вибирає і планує свої дії в навчанні. Керуючись таким баченням підготовки офіцера в навчальному закладі, В. М. Синьов та його однодумці на початку 1990-х років уперше в Україні започаткували в системі МВС підготовку психологів для органів виконання покарань і міліції. Історія життя психологічного факультету Київського інституту внутрішніх справ дає нам підстави визначити певні тенденції розвитку підготовки психологічних кадрів:

- орієнтація на створення науково-педагогічного комплексу: вищий навчальний заклад – наукові інститути НАПН України (психології, педагогіки, спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, педагогічної освіти і освіти дорослих, професійної освіти та ін.) – установа виконання покарань, підрозділ ОВС;

- впровадження елементів системи навчання курсантів і слухачів за індивідуальними планами з розвитком їхньої науково-дослідної роботи та у проблемних групах;

- гуманізація та демократизація навчання як стиль взаємин викладачів і курсантів, що є умовою посилення індивідуального виховного впливу на вихованців;

- впровадження курсантсько-викладацького самоврядування, формування навичок організаторської діяльності через роботу курсантської ради факультету;

- розвиток професійно-пізнавальної активності курсантів на основі впровадження нових методів викладання, найновіших технічних засобів навчання;

– розширення міжвишівських та міжнародних контактів спеціалістів.

Розпочата В. М. Синьовим, О. П. Северовим та іншими вченими принципово нова справа зі створення психологічної служби в пенітенціарній системі та в системі ОВС буде, на їхню думку, лише тоді успішною, коли вона базуватиметься на принципах першочергової необхідності, а не кон'юнктури. Недарма ще 1876 року професор Київського університету святого Володимира Д. І. Тальберг стверджував: «Тюрма має справи з внутрішнім світом людини, з моральними хворобами та аномаліями, саме тому знання психологічні, безумовно, необхідні для успіху. Не буде сказано занадто, коли зазначимо, що сума і якість людських знань у сфері психології складають першооснову, на якій базується майбутнє тюремного питання».

У вересні 2003 року академік В. М. Синьов повернувся до Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова на посаду директора Інституту корекційної педагогіки та психології, де й нині продовжує працювати. З 2019 року – вже на посаді професора кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології. Цей період його науково-педагогічного життя характеризується вагомими здобутками в реформуванні вітчизняної спеціальної освіти. Безумовно, потрібен час для всебічного осмислення тих починань, які належать ученому та його науковій школі.

Демократичні перетворення, що визначають облік сьогодення, зокрема й психолого-педагогічної науки, насамперед сприяють зростанню соціальної ролі особистості на основі розроблення життєздатної системи забезпечення духовного самовдосконалення людини, формування інтелектуального та культурного потенціалу суспільства. Саме тому ці процеси, на думку академіка Віктора Миколайовича Синьова, зобов'язують нас принципово по-іншому переосмислити минуле, що якраз і дасть змогу сформувати нове бачення майбутнього психолого-педагогічної теорії та практики [1–10].

Список використаних джерел

1. Бойко-Бузилі Ю. Ю., Супрун М. О. Ювілей академіка Синьова Віктора Миколайовича (до 80-річчя від дня народження). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 143–150.
2. Дука О. А., Супрун М. О. Наш ювіляр (до 75-річчя із дня народження академіка В. М. Синьова). *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2015. № 1 (9). С. 153–155.
3. Супрун М. О. Внесок наукової школи академіка В. М. Синьова в розвиток загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки. *Нові технології навчання* : збірник наукових праць. Київ : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2002. № 33. С. 137–145.
4. Супрун М. О. Пенітенціарні аспекти педагогіки співпраці академіка В. М. Синьова. *Вісник Академії управління МВС*. 2008. № 3. С. 170–177.
5. Супрун М. О. Внесок наукової школи академіка В. М. Синьова в розвиток загальної та спеціальної психолого-педагогічної науки. Професор В. М. Синьов: до 70-річчя із дня народження. Бібліографічний покажчик. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. С. 13–23.
6. Супрун М. О. Дефектологія пенітенціарна. *Міжнародна поліцейська енциклопедія. Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво*. Київ : Атіка, 2014. Т. 8. С. 1469–1470.
7. Супрун М. О. Педагогіка співпраці академіка В. М. Синьова. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 1 (5). С. 179–184.
8. Супрун М. О. Внесок академіка В.М. Синьова та його наукової школи в розвиток загальної психолого-педагогічної науки та пенітенціарної теорії і практики (до 75-річчя із дня народження). *Публічне право*. 2014. № 4 (16). С. 277–282.
9. Супрун М. О. Мої науково-педагогічні стежки: вибрані публікації. Збірник праць. Київ : КДА, 2023. 344 с.
10. Шеремет М. К., Супрун М. О. Основні наукові здобутки В. М. Синьова та його наукової школи. *Наукові школи НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. С. 138–243.

References

1. Boyko-Buzyl, Y. Y. and Suprun, M. O. (2020), "Jubilee of Academician Viktor Mykolaiovych Syniov (to the 80th anniversary of his birth)", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, № 1, pp. 143–150.

2. Duka, O. A. and Suprun, M. O. (2015), "Our Jubilee (to the 75th anniversary of Academician V. M. Syniov)", *Scientific Bulletin of the Institute of Criminal Executive Service*, № 1 (9), pp. 153–155.

3. Suprun, M. O. (2002), "Contribution of the scientific school of academician V. M. Syniov to the development of general and special psychological and pedagogical science", *New learning technologies : a collection of scientific works*, Institute of Education Content Modernization, № 33, pp. 137–145.

4. Suprun, M. O. (2008), "Penitentiary aspects of the pedagogy of cooperation of Academician V. M. Syniov", *Bulletin of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs*, № 3, pp. 170–177.

5. Suprun, M. O. (2010), "Contribution of the scientific school of academician V. M. Syniov to the development of general and special psychological and pedagogical science. Professor V. M. Syniov: to the 70th anniversary of his birth", *Bibliographic index*, Kyiv, pp. 13–23.

6. Suprun, M. O. (2014), "Penitentiary defectology", *International Police Encyclopaedia. Information and analytical, educational and scientific activities, psychological principles of police service; international cooperation*, Vol. 8, Atika, Kyiv, pp. 1469–1470.

7. Suprun, M. O. (2014), "Pedagogy of cooperation of academician V. M. Syniov", *Scientific Bulletin of the Institute of Criminal Executive Service*, № 1 (5), pp. 179–184.

8. Suprun, M. O. (2014), "Contribution of Academician V. M. Syniov and his scientific school to the development of general psychological and pedagogical science and penitentiary theory and practice (to the 75th anniversary of his birth)", *Public law*, № 4 (16), pp. 277–282.

9. Suprun, M. O. (2023), "My scientific and pedagogical paths: selected publications", *Collection of works*, KDA, Kyiv.

10. Sheremet, M. K. and Suprun, M. O. (2005), "Main scientific achievements of V. M. Syniov and his scientific school", *Scientific schools of the Drahomanov National Pedagogical University*, pp. 138–243.

УДК 37.091.212:316.752:502

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.021

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ»

Васюк Оксана Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки,

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

(03041, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,

e-mail: o.vasiuk@nubip.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-0926-7599

ResearcherID: I-3175-2018

Scopus-Author: ID57219243780;

Сопівник Руслан Васильович,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки,

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

(03041, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,

e-mail: sopivnyk_r@nubip.edu.ua)

ORCID: 0000-0001-7446-9707

ResearcherID: AАН-2046-2020

Екологічна криза, яка стала реальністю XXI століття, потребує загального розв'язання. Сформовані екологічні цінності мають стати домінантними в ієрархії цінностей особистості, зокрема майбутніх фахівців соціономічних професій. Це вимагає від закладів вищої освіти підготувати таких висококваліфікованих фахівців соціономічних професій, які самі демонструватимуть наявність вищезгаданих цінностей, а в майбутньому володіти здатністю розв'язувати проблеми екологічної освіти з метою поширення та утвердження екологічних цінностей.

***Метою статті** є розкриття сутності і структури поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій».*

*Під час дослідження застосовано комплекс **методів**: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел, порівняння.*

***Результати дослідження.** З'ясовано, що екологічні цінності, як і інші цінності особистості, становитимуть загальну систему загальнолюдських цінностей особистості (життя, виживання, якісне життя), а їхня сукупність буде індивідуальною та втілюватиметься в конкретних вчинках і моральній поведінці людини. Поняття «екологічні цінності студентів со-*

ціономічних професій» визначаємо як складне особистісне утворення, що демонструє ставлення особи до об'єктів довкілля та врегульовує її взаємозв'язки з природою, ґрунтується на моральних нормах і принципах, суспільних екологічних уявленнях та ідеалах, установках, емоціях, знаннях, переконаннях, оцінюванні подій екологічного змісту та характеризується вмінням виконувати екологічні завдання освіти.

Висновки. Запропоновано такі компоненти екологічних цінностей студентів соціономічних професій: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-рефлексивний.

Ключові слова: екологічні цінності, екологічне виховання, студенти ЗВО, соціономічні професії, природа, людина.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE CONCEPT OF «ECOLOGICAL VALUES OF STUDENTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS»

Vasiuk Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

(15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine,

e-mail: o.vasiuk@nubip.edu.ua)

ORCID: 0000-0003-0926-7599

ResearcherID: I-3175-2018

Scopus-Author: ID57219243780;

Sopivnik Ruslan, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Pedagogy Department,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

(15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine,

e-mail: sopivnyk_r@nubip.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7446-9707>

ResearcherID: AAH-2046-2020

The ecological crisis that has become a reality in the twenty-first century requires an urgent solution. For that reason, the formed ecological values should become one of the dominant ones in a person's hierarchy of values, in particular of future specialists of socioeconomic professions.

Consequently, it requires the training of highly qualified specialists of socioeconomic professions in higher education institutions, who are able to demonstrate the existence of the values on their own through the ability to solve problems of ecological education in order to disseminate and promote ecological values in the future.

The purpose of the article is to reveal the essence and structure of the concept of "ecological values of students of socioeconomic professions". The study used a range of methods, such as analysis, systematization, generalization of scientific sources, and comparison.

Results of the study. *It has been found that ecological values, as well as other values, constitute the general system of universal human values of personality (life, survival, quality of life); such a combination of them will be individually embodied in specific deeds and ethical behavior of a person. The concept of "ecological values of students of socioeconomic professions" is seen as a complex personal formation that demonstrates an individual's attitude to environmental objects and regulates relationships with nature based on moral standards and principles, public ecological perceptions, and ethos that shape attitudes, emotions, and knowledge, beliefs, also including assessments of ecological events, and is characterized by the ability to skillfully tackle both ecological and educational tasks.*

Conclusions. *The following components of ecological values of students of socioeconomic professions have been identified: motivational-valuable, cognitive, activity-behavioral, and personal-reflexive.*

Key words: *ecological values, ecological education, students of HEI, socioeconomic professions, nature, human.*

Постановка проблеми. Екологічна криза, яка стала реальністю ХХІ століття, потребує нагального розв'язання. Недарма такі міжнародні організації, як ООН та ЮНЕСКО актуалізують вибір принципів екологічної політики, загальний вектор яких – гармонізація у співвідношенні «людина – природа». Європейський зелений курс, основна мета якого – кліматично нейтральна Європа до 2050 року, посідає центральне місце в порядку денному політики Європейської комісії. Необхідним стає визначення місця людини не як завойовника природи, а як її гармонійної частини, що володіє сформованими цінностями, які регулюють ставлення до природи.

Сформовані екологічні цінності мають стати домінантними в ієрархії цінностей особистості, зокрема майбутніх фахівців соціономічних професій. Це вимагає від закладів вищої освіти підготувати таких висококваліфікованих фахівців соціономічних професій, які самі демонструватимуть наявність вищезгаданих цінностей, а в майбутньому володіти здатністю розв'язувати проблеми екологічної освіти з метою поширення та утвердження екологічних цінностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З позиції психолого-педагогічної, філософської, політичної науки проблему цінностей вивчали такі вчені: І. Бех, І. Зязюн, Г. Ващенко, А. Матвійчук, М. Рокич, І. Сопівник, Ю. Шайгородський та ін. Екологічні цінності у своїх напрацюваннях розглядали

Л. Морозова, А. Бондарчук, Ю. Варук, М. Кондратова, В. Лазаренко, Т. Перга, М. Хилько та ін. Існують дослідження щодо формування екологічних цінностей у здобувачів закладів вищої освіти, зокрема А. Трутеня (виховання ціннісного ставлення до водних ресурсів), К. Магрламової (ціннісне ставлення до природи) та ін. Питанням формування екологічних цінностей у здобувачів соціономічних професій присвятили свої дослідження Ю. Бойчук (теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя), А. Крамаренко (еколого-ціннісні потреби майбутнього вчителя), В. Рогоза (формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук), Н. Юрченко (формування екологічної позиції студентів педагогічного університету). Водночас існує недостатня кількість наукових досліджень щодо розкриття сутності та структури поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій».

Метою статті є розкриття сутності і структури поняття «екологічні цінності студентів соціономічних професій».

Під час дослідження застосовано комплекс **методів**: аналіз, систематизація, узагальнення наукових джерел, порівняння щодо поняття «екологічні цінності» та його структури.

Викладення основного матеріалу. Цінність, за М. Рокічем, є абстрактною ідеєю, позитивною чи негативною, не пов'язаною з певною ситуацією чи об'єктом. Цінності відбивають людські переконання щодо типів поведінки та переважаючих цілей [1].

Академік І. Бех систему цінностей розглядає як складний регулятор людської життєдіяльності, який у своїй структурній організації відображає зміст і особливості об'єктивної дійсності, що охоплює людину в усіх її об'єктивних характеристиках і зовнішній для людини світ [2].

Подібної думки дотримується В. Рогоза, який формулює поняття «цінності» як потужне джерело поведінкової мотивації і регулятора діяльності суспільства та особистості [3].

Отже, цінності є певним мотивом особистісного ставлення до світу, життєвим дороговказом та підґрунтям для вибору способу буття. Цінності окреслюють життєві наміри людини, відображають норми і моральні детермінанти духовного світу

особистості, а загалом є її яскравим сутнісним індикатором. Цінності не лише організовують життя особистості, а й характеризують її, адже прагнення до цінностей дозволяє сформулювати людину, визначити її життєві принципи, регулює внутрішній розвиток, переживання, діяльність [4, с. 142].

Дослідниця І. Сопівник переконана, що цінності є найбільш значущими й важливими для людини пріоритетами та своєрідними орієнтирами, що визначають, спрямовують і регулюють поведінку особи [5, с. 227].

Цікаву думку знаходимо у праці Ю. Шайгородського, який вважає, що цінності особистості є конкретизацією суспільних цінностей, ступінь і вид якої зумовлені місцем особистості в соціальній системі та рівнем її розвитку. До того ж науковець переконаний, що ціннісне ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковане орієнтацією на суспільство й інших суб'єктів, на панівні та сформовані в суспільстві уявлення, ідеали та норми [6, с. 224].

Отже, екологічні цінності, як і інші цінності особистості, становитимуть загальну систему загальнолюдських цінностей особистості (життя, виживання, якісне життя тощо), а їхня сукупність буде індивідуальною та втілюватиметься в конкретних вчинках і моральній поведінці людини.

Уведення до наукового обігу поняття «цінності екологічні» свідчить про перенесення розв'язання екологічних проблем на площину духовну і залученість світоглядних, ціннісних переорієнтацій свідомості особи [7, с. 186].

Зважаючи на це, поняття «екологічні цінності» – регулятори взаємин природи та людини, що існують залежно від рівня індивідуалізації або соціалізації у формі образів, ідей, норм і традицій або цілей, мотивів, ідеалів, установок і становлять систему ціннісної орієнтації в аспекті взаємин з природою [7, с. 198–199].

Подібною думки щодо визначення екологічних цінностей дотримується А. Крамаренко, яка трактує поняття «екологічні цінності» як особистісно зумовлену значущість об'єктів довкілля в межах соціального буття, що визначається прийняттям екологічних установок та очікувань, емоцій, знань, переконань, дій, намірів, оцінок щодо подій екологічного змісту [8].

Специфіка екологічних цінностей обумовлюється передусім особливістю об'єкту оцінки – природи, її складністю, різноманітним зв'язком, взаємодією з іншими об'єктами природи і зібранням у загальніші екологічні системи, аж до біосфери. Екологічні цінності суб'єкта виводять його на контакт з іншими суб'єктами, отже, з'являються міжсуб'єктні відносини, де вже використовуються моральні норми, принципи, цінності, критерії [9].

Оскільки здобувачі соціономічних професій повинні не лише володіти сформованими екологічними цінностями, а й у майбутній професійній діяльності сприяти розвитку їх у вихованців, поняття *«екологічні цінності студентів соціономічних професій»* визначаємо як складне особистісне утворення, яке демонструє ставлення особи до об'єктів довкілля та врегульовує її взаємозв'язки з природою, ґрунтується на моральних нормах і принципах, суспільних екологічних уявленнях та ідеалах, установках, емоціях, знаннях, переконаннях, оцінюванні подій екологічного змісту та характеризується вмінням виконувати екологічні завдання освіти.

Сучасна наукова література обґрунтовує певну систему екологічних цінностей. Зокрема, дослідниця С. Толочко визначає такі екологічні цінності здобувачів освіти: визнання важливості природи та екологічної стабільності, усвідомлення власної відповідальності за збереження навколишнього середовища [10, с. 677].

Науковець А. Матвійчук диференціює екологічні цінності, які врегульовують взаємини людини з природою, на такі: соціальні, що функціонують у різних соціальних системах, залежать від еколого-історичного та суспільно-економічного досвіду певного суспільства і становлять сукупність ідей, образів, норм і традицій; групові, або професійні, що регулюють і спрямовують своєрідні види людської діяльності в межах певних соціальних систем; особистісно-екологічні, в яких відображаються мета, мотиви, ідеали, установки й інші світоглядні характеристики особистості людини [7].

Ціннісне ставлення до природи здобувачів освіти, у розумінні К. Магрламової, об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний та практичний компоненти [11].

Систему екологічних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, на думку А. Крамаренко, становлять загальнолюдські; соціоприродні (еколого-етичні, еколого-гуманістичні, еколого-естетичні, соціопродуктивна екологоорієнтована діяльність); особистісно-екологічні, що мають індивідуальний характер і формуються в суб'єктивному екологічному досвіді людини [8].

Науковець В. Рогоза в аспекті професійної підготовки майбутніх учителів природничих наук виокремлює такі екологічні цінності: цінність життя в усіх його виявах, природа як самоцінність, гармонія з природою, біоцентризм як відповідальність за світ живих істот, здорове довкілля, якісне життя, екологічні знання, екологічний імідж. Означені цінності він поділяє на термінально-позиційні та інструментально-поведінкові [3]. Структурними компонентами сформованості екологічних цінностей учителів-природничників, найого думку, є когнітивний, ціннісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний та організаційний [3, с. 125].

На думку Ю. Бойчук, еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя, складником якої є екологічні цінності, має охоплювати такі структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний [12].

Висновки. Проаналізовані структури екологічних цінностей, представлені науковцями, дозволяють нам виокремити такі компоненти екологічних цінностей студентів соціономічних професій: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діялісно-поведінковий, особистісно-рефлексивний.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується: мотивацією та пізнавальним інтересом до екологічних проблем, до оволодіння екологічними цінностями (визнання важливості природи та її невіддільності від людини, усвідомлення власної відповідальності за збереження навколишнього середовища та готовність його захищати; дотримання екологічних вимог збереження здоров'я людини тощо); спрямованістю майбутніх фахівців соціономічних професій на здійснення екологічного виховання та формування екологічних цінностей у вихованців (бережливе й дбайливе ставлення до навколишнього середовища, готовність відповідати за наслідки власних дій у довкіллі тощо).

Когнітивний компонент – це сукупність ціннісно-екологічних знань (нормативних, про природу і людину, функціонування організму людини, сутність здоров'я і адаптивні можливості людини, сучасні екологічні проблеми, здоровий спосіб життя тощо) та професійних (форми, методи, засоби, технології здійснення екологічного виховання з метою формування екологічних цінностей особистості). Розвиток когнітивної сфери передбачає підвищення рівня розвитку розумових дій, формування прийомів переробки та фіксації необхідної ціннісно-екологічної інформації, засвоєння сутності екологічних цінностей, що сприяє усвідомленню закономірних зв'язків людини та навколишнього середовища. Опанування ціннісно-екологічними знаннями передбачає активну навчальну діяльність суб'єктів освітнього процесу, а в майбутньому – професійну, як фахівця соціономічної сфери.

Діяльнісно-поведінковий компонент становить сукупність здатностей ціннісно-екологічної спрямованості згідно з освітньо-професійною програмою підготовки відповідних фахівців соціономічної сфери, засвоєння яких є необхідним для екологічної діяльності та успішного розв'язання екологічних професійних ситуацій. Діяльнісно-поведінковий компонент пов'язаний з її практичним складником, тому орієнтує на формування і розвиток екологічних способів діяльності (сумлінне і продуктивне розв'язання ціннісно-екологічних, виховних проблем, здатність знаходити відповідні способи для цього).

Особистісно-рефлексивний компонент – це система особистісних важливих якостей, якими має володіти фахівець соціономічної сфери (активність, ввічливість, відданість справі, володіння діалоговими формами спілкування, готовність, дисциплінованість, доброзичливість, досвідченість, емпатія, зібраність, контактність, коректність, наполегливість, об'єктивність, обізнаність, оптимістичність, організованість, охайність, працелюбність, рішучість, стриманість, тактовність, толерантність, уважність, упевненість тощо) та рефлексивні вміння, які виявляються у здатності аналізувати свої фахові ціннісно-екологічні дії і вчинки, критично усвідомлювати власні особливості, бачити свої можливості в саморегуляції ціннісно-екологічної та виховної діяльності й поведінки, її корекції.

Перспективами подальших розвідок цього напрямку вбачаємо обґрунтування критеріїв, показників та рівнів сформованості екологічних цінностей студентів соціономічних професій.

Список використаних джерел

1. Трутень А. В. Виховання ціннісного ставлення до водних ресурсів студентів аграрних закладів вищої освіти : дис. ... д-ра філософії : 011 / НУБіП України. Київ, 2021. 208 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
3. Рогоза В. В. Педагогічні умови формування екологічних цінностей у майбутніх учителів природничих наук у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2020. 300 с.
4. Homplewicz J. Etyka pedagogiczna. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996. 222 s.
5. Сопівник І. В. Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 225–229.
6. Шайгородський Ю. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. *Сучасна українська політика*. 2012. Вип. 26. С. 219–228.
7. Матвійчук А. В. Екологічна деонтологія: філософсько-методологічне осмислення наукових перспектив : монографія. Рівне : О. Зень, 2014. 400 с.
8. Крамаренко А. М. Формування екологічних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти в умовах цивілізаційних змін: теорія та практика. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 3. URL: https://nadsu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/09/visnik_3_2015_pdn.pdf.
9. Морозова Л. П., Бондарчук А. О., Варук Ю. С. Роль екологічних цінностей у формуванні екологічної культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 46–50.
10. Толочко С. В. Екологічна культура в структурі полікультурної особистості здобувачів освіти. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. № 4 (4). С. 670–683.
11. Маггламова К. Г. Ціннісне ставлення до природи як філософська і психолого-педагогічна проблема. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2008. № 19. С. 54–59.
12. Бойчук Ю. Д. Теоретико-методичні основи формування еколого-валеологічної культури майбутнього вчителя : автореф. дис. ...

д-ра пед. наук : 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2010. 46 с.

References

1. Truten, A. V. (2021), Education of a valuable attitude to water resources of students of agricultural institutions of higher education: thesis of the Doctor of Philosophy in the specialty 011, Kyiv.
2. Bekh, I. D. (2006), Personality education: ascent to spirituality, Lybid, Kyiv.
3. Rohoza, V. V. (2020), Pedagogical conditions for the formation of ecological values in future teachers of natural sciences in the process of professional training : PhD in Pedagogy Thesis, Rivne.
4. Homplewicz, J. (1996), Etyka pedagogiczna, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów.
5. Sopivnyk, I. V. (2016), "Value (axiological) approach in personality education", *Scientific Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, Vol. 239, pp. 225–229.
6. Shaihorodskiy, Yu. (2012), "Values as determinants of social development", *Modern Ukrainian politics*, Vol. 26, pp. 219–228.
7. Matviichuk, A. V. (2014), Ecological deontology: philosophical and methodological understanding of scientific perspectives : monograph, Rivne.
8. Kramarenko, A. M. (2015), "Formation of ecological values of future primary education specialists in the conditions of civilizational changes: theory and practice", *Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Pedagogical sciences*, Vol. 3, available at: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/visnik_3_2015_pdn.pdf.
9. Morozova, L. P., Bondarchuk, A. O. and Varuk, Yu. S. (2017), "The role of ecological values in the formation of ecological culture of the individual", *Young Scientist*, No. 11 (51), pp. 46–50.
10. Tolochko, S. V. (2024), "Ecological culture in the structure of the multicultural personality of education seekers", *Society and National Interests*, No. 4 (4), pp. 670–683.
11. Mahrlamova, K. H. (2021), "Valuable attitude to nature as a philosophical and psychological-pedagogical problem", *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, Iss. 19, pp. 54–59.
12. Boichuk, Yu. D. (2010), Theoretical and methodological foundations of the formation of the ecological and valeological culture of the future teacher : abstract of the dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv.

УДК 316.344.4:2-756+343.35(477)
DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.031

СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІ, ОБВИНУВАЧЕНІ АБО ЗАСУДЖЕНІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ ТА ВИПРАВДОВУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Гейда Ольга Сергіївна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: helga2102@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-4971-4867

В умовах війни релігійні організації, які мають керівний центр на території держави-агресора Росії, активно використовуються ворогом як інструмент ідеологічної складової гібридної війни проти України. На часі необхідність осягнути масштаб цієї проблеми, з'ясувати, коли почалися ці процеси, зрозуміти мотивацію скоєння злочинів проти основ національної безпеки служителями культу, реконструювати характерні риси умовного соціологічного портрета священнослужителя, обвинуваченого та засудженого за колабораційну діяльність. Результати дослідження можуть бути використані в подальшому для запобігання поширенню небезпечних для держави та суспільства процесів у сфері релігійної безпеки.

***Метою дослідження** є з'ясування статистичних даних, причин та мотивацій переходу священнослужителів на бік ворога, їхні вікові, освітні, соціальні характеристики, корпоративні зв'язки; окреслення ймовірних шляхів поширення забороненої нині ідеології «руського миру» через духовні навчальні заклади та монастирі на теренах України.*

***Методологія дослідження** базується на співвідношенні теоретичних та емпіричних методів, а саме: пізнання, оцінювання, діагностика, конструювання. В основу інструментарію дослідження покладено методи вибірки, групування, оцінювання та прогнозування, моделювання, теоретичного та контент-аналізу даних.*

У результаті проведеного аналізу виокремлено спільні характерні риси вищих церковних ієрархів, обвинувачених та засуджених за співпрацю з ворогом, проаналізовано їх освітній рівень, місце проходження послуху і навчання, корпоративні та родинні зв'язки, які дали змогу виділити кілька мотиваційних чинників антиукраїнської діяльності цих людей. Крім того, результати дослідження окреслили шляхи й напрями ідеологічного впливу на клір релігійних організацій України задля формування мережі, яка нині активно використовується ворогом у гібридній інформаційній війні проти нашої держави.

Висновки. Маємо задокументовані й підтверджені факти державної зради та виправдовування кривавої війни проти України, пособництва та участі в терористичних угрупованнях, обвинувачення в антиукраїнській діяльності в діях половини очільників конфесій, які мають керівний центр на території країни-агресорки. Переважна більшість з них (92 %!) належить до вищої ієрархії Української православної церкви в єдності з РПЦ. Третина з них народилася, навчалася та починала духовну кар'єру на території Росії, обґрунтовано підозрюється в міцних корпоративних зв'язках з вищими ієрархами РПЦ, тісних родинних зв'язках у російській силових структурах, фаворитизмі з боку вищих ієрархів та політиків. Більш ніж 40 % фігурантів народилися в Україні, але під час навчання або початкового служіння були цілеспрямовано залучені до антиукраїнської ідеї та її поширення серед населення України. Часто кар'єра цих ієрархів розвивалася підозріло стрімко, невідповідно до їх освітнього рівня, що наводить на думку про корупційну складову або особисту зацікавленість кураторів у призначеннях, які були отримані. Слід також зауважити, що в поширенні серед священнослужителів наративів «руського миру» в історичній, культурній та духовній царині не останню роль відігравали ще з 90-х рр. XX ст. духовні навчальні заклади та «базові» проросійські монастирі на території України, що були (а може, і досі залишаються) «кузнем кадрів», яку ворог може використати для дестабілізації ситуації всередині країни і не лише в конфесійній сфері. Щодо розуміння мотиваційних механізмів масової колаборації представників духовенства, прощарку, який за логікою мав би стати духовною опорою нашого спротиву, на першому місці стоять їхні власні економічні інтереси, примітивна жажда до збагачення, утримання своїх посад та впливів. Усе це накладається на цілеспрямовано сформовану антиукраїнську ідеологію, яка стала їх усвідомленою ідентичністю й урешті призвела до превалювання власних амбіцій над принципами християнської моралі.

Ключові слова: священнослужителі, обвинувачені або засуджені, колабораціонізм, законодавство у сфері релігій, церква в умовах війни в Україні, соціологічні дослідження колабораціонізму.

CLERGYMEN ACCUSED OR CONVICTED OF COLLABORATING WITH THE ENEMY, ENCROACHING ON THE TERRITORIAL INTEGRITY AND INVIOABILITY OF UKRAINE AND PROPAGATION OF WAR: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Heida Olha,

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Humanitarian
Disciplines,

Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: helga2102@ukr.net)
ORCID: 0000-0003-4971-4867

In today's conditions, religious organizations that have a leadership center on the territory of the aggressor state of Russia are actively used by the enemy as a tool of the ideological component of the hybrid war against Ukraine. It is urgent to understand the scope of this problem, to find out when these processes were launched in time, to understand the motivation for committing crimes against the foundations of national security by ministers of religion, to reconstruct the characteristic features of a conditional sociological portrait of clergy accused and convicted of collaborationist activities.

The results of the study can be used to prevent the further spread of processes dangerous to the state in the field of religious security during the war.

The purpose of the study is: *to clarify the reasons and motivations for the clergy to go over to the enemy, their age, educational, and social characteristics, and to outline the likely ways of spreading the prohibited ideology of "Russian peace" through religious educational institutions and monasteries in Ukraine since the 1990 s.*

The research methodology is: *based on the correlation of theoretical and empirical forms and methods. To form the source base, specific methods of information collection (Internet resources) were used, which allowed for the analysis of certain social problems, including the identification of the features of group consciousness.*

The research toolkit is based on the methods of sociological sampling, theoretical and content analysis, and data synthesis.

As a result of the analysis, common characteristic features of clergy (higher church hierarchs) accused and convicted of collaborating with the enemy were identified, their educational level and place of obedience, corporate and family ties were analyzed, which made it possible to identify several motivational factors of their anti-Ukrainian activities.

In addition, the results of the study outlined the ways and directions of ideological influence on the clergy of religious organizations of Ukraine in order to form a network that is actively used by the enemy in the hybrid information war against our state.

Conclusions: *We have documented and confirmed facts of state treason and justification of the bloody war against Ukraine, aiding and participating in terrorist groups, accusations of anti-Ukrainian activity in the actions of half of the leaders of denominations that have a leadership center on the territory of the aggressor country. The vast majority of them (92 %) belong to the highest hierarchy of the Ukrainian Orthodox Church in the unity of the Russian Orthodox Church. A third of them were born, studied and began their spiritual careers on the territory of Russia, are reasonably suspected of strong corporate ties with the highest hierarchs of the Russian Orthodox Church, close family ties in Russian security structures, favoritism on the part of Russian hierarchs and politicians. More than 40 % of those involved were born in Ukraine, but during their studies or initial service were purposefully involved in anti-Ukrainian ideology and its spread among the population of Ukraine. Often the careers of these hierarchs developed suspiciously rapidly, not in accordance with their educational level,*

which suggests a corruption component or personal interest of the curators in the appointments that were received. It should also be noted that in the dissemination of narratives of the "Russian world" among the clergy in the historical, cultural and spiritual area, not the least role was played since the 90s of the 20th century by theological educational institutions and "base" pro-Russian monasteries on the territory of Ukraine, which were (and perhaps still remain) a "forge of personnel" that the enemy can use to destabilize the situation inside the country and not only in the confessional area. Regarding the understanding of the motivational mechanisms of the shameful mass collaboration with the enemy of the clergy, a stratum that logically should become the spiritual support of our resistance, in the first place are their own economic interests, a primitive thirst for enrichment, retention of positions and influence. All this is superimposed on a purposefully formed aggressive anti-Ukrainian ideology, which has become their conscious identity and, ultimately, led to the imposition of their own ambitions over the principles of Christian morality.

Key words: *clergy accused or convicted, collaborationism, legislation in the field of religions, church in the conditions of war in Ukraine, sociological research on collaborationism.*

Постановка проблеми. Духовний глава усіх православних християн світу Вселенський Патріарх Варфоломій, перебуваючи в Литовській республіці у березні 2023 р., під час свого виступу в парламенті чітко визначив, що «влада Росії використовує Церкву як інструмент для досягнення своїх політичних цілей, а Російська православна церква повною мірою розділяє відповідальність за розв'язану криваву війну в Україні» [1].

Стосується це і відповідальності священнослужителів тих конфесій, що діють в Україні, але ще досі офіційно не розірвали канонічної єдності з Московським патріархатом, ба більше, є його розгалуженою давно сформованою ідеологічною мережею, яка просуває ворожі наративи в український духовний простір задля його дестабілізації. Власне кажучи, РПЦ використовувалася як інструмент колоніальної влади для денационалізації корінного населення України фактично від 1686 р. Але лише у 2024 р. згідно зі ст. 3 Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» «зважаючи на те, що Російська православна церква є ідеологічним продовженням режиму держави-агресора, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені Російської Федерації та ідеології

«руського міру», діяльність в Україні Російської православної церкви заборонена» [2].

Актуальність цієї проблематики на сьогодні висока, бо є необхідність зрозуміти масштаб проблеми, з'ясувати, коли почалися ці процеси, які духовні навчальні заклади чи монастирі могли бути центрами вербування, який відсоток високопосадових осіб у церковних інституціях міг бути дотичним до популяризації антиукраїнських ідей та як на основі цих даних можна запобігти подальшому поширенню небезпечних для держави і суспільства процесів.

За визначенням релігієзнавчої експертизи, проведеної Міністерством культури України як центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію державної політики у сфері релігії, у результаті детального аналізу офіційних статутних документів було встановлено перелік релігійних організацій, які підпадають під дію норм Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 5¹) [3]. Перелік містить п'ять релігійних організацій, центри керівництва яких розташовані на території держави-агресора Росії, а саме: Українська православна церква в єдності з Російською православною церквою (УПЦ МП); Руська (Російська) істинно-православна церква (РПЦ); Руська (Російська) старообрядницька церква (Безпопівська згода), інша назва – Древлеправославна поморська церква (ДПЦ); Руська (Російська) Древлеправославна церква (РДЦ Новозибківська згода); Руська (Російська) православна старообрядницька церква (Білокриницька згода), з 2022 р. – Древлеправославна церква Христова [4].

Станом на 01 січня 2024 р. відповідно до звіту Державної служби з етнополітики й свободи совісті про мережу релігійних організацій в Україні найбільшою за кількістю громад залишається поки УПЦ в єдності з РПЦ, вона загалом налічує 10 919 релігійних організацій (10 586 громад, 214 монастирів, 17 духовних навчальних закладів, 34 братства, 17 місій), що становить 29 % від загальної релігійної мережі держави та 60 % від загальної кількості православних релігійних організацій України.

На другому місці – Древлеправославна (старообрядницька) церква Христова – найбільша деномінація російського православно-старообрядництва у світі, яка донедавна (до 2022 р.) була однією з 10 єпархій РПСЦ під керівництвом Московського митрополита. Крім того, в Україні на 2024 р. діяло офіційно 5 громад Руської древлеправославної церкви (Новозибківська згода), 28 громад Руської православної церкви за кордоном, 34 громади Руської істинно-православної церкви. Тобто це величезна, поширена по всій території України мережа, яку активно використовує ворог з відома або без відома (так би мовити, «втемину») в гібридній інформаційній війні проти нашої держави [5].

Ключовими ознаками маніпулятивного впливу на громадян України в діяльності конфесії, за визначенням сучасного законодавства, є: наявність деструктивних та провокативних виявів у діяльності релігійних організацій, фактів нетолерантного ставлення до представників інших віросповідань, фактів сепаратистського та колабораціоністського характеру з боку представників релігійних організацій; загострення конфронтаційної та колабораціоністської риторики в офіційно оприлюднених публікаціях та повідомленнях представників окремих релігійних організацій, що діють в Україні; системні порушення основоположних прав і свобод людини, а саме – злочини на ґрунті ненависті з мотивів упередженого ставлення за релігійною ознакою [4].

Мета цього аналітичного соціологічного дослідження – з’ясування причин та мотивацій переходу вищих ієрархів (очільників) згаданих конфесій на бік ворога, а також вікові, освітні, соціальні характеристики керівників означених деномінацій, з’ясування наявності корпоративних і родинних зв’язків, ймовірності впливу освітніх духовних закладів та монастирів як центрів пропаганди воєнної агресії проти України. Секретар Ради національної безпеки та оборони України Олексій Данилов під час обміну частини представників УПЦ МП на полонених бійців у квітні 2023 р. наголосив: «У цій інституції дуже багато представників так званої розвідувальної спільноти Російської Федерації. Частину з них ми вже поміняли на наших бранців. Це факти, які українська спільнота має знати. Росія

впливала на Україну не тільки через релігійні організації, а й через агентурну мережу, яка продовжує працювати в нашій державі» [6].

Для виконання окресленої мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

- виявлення інформації про об’єкти дослідження;
- аналіз змісту та напрямів сучасних наукових концепцій вивчення колабораційної діяльності;
- вироблення методики соціологічного дослідження;
- аналіз обвинувачених та засуджених осіб за обраними критеріями;
- з’ясування часових меж активізації ворожого ідеологічного впливу;
- виявлення центрів, з яких відбувалися найактивніші впливи (монастирі, навчальні заклади);
- характеристика статей Кримінального кодексу України, за якими засуджено або обвинувачено фігурантів дослідження, та покарання, яке вони понесли за скоєні злочини;
- з’ясування мотивів вчинення злочинів проти безпеки держави задля блокування подібного в майбутньому.

Дані про священнослужителів, яким офіційно висунули обвинувачення або про вже засуджених за статтями Кримінального кодексу України (далі – ККУ), були акумульовані з відкритих реєстрів та публікацій у ЗМІ. Основними джерелами дослідження стали дві публічні бази даних: сайт Руху Чесно [7] та Реєстр церковних лідерів УПЦ МП зі зв’язками в Росії [8]. Платформа «Реєстр зрадників» розроблена Рухом Чесно задля систематизації розпорошених даних про особи політиків, медійників, правоохоронців, священнослужителів, що здійснили перехід на бік ворога, які поширюють проросійську пропаганду, працюють у фейкових органах влади окупанта, фінансують окупаційні війська чи надають іншу допомогу. Функціонування ресурсу підтримує NED, Програма сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Рап в Україні. «Реєстр церковних лідерів УПЦ МП зі зв’язками в Росії» ведуть фахівці OSINT-компанії Molfar. Цей

реєстр містить інформацію про високопоставлених священнослужителів, чії дії та зв'язки вказують на підтримання інтересів Росії. Внесено дані про освіту цих осіб, їхню нерухомість на території країни-агресорки, а також наявність паспорта громадянина РФ.

Протягом останніх трьох років, у зв'язку з широкомасштабним вторгненням на територію України Російської Федерації, значно збільшилася кількість наукових досліджень, які всебічно вивчають явище колабораціонізму. Так, наприклад, видам співпраці з окупаційної владою та детальній характеристиці її ознак присвячена праця О. Гончаренка [9]. Історичний ретроспективі появи терміну та особливостям застосування поняття «колаборант» присвячена стаття О. Чальцевої [10]. Детальний аналіз сучасного українського законодавства щодо покарання за співпрацю з ворогом зроблений у статтях Є. Письменного [11], С. Перепеліциної [12] та В. Кузнецова [13]. Характеристиці особливостей психології колаборантів та визначенню провідних мотивів скоєння таких злочинів присвячені дослідження О. Зубченка [21], О. Мирошніченко [14] та В. Барахти [15]. На мотиваційно-когнитивні особливості цієї категорії засуджених та методи роботи з ними в органах пробації звернута увага В. Шимка [16].

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Для соціологічного дослідження обрано специфічний соціальний прошарок колаборантів-священнослужителів серед вищих ієрархів, антиукраїнська діяльність яких досі не стала об'єктом наукового дослідження. Особистісні характеристики, підґрунтя, причини та мотиваційні чинники, що спонукали означених осіб до протиправної діяльності, мають певні особливі риси, на яких і зосереджено увагу в дослідженні.

Методологія дослідження базується на співвідношенні теоретичних та емпіричних методів, а саме: пізнання, оцінювання, діагностика, конструювання. В основу інструментарію дослідження покладено методи вибірки, групування, оцінювання та прогнозування, моделювання, теоретичного та контент-аналізу даних.

УПЦ в єдності з РПЦ налічує 49 єпархій, 9111 священників та ченців і станом на 2024 р. мала 52 правлячих і 58 вікарних архієреїв (загалом 110 осіб). РПЦ донедавна мала в Україні три єпархії (Чернігівсько-Гомельську, Одеську, Вінницько-Хмельницьку) і 34 громади у Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Чернігівській, Одеській областях та в м. Києві. Єдиний ієрей Російської істинно-православної церкви (РПЦ) в Україні – єпископ Вінницький та Хмельницький Савватій (Безкоровайний) – 24 грудня 2024 р. заявив про вихід зі складу Синоду РПЦ та відокремлення від цієї юрисдикції, адміністративний центр якої розташований на території держави-агресорки. Центр Руської православної старообрядницької церкви розташовано теж у Москві, в будинку причту на Рогозькому кладовищі. Вона налічує в Україні 1 єпархію, 56 громад і має 2 монастирі. З листопада 2022 р. в Україні зареєстровано самостійний релігійний центр та перейменовано Управління Київської і всієї України єпархії Руської православної старообрядницької церкви на Древлеправославну церкву України. До числа об'єктів дослідження також внесений голова Духовного управління мусульман Криму, а з 18 березня 2014 р. – муфтії централізованої релігійної організації «Духовне управління мусульман Криму» в окупованому Криму.

Загальна чисельність проаналізованих у цьому дослідженні вищих ієрархів становить 50 осіб (для аналізу обрані митрополити, архієпископи, єпископи, муфтії). 46 з них належать до юрисдикції УПЦ МП, що становить 92 % від загальної кількості проаналізованих фігурантів, 2 – до РПЦ (4 %), 1 – до РПСЦ (2 %) та 1 – до ДУМ Криму (2 %). Вибірка для соціологічного дослідження становить 43,8 % від загальної кількості очільників перелічених вище конфесій в Україні, тож є доволі репрезентативною для висвітлення поставлених дослідницьких завдань.

Для аналізу було взято дев'ять індикаторів, за якими порівнювалися об'єкти дослідження, а саме: конфесійна належність, посада, вік, місце народження, належність до соціального прошарку родини, освітній рівень, місце навчання та початкового служіння, стаття звинувачення та вид покарання.

Стать окремо не виділяли: серед обвинувачених лише чоловіки, оскільки для аналізу ми виокремили поки лише категорію вищих церковних ієрархів.

Звинувачення в колабораційній діяльності отримали 46 осіб вищих ієрархів УПЦ в єдності з РПЦ, 2 – очільники єпархій РПЦ, 1 – ексмуфтії мусульман Криму, 1 – очільник РПСЦ (Білокриницька згода). За ієрархаїчним порядком маємо серед обвинувачених 26 митрополитів, 8 архієпископів, 14 єпископів, а також 1 намісник монастиря та єпархіальний вікарій, 1 муфтії (посада відповідає православному єпископу).

За віковими ознаками найбільша частина обвинувачених – 21 особа (20 УПЦ МП + 1 РПСЦ) – це люди середнього віку (45–60 років) або зрілого працездатного за класифікацією ООН. Другу вікову категорію – 19 осіб – становлять особи похилого віку (від 61 до 75 років): 16 представників УПЦ МП + 2 РПЦ + 1 муфтії). Ще 6 осіб належать до групи старечого віку (76–90 років). Найменша кількість серед колаборантів (4 особи) – люди молодого віку (від 25 до 44 років). Такий розподіл свідчить про те, що «інфікування» засадничими принципами російської теологічної і політичної концепції активно відбувалося ще від часів СРСР та на початку становлення незалежної України, коли означені ієрархи навчалися й формувалися як особистості. Крім того, така вікова статистика спонукає до висновку, що основною мотивацією до колабораціоністської діяльності вищих церковних ієрархів з початком російсько-української війни у 2014 р. стала осмислена співпраця з ворогом задля збереження посад та покращення або збереження свого матеріального становища.

Аналізуючи місце народження об'єктів дослідження, привертає увагу те, що переважна більшість фігурантів кримінальних справ є громадянами України або народилися на теренах УРСР у радянський час (загалом 32 особи, 64 %). Регіони місця народження розподілені так: Рівненська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Закарпатська області – 14 осіб (43,7 %); Сумська – 1, Харківська – 1, Луганська та Донецька – 5 осіб; Вінницька, Київська, Житомирська, Кіровоградська – 8, Одеська – 2, Крим – 2. Ще 7 осіб народилися на

території Росії, 2 – у Білорусі, і по 1 особі – у колишніх республіках СРСР (Казахська РСР, Узбекика РСР, Туркменська РСР, Латвійська РСР, Молдавська РСР). Один – на теренах довоєнної Польщі (1939 р.).

Розуміння шляхів поширення проросійського впливу на населення Української РСР та пізніше незалежної України через церковні інституції красномовно ілюструє регіон навчання фігурантів кримінальних справ, а саме: найбільша частка серед них отримали освіту в Росії – 25 осіб, що становить 52 % від загальної частини проаналізованих. У Московській духовній семінарії та академії навчалися 18 ієрархів, у Ленінградській духовній семінарії та академії (пізніше Санкт-Петербурзькій) – 4 особи, у Калузькій духовній семінарії (потім академії) – 2 особи, Білгородську духовну семінарію закінчила 1 особа. На другому місці за кількісними показниками – випускники Київської духовної семінарії та академії – 13 осіб, що становить 27 % від загальної кількості. Одеську духовну семінарію закінчили 5 фігурантів, Таврійську та Кишинівську семінарію – по 1 особі. Очільник мусульман Криму – місячні курси імамів у Манісі та Лівані. Показово, що з тих, хто навчався у МДА за радянських часів, двоє потім стали ректорами Київської духовної семінарії та академії і Почаївської духовної семінарії.

Цікаву картину отримуємо в результаті аналізу рівня освіти вищих ієрархів. З 48 проаналізованих вищих ієрархів (про освіту двох немає достовірних відомостей) вищу духовну освіту отримала лише 31 особа (64,5 %). Серед них троє мають світську вищу освіту (Афінський університет, Харківський художньо-промисловий інститут, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка) та один навчався у приватному ВНЗ «Чернівецький православний богословський інститут». Тобто чистий відсоток вищої духовної освіти (академічної) мають лише 56,2 % вищих ієрархів. Середню духовну освіту (семінарія) мають 9 осіб (18,7 %). Без спеціалізованої духовної освіти вищі церковні посади обіймали 8 осіб, що становить 16,6 % від загальної кількості об'єктів дослідження. Прикметно, що 6 осіб отримали освіту, навчаючись заочно або

екстерном (у КДС та КДА – 6, у Білгородській семінарії – 1). Найбільш кричущі факти невідповідності освітньої кваліфікації обійманий посаді виявлено в 4 осіб (хіротонія на священника без завершеної семінарської освіти, отримання посади ігуменів монастирів та висвячення в сан єпископа/архієпископа без богословської (академічної) освіти). Тобто кандидати на священство ставали єпископами та архієпископами із семінарською середньою освітою, до того ж отриманою заочно. Така статистика свідчить про те, що під час обрання кандидатури на обіймання відповідальних та впливових посад керувалися не професійним рівнем та кваліфікацією і навіть, на жаль, не особистісними духовними якостями претендентів, а винятково їх схильністю до безвідмовного виконання будь-яких розпоряджень кураторів.

Аналіз відомостей про регіон служіння перед отриманням висвячення на посади вищих ієрархів дає змогу простежити наявні корпоративні зв'язки того чи іншого фігуранта, а також з'ясувати центри підготовки майбутніх «надійних служителів культу». Найбільша частка припадає на Донецьку область – 8, Київ – 6, Крим – 6, Одесу – 4, Почаїв – 4 особи. Початок служіння на території Росії мали лише 6 осіб (12 %). Ще 5 осіб мали досвід служіння в закордонних єпархіях РПЦ у радянський період, а саме: в Аргентині, Америці, Канаді, Єрусалимі. Очевидно, що для роботи за кордоном у радянські часи вони мали бути «особливо благонадійними».

Інформацію про соціальне походження фігурантів не завжди вдалося з'ясувати, але серед наявної маємо такий розподіл: селяни – 13 (26 %), робітники – 7 (14 %), інтелігенція – 5 (10 %), духовний сан – 4 (8 %), військові – 1 (2 %). Можна зробити висновок, що явна перевага в соціальному походженні незаможних прошарків (селянства та робітництва), часто вихідців з багатодітних або неблагополучних родин, іноді з втраченою одного з батьків, підтверджує те, що духовна кар'єра була особливо цікавою для фігурантів у сенсі швидкого досягнення власного матеріального добробуту, а це своєю чергою окреслює одну з основних мотивацій до колаборації – економічну.

Фігуранти були звинувачені найчастіше за сімома статтями кримінального законодавства України. За ст. 109 ККУ – дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій. Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. За ст. 111 ККУ – державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 ККУ) та пропаганда війни (ст. 436 ККУ). Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників. Відповідно до ст. 436 ККУ пропагандою війни визнаються публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Крім того, обвинувачення, винесені за частиною 1 ст. 161 ККУ – порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності та релігійних переконань. За ст. 114-2 – несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. За ст. 260 ККУ – створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань [17]. Крім того, має місце звинувачення в антиукраїнській діяльності. До 7 осіб застосовані персональні санкції строком на 5 років, 11 осіб мають громадянство Росії, США, Румунії, 13 осіб указом Президента позбавлені грома-

дянства України [18], 5 осіб є фігурантами бази «Миротворець». Під домашнім арештом перебувала 1 особа, яку 2023 р. відпустили з-під варті за внесеною заставу в розмірі 33,3 млн грн.

У результаті висунутих обвинувачень та судових рішень покарання не отримали, бо втекли до Росії, 16 ієреїв, один утік до Молдови. Перебувають і діють на тимчасово окупованих територіях України ще 17 осіб, помер 1. Засуджені двоє: ексмфтії – на 12 років, ще один фігурант обмінаний на 28 українських військових [19]. Решта досі продовжує свою діяльність в Україні.

Соціологи давно звернули увагу на різке прискорення трансформації соціальної структури суспільства під час революційних та воєнних потрясінь, отже, маємо усвідомити масштаби цієї проблеми для України. Однією з форм такої трансформації є явище співпраці з ворогом. Доречну диференціацію колабораціонізму представив у своїй роботі історик Я. Грицак, який виділив такі його види: вимушений, добровільний та ідеологічний. Останній вид – ідеологічний – передбачає індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою. Слід зауважити, що ідеологічний колабораціонізм був присутній у кожній окупованій країні в період Другої світової війни, різниця була лише в характері його домінування [20, с. 305].

Досліджуючи мотивацію цього явища, О. Мірошніченко робить доречний висновок, який підтверджується в тому числі й нашим дослідженням: «Ознакою масової колаборації постає фаворитизм щодо окупантів «ліпших» людей автохтонної нації». Мотиваційними чинниками колаборації авторка вважає такі: несформована політична свідомість, низький рівень національної ідентичності, прагнення покращення життєвих умов, яке пов'язується з новими індивідуальними можливостями, можливість отримання прибутку, низький рівень особистої відповідальності, інфантизм [14, с. 162–163].

Зубченко О., досліджуючи особливості виявів сучасного колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях Півдня України, доходить висновку, що «серед пособників ворога домінують представники вищих соціальних верств, які до війни

займали соціально-статусні позиції менеджерів та працівників високої кваліфікації, мали повноваження діяти від імені держави» [21, с. 21–22].

Подібні висновки корелюються і з результатами цього дослідження. Маємо задокументовані й підтверджені факти державної зради та виправдовування кривавої війни проти України, пособництво ворогу, участь у терористичних угрупованнях та обвинувачення в антиукраїнській діяльності в діях половини очільників конфесій, які мають керівний центр на території країни-агресорки. Переважна більшість з них (92 %!) належить до вищої ієрархії Української православної церкви в єдності з РПЦ. Третина з них народилася, навчалася та починала духовну кар'єру на території Росії, обґрунтовано підозрюється в корпоративних зв'язках з вищими ієрархами РПЦ (у тому числі виконання ролі зв'язківців у контактах УПЦ МП з гундяєвим), тісних родинних зв'язках у російській силових структурах, фаворитизмі з боку російських ієрархів та політиків. Більш ніж 40 % фігурантів народилися в Україні, але під час навчання або початкового служіння були цілеспрямовано залучені до антиукраїнської ідеї та її популяризації серед населення України. Часто кар'єра цих ієрархів розвивалася підозріло стрімко, невідповідно до їхнього освітнього рівня, що спонукає до думки про корупційну складову або особисту зацікавленість кураторів у призначеннях, які були отримані. Слід також зауважити, що в поширенні серед священнослужителів наративів «руського миру» в історичній, культурній та духовній царині не останню роль відігравали ще з 90-х рр. XX ст. духовні навчальні заклади та «базові» проросійські монастирі на території України, які були (а можливо, і досі залишаються) «кузнею кадрів», яку ворог може використати для дестабілізації ситуації всередині країни і не лише в конфесійній сфері. Призначення фігурантів на вищі ієрархічні посади теж окреслюється логічними хронологічними рамками: перша хвиля призначень відбувалася у 1992–1994 рр., друга – у 2008–2010 рр., третя – у 2013 р. та остання – у 2021 і навіть 2022 рр. Щодо розуміння мотиваційних механізмів ганебної масової колаборації з ворогом представників духовенства, прошарку,

який за логікою мав би стати духовною опорою нашого спротиву, на першому місці постають їхні власні економічні інтереси, примітивна жага до збагачення, утримання посад та впливів. Усе це накладається на цілеспрямовано сформовану агресивну антиукраїнську ідеологію, яка стала їх усвідомленою ідентичністю та врешті призвела до превалювання власних амбіцій над принципами християнської моралі.

Відокремлення церкви від держави унеможливило пряме втручання в її внутрішні справи, але вкотре хочеться нагадати: служителі культу є громадянами України і мусять відповідати за свої вчинки згідно з чинним законодавством. Держава вже звернула пильну увагу на діяльність псевдоповодирів – сподіваємося, далі буде.

Список використаних джерел

1. Патріарх Варфоломій: Російська церква поділяє провину за розв'язання війни та злочини в Україні. URL: <https://detector.media/infospace/article/209243/2023-03-23-patriarkh-varfolomi-rosiyska-tserkva-podilyaie-provynu-za-rozvyazannya-viyny-ta-zlochyny-v-ukraini/> (дата звернення: 08.02.2025).

2. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 № 3894-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. Редакція від 23.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#n283> (дата звернення: 18.01.2025).

4. Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об'єднань), які підпадають під дію норм частин сьомої і восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: наказ Міністерства культури України від 25.01.2019 № 37. URL: <https://web.archive.org/web/20191110195059/http://mincult.kmu.gov.ua/document/245450936/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2037.pdf> (дата звернення: 18.01.2025).

5. Звіт про мережу релігійних організацій, недільних шкіл та священнослужителів в Україні. URL: <https://data.gov.ua/dataset/3d0dc6d8-bc68-4796-a08c-70222258e566> (дата звернення: 18.01.2025).

6. Україна обміняла частину шпигунів з УПЦ МП на полонених бійців. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230406-ukrayina-obminyala-chastynu-shpyguniv-z-upcz-mp-na-polonenyh-bijcziv-danilov/> (дата звернення: 08.02.2025).

7. Рух Чесно. Реєстр зрадників. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?page=1> (дата звернення: 08.02.2025).

8. Molfar – OSINT. Вороги України. URL: <https://molfar.com/enemies> (дата звернення: 08.02.2025).

9. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. Вип.1 (23). С. 5–25.

10. Чальцева О. Категорія «Колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 57–58.

11. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєверодонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

12. Перепеліцина С. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травня 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 415–418.

13. Кузнецов В., Сийпловіч М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 381–388.

14. Мірошніченко О. Психологічні чинники становлення особистості колаборанта в умовах воєнного часу. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 01 листопада 2023 р.). Чернігів : ПАУ, 2023. С. 161–164.

15. Барахта В. До питання щодо врахування соціально-психологічних особливостей осіб, які обвинувачуються в колабораційній діяльності або є засудженими за такі злочини. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. № 1 (12). С. 28–39.

16. Шимко В. Про деякі когнітивні та мотиваційно-ціннісні особливості суб'єктів пробації з числа засуджених за колабораційну діяльність. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. № 2 (11). С. 253–268.

17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

18. Президент призупинив громадянство 13 представників шести єпархій УПЦ МП (повний список). URL: https://lb.ua/society/2023/01/07/541775_prezident_prizupiniv_gromadyanstvo.html (дата звернення: 18.01.2025).

19. Священника УПЦ МП обміняли на 28 українських військових. URL: <https://susplne.media/453018-svasennika-upc-mp-obminali-na-28-ukrainskih-vijskovih-sbu/> (дата звернення: 18.01.2025).

20. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.

21. Зубченко О. С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях Півдня України: соціологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 3 (55). С. 15–23.

References

1. Patriarch Bartholomew: The Russian Church shares the blame for the war and crimes in Ukraine, available at: <https://detector.media/infospace/article/209243/2023-03-23-patriarkh-varfolomiy-rosiyska-tserkva-podilyaie-provynu-za-rozvyazannya-viyny-ta-zlochyny-v-ukraini/> (accessed 08 February 2025).

2. Ukraine (2024), *On the protection of the constitutional order in the field of activities of religious organizations*: Law of Ukraine dated 20 August 2024 № 3894-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (accessed 08 February 2025).

3. Ukraine (1991), *About freedom of conscience and religious organizations*: Law of Ukraine dated 23 April 1991 № 987-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#n283> (accessed 08 February 2025).

4. Ukraine (2019), *On the approval of a religious examination regarding the establishment of a list of religious organizations (associations) that are subject to the effects of parts seven and eight of Article 12 of the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations"*: Order of the Ministry of Culture of Ukraine dated 25 January 2019 № 37, available at: <https://web.archive.org/web/20191110195059/http://mincult.kmu.gov.ua/document/245450936/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2037.pdf> (accessed 08 February 2025).

5. Report on the network of religious organizations, Sunday schools and clergy in Ukraine, available at: <https://data.gov.ua/dataset/3d0dc6d8-bc68-4796-a08c-7022258e566> (accessed 08 February 2025).

6. Ukraine exchanged some of the spies from the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate for captured fighters, available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230406-ukrayina-obminyala-chastynu-shpyguniv-z-upcz-mp-na-polonenyh-bijcziv-danilov/> (accessed 08 February 2025).

7. CHESNO Movement. The list of traitors. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?page=1> (accessed 08 February 2025).

8. Molfar – OSINT. Enemies of Ukraine, available at: <https://molfar.com/enemies> (accessed 08 February 2025).

9. Honcharenko, O. (2019), "Problems of the institutional definition of the term collaborationism, its types and signs in modern national historiography", *Military-historical meridian*, Vol. 1 (23), pp. 5–25.

10. Chaltseva, O. (2022), "The category "Collaborationism" as a multi-component narrative in the conditions of war", *Political life*, No. 2, pp. 57–58.

11. Pysmennyi, E. (2020), Collaborationism as a socio-political phenomenon in modern Ukraine (criminal law aspects): a scientific essay, Sievierodonetsk.

12. Perepelytsina S. (2023), "Problems of bringing to criminal responsibility for collaborative activities", *Actual problems of modern science in the research of young scientists, cadets and students*: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Vinnytsia, 17 May 2023), Kharkiv National University of Internal Affairs, Vinnytsia, pp. 415–418.

13. Kuznetsov, V., Syiploki, M. (2022), "Criminal liability for collaboration as a new challenge of today", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, Iss. 70, pp. 381–388.

14. Miroshnychenko, O. (2023), "Psychological factors in the formation of a collaborator's personality in wartime", *Integration of theory into practice: problems, searches, prospects under martial law*: materials of the III International scientific and practical conference (Chernihiv, 01 November 2023), Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 161–164.

15. Barakhta, V. (2024), "Regarding the issue of taking into account the socio-psychological characteristics of persons accused of collaborative activities or convicted of such crimes", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 1 (12), pp. 28–39.

16. Shimko, V. (2023), "About some cognitive and motivational value features of probation subjects from among those convicted of collaborative activity", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 2 (11), pp. 253–268.

17. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 08 February 2025).

18. The President suspended the citizenship of 13 representatives of six dioceses of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate (full list), available at: https://lb.ua/society/2023/01/07/541775_prezydent_prizupiniv_gromadyanstvo.html (accessed 08 February 2025).

19. The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate priest was exchanged for 28 Ukrainian soldiers, available at: <https://suspilne.media/453018-svasennika-upc-mp-obminali-na-28-ukrainskih-vijskovih-sbu/> (accessed 08 February 2025).

20. Hrytsak, Ya. (2021), *Overcoming the past: a global history of Ukraine*, Portal, Kyiv.

21. Zubchenko, O. (2022), "Collaborationism in the temporarily occupied territories of Southern Ukraine: a sociological aspect", *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Political science. Sociology. Law*, No. 3 (55), pp. 15–23.

УДК 338.24.01

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.051

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ І СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ЗАКЛАДІВ

Гончаренко Оксана Григорівна, доктор економічних наук,
професор, начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0000-0003-1101-6019

У статті розглядається процес формування цілей і стратегії пенітенціарних закладів як важливий елемент ефективного управління системою виконання покарань. Визначено цілі діяльності та особливості трансформації пенітенціарних установ на різних етапах розвитку (карально-репресивному, виправлення, інституалізації виправної роботи і гуманістичному).

Проведено оцінювання зовнішніх і внутрішніх чинників середовища функціонування пенітенціарних установ (нормативно-правові, соціально-економічні, психологічні, технологічні, демографічні та кримінологічні, міжнародна співпраця й обмін досвідом) та визначено основні завдання стратегії.

Наведено характеристику інноваційних закордонних практик і можливості їх реалізації в пенітенціарних установах України. Встановлено, що можливості застосування закордонних практик забезпечать інтеграцію інноваційних підходів до ресоціалізації та гуманізації умов утримання ув'язнених, які базуються на використанні сучасних технологій, новітніх методиках психологічної підтримки та індивідуалізації програм виправлення, зокрема: психологічні інновації в роботі із засудженими, індивідуальні програми ресоціалізації, інновації у сфері працевлаштування та економічної адаптації.

Визначено ключові аспекти стратегічного управління, зокрема оптимізація ресурсів, підвищення рівня безпеки, покращення умов утримання засуджених та ресоціалізація ув'язнених.

Обґрунтовано, що цілі і стратегія пенітенціарних установ підвищують їх соціальну й економічну ефективність, сприяють дотриманню прав людини, підвищують рівень безпеки та знижують рівень постпенітенціарного рецидиву.

Наголошується на важливості розроблення довгострокових стратегій, що підвищує соціальну й економічну ефективність кримінально-виконавчої системи, забезпечує безпеку суспільства та знижує рівень постпенітенціарного рецидиву.

Ключові слова: пенітенціарні заклади, стратегічне планування, цілі, управління, ресоціалізація, безпека, міжнародні стандарти.

MODERN APPROACHES TO FORMING GOALS AND STRATEGIES OF ACTIVITIES OF PENITENTIARY INSTITUTIONS

Honcharenko Oksana, Doctor of Sciences (Economy), Professor,
Head of the Department of Economy and Social Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)
ORCID: 0000-0003-1101-6019

The article examines the process of forming goals and strategies of penitentiary institutions as an important element of effective management of the penal system. The goals and peculiarities of the transformation of penitentiary institutions at different stages of development (punitive and repressive, correctional, institutionalisation of correctional work and humanitarian) are defined. The author assesses the external and internal factors of the environment of functioning of penitentiary institutions (regulatory, socio-economic, psychological, technological, demographic and criminological, international cooperation and exchange of experience) and identifies the main tasks of the strategy. A description of innovative foreign practices and the possibilities of their implementation in Ukrainian penitentiary institutions is provided. It is established that the possibilities of applying foreign practices will ensure the integration of innovative approaches to resocialisation and humanisation of prison conditions based on the use of modern technologies, the latest methods of psychological support and individualisation of correctional programmes, in particular: psychological innovations in work with convicts, individual resocialisation programmes, innovations in employment and economic adaptation. The author identifies key aspects of strategic management, including resource optimisation, increasing the level of security, improving the conditions of detention and resocialisation of prisoners. It is substantiated that the goals and strategy of penitentiary institutions increase their social and economic efficiency, promote human rights, increase security and reduce the rate of post-penitentiary recidivism. The author emphasises the importance of developing long-term strategies to improve the efficiency of the penitentiary system and reduce recidivism.

Key words: penitentiary institutions, strategic planning, goals, management, resocialisation, security, international standards.

Постановка проблеми. Сучасна пенітенціарна система переживає суттєві трансформації, пов'язані зі зміною підходів до виконання покарань, акцентом на захист прав людини та ефективну ресоціалізацію засуджених. Умови глобалізації, реформування правової системи й посилення уваги щодо гуманізації виконання покарань спонукають до переосмислення

традиційних цілей діяльності пенітенціарних закладів. Застарілі методи управління та корекції поведінки засуджених часто не відповідають сучасним викликам та не забезпечують належного рівня постпенітенціарного рецидиву. Це зумовлює потребу у формуванні нових стратегій розвитку пенітенціарних установ, які б відповідали міжнародним стандартам і сприяли зниженню рівня рецидиву.

Актуальність дослідження визначається необхідністю модернізації пенітенціарної системи у відповідь на сучасні соціальні, правові та економічні виклики. Зростання уваги до прав людини та міжнародні зобов'язання України у сфері захисту прав ув'язнених вимагають перегляду підходів до управління пенітенціарними закладами. Крім того, високий рівень рецидивної злочинності свідчить про неефективність наявних методів ресоціалізації засуджених. У цьому контексті особливої важливості набуває розроблення стратегії розвитку пенітенціарних установ, орієнтованих на підвищення ефективності виховної роботи, зменшення соціальної стигматизації та забезпечення безпеки суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних аспектів та методичних підходів до стратегічного управління організаційними системами зробили закордонні вчені, такі як І. Ансофф, П. Друкер, Р. Каплан, Г. Мінцберг, М. Портер, А. Стрікланд, А. Томпсон. Запровадженню принципів стратегічного управління в організаційних системах присвячені наукові праці С. Оборської, С. Попова, З. Шершньової та інших. Їхні ідеї перенесення центру уваги вищого керівництва на середовище функціонування організації для того, щоб швидко реагувати на зміни середовища, заслуговують на особливу увагу. Питання наукових досліджень, що стосуються формування цілей діяльності та стратегії розвитку пенітенціарних закладів, на сьогодні недостатньо досліджені. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, визначення місії та бачення розвитку пенітенціарних закладів у сучасному динамічному середовищі дозволить залучити всі зацікавлені сторони до процесу їх стратегічного управління та сформуванню науково обґрунтованих рекомендацій

для вдосконалення управління кримінально-виконавчою системою загалом.

Постановка завдання полягає в дослідженні сучасних підходів до формування цілей діяльності та стратегії розвитку пенітенціарних закладів з урахуванням міжнародного досвіду, особливостей реформування кримінально-виконавчої системи та з метою підвищення соціальної ефективності її функціонування.

Викладення основного матеріалу. Історія пенітенціарної системи відображає зміну суспільних уявлень про справедливість, мораль і правопорядок. Від найдавніших часів донині цілі діяльності пенітенціарних закладів зазнавали значної трансформації, переходячи від репресивних до більш гуманістичних.

1. Карально-репресивний етап сформувався на ранніх етапах розвитку суспільства, коли пенітенціарні установи виконували винятково каральну функцію. Основна мета полягала в ізоляції від суспільства осіб, які порушували закони, та «завдання їм фізичних чи моральних страждань» як покарання за злочин. Приміщення для утримання ув'язнених використовувалися тимчасово, до моменту виконання більш суворих видів покарань, таких як тілесні покарання, страта чи вигнання. Умови утримання у в'язницях часто були жорстокі, правами ув'язнених нехтували.

2. Ідея виправлення (XVIII–XIX ст.) з'явилася з розвитком ідей гуманізму та прав людини в епоху Просвітництва. Саме в цей період формується концепція виправлення злочинців. Відбувається поступовий перехід від жорстоких покарань до позбавлення волі як основної форми покарання. Пенітенціарні заклади починають розглядати як місця для виправлення й перевиховання засуджених. Особливого значення пенітенціарним реформам того періоду надавали в Європі та в Північній Америці, зокрема впровадженню пенсильванської (система повної ізоляції) та оборнської (поєднання праці й одиночних камер) моделей.

3. Інституалізація виправної роботи (XX ст.) основний акцент робить на ефективності ресоціалізації засуджених. З'являються освітні програми, професійна підготовка та психологічна підтримка в місцях позбавлення волі. Основною ме-

тою є не лише покарання, а й ресоціалізація особи в суспільство після звільнення з місць позбавлення волі. Важливим етапом стає визнання прав ув'язнених, доступ до медичної допомоги та навчання. Імплементация міжнародних стандартів, таких як Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (Правила ООН Нельсона Мандели) змінюють цілі діяльності пенітенціарних закладів.

4. *Сучасний гуманістичний підхід (XXI ст.)* полягає в тому, що пенітенціарні системи орієнтовані на гуманізацію умов утримання, дотримання прав людини та забезпечення ефектвної ресоціалізації, зниження рівня постпенітенціарного рецидиву, розвиток програм підтримки після звільнення, індивідуальні підходи до роботи із засудженими. Паралельно розвивається альтернативна форма покарання – пробация, що дозволяє мінімізувати негативний вплив ізоляції на людину. Сучасні підходи спрямовані на забезпечення балансу між суспільною безпекою та правами засуджених, створюючи умови для їхнього повернення до повноцінного життя в суспільстві.

На думку З. Шершньової та С. Оборської, кожний підхід до стратегічного управління, що використовується у світовій практиці, має особливості у змісті та структурі окремих етапів і підсистем, у переліку та послідовності дій у процесі аналізу, але базується на двох основних посиленнях – аналізі ситуації в зовнішньому і внутрішньому середовищі [6, с. 31]. Розроблення ефективної стратегії розвитку пенітенціарних установ потребує комплексного підходу, що враховує низку внутрішніх і зовнішніх факторів. Вони визначають напрям реформ, впливають на функціонування установ та якість реалізації основних завдань – утримання засуджених, їх виправлення та ресоціалізацію (табл. 1).

Таблиця 1 – Зовнішні і внутрішні чинники середовища функціонування пенітенціарних установ

Чинники	Напрямок реформ	Основні завдання стратегії
Правові та нормативні	Відповідність міжнародним стандартам	Реалізація міжнародних норм: Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Манделли), Європейські пенітенціарні правила та інші документи ООН і Ради Європи.
	Національне законодавство	Реалізація норм кримінального, кримінально-виконавчого законодавства в пенітенціарній системі, особливо у сфері альтернативних покарань і пробації.
Соціально-економічні	Фінансування	Рівень бюджетного забезпечення впливає на матеріально-технічне оснащення виправних закладів, умови утримання ув'язнених та можливості реалізації ресоціалізаційних програм.
	Рівень соціальної підтримки та ефективність реабілітаційних програм	Наявність програм соціальної адаптації, працевлаштування, психологічної підтримки як під час ув'язнення, так і після звільнення з місць позбавлення волі.
Політичні	Політична воля до реформ	Ефективність реформ пенітенціарної системи залежить від пріоритетів державної політики та підтриманні реформ на урядовому рівні.
	Громадський контроль і прозорість	Посилення ролі громадських організацій у здійсненні моніторингу прав людини в місцях позбавлення волі, що забезпечує прозорість діяльності пенітенціарних установ.
Культурно-психологічні	Ставлення суспільства до засуджених	Стереотипи та соціальна стигматизація осіб, які відбули покарання, можуть ускладнювати їхню реінтеграцію, що впливає на ефективність ресоціалізаційних заходів.

	Рівень підготовки персоналу	Професійна підготовка та морально-етичні якості персоналу пенітенціарних закладів визначають якість виконання посадових обов'язків та дотримання прав ув'язнених.
Технологічні	Інноваційні технології в управлінні	Використання сучасних інформаційних систем для моніторингу умов утримання, контролю за поведінкою засуджених і управління ресурсами виправних закладів підвищує ефективність управління.
	Технології безпеки	Впровадження новітніх систем відеоспостереження, біометричних технологій та електронного моніторингу знижує ризики інцидентів та підвищує рівень безпеки як для персоналу, так і для ув'язнених.
Демографічні та кримінологічні	Зміни у структурі злочинності	Підвищення рівня організованої злочинності, зростання кількості злочинів, пов'язаних з наркотиками, кіберзлочинністю чи насильством, потребують адаптації стратегій утримання та роботи із засудженими.
	Демографічні особливості ув'язнених	Вік, стать, рівень освіти та інші соціально-демографічні характеристики визначають індивідуальні програми ресоціалізації.
Міжнародна співпраця та обмін досвідом	Імплементация кращих міжнародних практик	Обмін досвідом із закордонними партнерами, участь у міжнародних програмах технічної допомоги та впровадження передових моделей управління підвищують соціальну ефективність функціонування пенітенціарної системи.

Джерело: складено автором.

Параметри зовнішнього і внутрішнього середовища – це унікальна комбінація факторів, які динамічні та постійно змі-

нюються. На думку Дж. Хігінса, їхні межі дещо розмиті внаслідок взаємопроникнення елементів організації і середовища [4, с. 85]. Розроблена Дж. Пірсом [5, с. 348] модель ієрархічної структури середовища має три рівні: внутрішнє (що перебуває під впливом і контролем організаційної системи), середовище завдань (до якого входять організаційні системи, безпосередньо пов'язані з визначенням цілей) і загальне середовище, де формуються загальноекономічні умови, тенденції, соціальні та політичні норми. Межі між середовищем завдань і загальним середовищем розмиті. Д. Шендел вбачає розмитість «впливу» та «меж контролю» [3, с. 56]. На нашу думку, саме через те, що кожна установа як соціоекономічна система спрямована на встановлення рівноваги і стабільності внутрішнього середовища, тобто постійно балансує між відкритістю і закритістю.

Формування стратегії виправних закладів потребує врахування комплексу правових, соціально-економічних, політичних та культурних чинників, що визначають специфіку функціонування національної пенітенціарної системи. Проте для досягнення її ефективності важливо враховувати закордонний досвід і можливості застосування закордонних практик, що забезпечить інтеграцію інноваційних підходів до ресоціалізації та гуманізації умов утримання ув'язнених (табл. 2).

Таблиця 2 – Характеристика інноваційних закордонних практик і можливості їх реалізації в пенітенціарних установах України

Країна	Інноваційні підходи	Характеристика	Можливості реалізації в Україні
Північна Європа (Норвегія, Швеція, Фінляндія)	Гуманізація умов утримання	В'язниці більше схожі на реабілітаційні центри, ніж традиційні місця позбавлення волі.	Доступ до освіти та професійного навчання засуджених. Індивідуальні програми ресоціалізації та розширення участі психологів і соціальних працівників у роботі з ув'язненими.
	Індивідуальний підхід	Індивідуальні плани ресоціалізації для кожного засудженого, що охоплюють профпідготовку, психологічну підтримку і підготовку до звільнення.	

США	Пробаційні програми	Пробація та умовно-дострокове звільнення зменшують кількість ув'язнених і забезпечують контроль над особами, які не становлять серйозної загрози для суспільства.	Впровадження в пробацію електронного моніторингу та програм умовно-дострокового звільнення.
	Реформи з фокусом на реабілітацію	Програми лікування «залежностей», психологічної допомоги та професійної підготовки.	
Канада	Розвиток програм альтернативного правосуддя (restorative justice)	Використання програм відновного правосуддя, орієнтованих на примирення між злочинцем і потерпілим, сприяє не лише виправленню правопорушника, а й задоволенню потреб потерпілої сторони.	Розвиток практики відновного правосуддя, що дозволить зменшити соціальну напругу та сприятиме реабілітації засуджених. Впровадження програм підтримки після звільнення для запобігання рецидиву.
	Фокус на реінтеграцію	Допомога засудженим після звільнення: програми працевлаштування, психологічна підтримка, допомога у відновленні соціальних зв'язків.	
Німеччина	Підхід «мінімального втручання»	Принцип мінімального втручання держави в життя осіб, які скоїли злочин і які не становлять «великої загрози» суспільству.	Посилення програми професійної підготовки засуджених. Розширення системи застосування пробації та умовно-дострокового звільнення.
	Професійна підготовка та праця	Можливість отримання професійної освіти та подальшого працевлашту-	

		вання, що сприяє реінтеграції в суспільство.	
	Розвинена система пробації та умовного звільнення	Зменшення навантаження на пенітенціарні заклади та забезпечення ефективного контролю за правопорушниками.	
Японія	Дисципліна та самоконтроль	Застосування суворої дисципліни та етичних стандартів для персоналу, чітка структура правил поведінки для ув'язнених.	Інтеграція елементів морального виховання в програми ресоціалізації. Залучення волонтерів є ефективним засобом соціальної підтримки засуджених.
	Моральне виховання	Моральне виховання, відновлення соціальних зв'язків і виховання відповідальності за свої дії та вчинки. Залучення волонтерів для роботи з ув'язненими, що сприяє їх моральній і соціальній підтримці.	

Джерело: складено автором.

Міжнародний досвід показує, що успішне реформування пенітенціарної системи базується на поєднанні гуманізації умов тримання, розвитку альтернативних покарань і ефективних програмах ресоціалізації. Основними пріоритетами мають стати дотримання прав людини, індивідуальний підхід до роботи із засудженими та забезпечення їх ефективної реінтеграції в суспільство після звільнення з місць позбавлення волі. Але в сучасних умовах функціонування пенітенціарної системи існує багато викликів, розв'язання яких потребує перегляду традиційних методів роботи із засудженими, а саме: зростання рівня рецидивної злочинності, соціальна ізоляція колишніх в'язнів та проблеми їх реінтеграції в суспільство. Це спонукає до впровадження інноваційних підходів у процеси ресоціалі-

зації та реабілітації. Такі підходи базуються на використанні сучасних технологій, новітніх методик психологічної підтримки та індивідуалізації програм виправлення, зокрема:

1. *Психологічні інновації в роботі із засудженими* – це когнітивно-поведінкова терапія (для зміни деструктивних моделей поведінки та мислення з метою зниження рівня рецидиву); програми емоційного інтелекту (навчання засуджених керувати власними емоціями та ефективній комунікації з метою їх соціальної адаптації); групова терапія та підтримка рівних.

2. *Індивідуалізація програм ресоціалізації* – персоналізовані плани реабілітації (складання індивідуальних планів виправлення та ресоціалізації з урахуванням особистих потреб, кримінального минулого, рівня освіти та психоемоційного стану засуджених); оцінка ризиків і потреб (Risk-Needs-Responsivity Model) (адаптація програм до рівня ризику скоєння постпенітенціарного рецидиву та індивідуальних потреб кожного засудженого); менторські програми (призначення наставників серед персоналу чи волонтерів, які допомагають засудженим адаптуватися до життя в суспільстві).

3. *Інновації у сфері працевлаштування та економічної адаптації* – платформи для працевлаштування колишніх в'язнів (розроблення спеціалізованих онлайн-ресурсів для пошуку роботи, де роботодавці готові співпрацювати з особами, які мають судимість); соціальні підприємства при пенітенціарних установах (державні підприємства, які працюють при установах, забезпечують засуджених роботою та підготовкою до життя після звільнення) тощо.

Удосконалення стратегії розвитку пенітенціарних закладів є ключовим завданням для забезпечення ефективного виконання покарань, ресоціалізації засуджених та зниження рівня постпенітенціарного рецидиву. Враховуючи багатоцільовий характер діяльності пенітенціарних закладів, з огляду на виклики, які нині постають перед ними через повномасштабне вторгнення, а також зважаючи на соціальні трансформації, виникає необхідність «балансу різноспрямованих цілей». На думку З. Шершньової та С. Оборської, «множинність цілей потрібна для відображення різноманіття зв'язків організації зі

складним, поділеним на різні сегменти та елементи середовищем» [6, с. 39]. Напрями, цілі та завдання, які стоять перед пенітенціарними установами в сучасних умовах, розкривають багатоцільовий характер їхньої діяльності (табл. 3).

Таблиця 3 – Напрями, цілі та завдання виправних закладів

Напрямок	Цілі	Формування завдань
Гуманізація умов утримання та забезпечення прав людини	Поліпшення житлових умов	Зменшення «перенаселеності» пенітенціарних закладів, забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов, доступ до медичної допомоги та психосоціальної підтримки.
	Дотримання міжнародних стандартів	Адаптація діяльності пенітенціарних установ до міжнародних стандартів, таких як Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона-Мандели).
	Захист прав уразливих груп	Захист прав жінок, неповнолітніх, людей з інвалідністю та інших вразливих категорій ув'язнених.
Розвиток системи альтернативних покарань	Поширення пробачійних програм	Пробачія як альтернатива ув'язненню, знижує навантаження на пенітенціарні заклади та забезпечує ефективний контроль за особами, які не становлять великої загрози для суспільства.
	Запровадження програм відновного правосуддя	Впровадження медіації між особою, яка скоїла протиправне діяння, і потерпілим, що сприяє ресоціалізації засуджених та відшкодуванню збитків потерпілій стороні.
	Розвиток системи штрафів і громадських робіт	Застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (штрафи, суспільно корисна робота тощо).

Індивідуалізація підходів до ресоціалізації та реабілітації	Створення персоналізованих планів реабілітації	Розроблення індивідуальних програм для кожного засудженого з урахуванням його потреб, психологічного стану, рівня освіти та професійних навичок.
	Психологічна підтримка	Забезпечення доступу до психологічної допомоги, програм розвитку емоційного інтелекту та управління стресом.
	Програми підготовки до звільнення	Навчання засуджених навичок, необхідних для адаптації в суспільстві після звільнення, включно з фінансовою грамотністю, підготовкою до працевлаштування та соціальною адаптацією.
Покращення системи підготовки та мотивації персоналу	Підвищення кваліфікації	Регулярне навчання персоналу сучасних методик роботи із засудженими, включно з психологічними аспектами, управлінням конфліктами та стресом.
	Мотиваційні програми	Впровадження системи мотиваційних заходів для персоналу, що сприятиме підвищенню якості виконання ними посадових обов'язків.
	Психологічна підтримка для персоналу	Надання допомоги персоналу пенітенціарних закладів у подоланні професійного вигорання та стресових ситуацій.

Джерело: складено автором.

Формування цілей і стратегії пенітенціарних закладів є важливим елементом ефективного управління пенітенціарною системою, і це необхідно з кількох причин:

1. Чітко визначені цілі допомагають спрямувати діяльність установ на виправлення та ресоціалізацію ув'язнених, а не просто їх ізоляцію. Це сприяє зниженню рівня постпенітенціарного рецидиву і ефективній реінтеграції засуджених у суспільство.

2. Сучасні пенітенціарні системи орієнтуються на європейські та міжнародні стандарти (наприклад, Мінімальні стандар-

тні правила ООН щодо поводження з ув'язненими), а визначення стратегічних пріоритетів дозволяє адаптувати національну пенітенціарну систему до кращих світових практик.

3. Формування стратегії дає змогу раціонально розподіляти фінансові, кадрові та матеріальні ресурси, уникаючи неефективних витрат [2, с. 98] і забезпечуючи якісне функціонування установ виконання покарань.

4. Стратегічне планування дозволяє передбачити ризики [1, с. 187] та розробити заходи для забезпечення безпеки як персоналу, так і ув'язнених. Це знижує ймовірність конфліктів, бунтів і втеч.

5. Завдяки стратегічному управлінню можна поступово покращувати інфраструктуру, умови проживання та забезпечення медичного обслуговування ув'язнених, що сприяє дотриманню їхніх прав.

6. Чітко сформульовані цілі та бачення розвитку установи допомагають персоналу краще розуміти поставлені завдання, підвищують їхню відповідальність за робочі процеси.

7. Наявність прозорої стратегії сприяє підвищенню довіри суспільства до пенітенціарної системи. Це важливо для підтримання реформ і залучення міжнародної допомоги.

Висновки. Динамічні умови, в яких нині функціонують пенітенціарні заклади, характеризуються невизначеністю. Для таких умов «найбільш адекватними є методи та інструменти стратегічного управління» [6, с. 33], а цілі і стратегія підвищують їх соціальну і економічну ефективність, забезпечують безпеку суспільства та знижують рівень постпенітенціарного рецидиву. Тому формування цілей і стратегії виправних закладів базується на комплексному підході, що охоплює гуманізацію умов утримання засуджених, впровадження інноваційних технологій, розвиток «альтернативних форм» покарання та ефективні програми ресоціалізації. Важливу роль у цьому процесі відіграє співпраця з громадськими організаціями, волонтерами й міжнародними партнерами, а забезпечення прозорості та ефективного моніторингу дозволить підвищити довіру суспільства до пенітенціарної системи та сприятиме зниженню постпенітенціарного рецидиву.

Список використаних джерел

1. Ansoff I. Corporate strategy. New York : McGraw Hill, 1965. 241 p.
2. Drucker P. F. The practice of management. Harper Business, reissue edition, 2006. 416 p.
3. Schendel D. E. Business policy or strategic management: a broader view for an emerging. *Academy of Managment Proceedings*, 1972. Vol. 1972, Iss. 1. P. 56–57.
4. Higgins J. M. Organizational policy and strategic management: text and cases. 2nd ed. Chicago : The Dryden Press, 1983. 237 p.
5. Pearce J. A. Strategic management strategy formulation and implementation. 2nd ed. Homewood : Richard D. Irwin, 1985. 1041 p.
6. Шершньова З. Є, Оборська С. В. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1999. 384 с.

References

1. Ansoff, Igor (1965), Corporate strategy, McGraw Hill, New York.
2. Drucker, P. F. (2006), The practice of management, Harper Business, reissue edition.
3. Schendel, D. E.(1972), "Business policy or strategic management: a broader view for an emerging", *Academy of Managment Proceedings*, Vol. 1972, Iss. 1, pp. 56–57.
4. Higgins, J. M. (1983), Organizational policy and strategic management: text and cases, 2nd ed., The Dryden Press, Chicago.
5. Pearce, J. A. (1985), Strategic management strategy formulation and implementation, 2nd ed, Richard D. Irwin, Homewood.
6. Shershneva, Z. E. and Oborska, S. V. (1999), Strategic management : manual, KNEU, Kyiv.

УДК 378.091.12:005.963.316.6

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.066

МЕНТОРСТВО У ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

Мірошніченко Валентина Іванівна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки,

Національний університет біоресурсів

і природокористування України

(03041, Україна, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15,

e-mail: mvi_2016@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-3931-0888

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216203313>

Стаття присвячена обґрунтуванню ролі менторства у підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Авторка зазначає, що в правоохоронній сфері ментором вважають досвідченого офіцера-фахівця, який надає рекомендації молодим офіцерам з урахуванням власного досвіду, щоб забезпечити їх від низки помилок. Пошуки ментора відбуваються на добровільних засадах. Обидві сторони беруть на себе відповідальність за результат.

Звертається увага на такі вміння й навички менторів: слухати й вислуховувати, надавати аналіз інформації, критично мислити, виявляти організаторські здібності, бути комунікабельним, подавати інформацію в доступній формі, уміти визначати цілі та чинники мотивації, власним прикладом спонукати молодих фахівців до діяльності. Діяльність ментора передбачає роботу з бакалаврами правоохоронної діяльності, які нещодавно здобули освіту, почали безпосередньо виконувати посадові обов'язки.

Здатність до міжособистісного діалогу та превентивної комунікації під час реалізації професійних завдань, здатність до взаємодії та комунікації з підлітками трактується як один із результатів навчання, яких очікують від бакалаврів правоохоронної діяльності.

Бакалаври правоохоронної діяльності організовують взаємодію з підлітками на засадах партнерства та довірливих взаємин.

Роль ментора як досвідченого фахівця в правоохоронній (прикордонній) сфері визначається в тому, щоб сприяти забезпеченню високогуманного, доброякісного ставлення бакалаврів правоохоронної діяльності (представників прикордонного відомства) до підлітків як центральної фігури соціуму. Оскільки однією з ознак професійної активності особистості є здатність впливати на процеси, що відбуваються у професійному середовищі та безпосередньо брати участь у них, менторська діяльність розглядається як процес впливу на професійне становлення бакалаврів правоохоронної діяльності.

ності, у змісті якого є значний потенціал для сприяння розвитку професіоналізму бакалаврів правоохоронної діяльності.

Авторка трактує діяльність менторів у прикордонному відомстві як важливу складову в підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Ключові слова: бакалаври правоохоронної діяльності, підготовка бакалаврів, менторство, взаємодія, соціальна взаємодія з підлітками.

MENTORING IN TRAINING BACHELORS OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES FOR SOCIAL INTERACTION WITH TEENAGERS

Miroshnichenko Valentyna, Doctor of Pedagogy, Professor,
Professor of the Pedagogy Department,

*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
(15 Heroiv Oborony Street, Kyiv, 03041, Ukraine,*

e-mail: mvi_2016@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-3931-0888

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216203313>

The article is devoted to substantiating the role of mentoring in the preparation of law enforcement bachelors for social interaction with teenagers.

The author notes that in the field of law enforcement, an experienced specialist officer is considered a mentor, who provides recommendations to young officers based on his own experience, in order to protect them from a number of mistakes. The search for a mentor takes place on a voluntary basis. Both parties take responsibility for the outcome.

Attention is drawn to the following skills and abilities of mentors: listening and listening; provide information analysis; to think critically; demonstrate organizational skills, be communicative, present information in an accessible form, be able to determine goals and motivation factors, encourage young professionals to work by their own example. The activity of the mentor involves work with bachelors of law enforcement activities who have recently received their education and started directly performing official duties

The ability for interpersonal dialogue and preventive communication during the implementation of professional tasks; the ability to interact and communicate with teenagers is interpreted as one of the learning outcomes expected from law enforcement bachelors.

Bachelors of law enforcement activities organize interaction with teenagers on the basis of partnership and trusting relations.

The role of a mentor as an experienced specialist in the law enforcement (border) sphere is determined to contribute to ensuring a highly humane, decent attitude of bachelors of law enforcement activities (representatives of the border agency) to teenagers as a central figure of society. Since one of the signs of the professional activity of an individual is the ability to influence the processes taking place in the professional environment and to directly participate in them,

mentoring activity is considered as a process of influencing the professional development of bachelors of law enforcement activities, the content of which has a significant potential for promoting the development of professionalism of bachelors of law enforcement activities.

The author interprets the activity of mentors in the border department as an important component in the preparation of law enforcement bachelors for social interaction with teenagers.

Key words: *law enforcement bachelors, bachelors training, mentoring, interaction, social interaction with teenagers.*

Постановка проблеми. За структурою система правоохоронної діяльності є доволі широкою. По-перше, правоохоронцями забезпечується охорона учасників кримінального судочинства; по-друге, здійснення прокурорської діяльності. Вони виявляють та розслідують злочини, запобігають їх виникненню; захищають національну безпеку; охороняють державний кордон; охороняють правопорядок. Кожний напрям (вид) правоохоронної діяльності має особливості. Чинне законодавство України визначає винятково державну правоохоронну діяльність. Хоча недержавний вид правоохоронної діяльності законодавство не передбачає, різні категорії громадян беруть участь в охороні правопорядку, охороні державного кордону тощо. Відбувається це в контексті взаємодії правоохоронців з населенням. Досягати цієї взаємодії може фахівець з високим рівнем професіоналізму, формування якого починається ще під час навчання в закладі вищої освіти (далі – ЗВО) та активізується, коли бакалавр правоохоронної діяльності починає діяльність і виконує службові обов’язки на первинній посаді. У цей час доречним є наставництво досвідчених колег, їхні поради та рекомендації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закономірності та особливості розвитку і становлення особистості вивчалися Ш. Амонашвілі, І. Бехом, Т. Кравченко, С. Максименком, Г. Троцько, Г. Шевченко та іншими. Різні аспекти професійної підготовки, навчання та виховання майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах є предметом наукових пошуків І. Блощинського, А. Галімова, В. Дияка, С. Сливки, О. Ставицького, К. Тушко, С. Шумовецької, Г. Яворської та інших.

Історичні аспекти предмета нашого дослідження висвітлюються в доробку Є. Гіди. Автор слушно звертає увагу, що «у XVI ст. охороні правопорядку приділялась велика увага у суспільстві. Таку діяльність сприймали як корисну та почесну справу. Займатися такою справою дозволялося лише найбільш відповідальним особам з високими моральними якостями» [1].

Нетипові ситуації професійної діяльності та її надійність розглядаються у працях В. Корнещук [2, с. 16].

Проблема менторства є відносно новою, водночас актуальною [3]. Особливості академічного менторства в ЗВО є предметом наукових досліджень О. Іваницької [4]. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх «соціальних працівників у контексті, що охоплює розвиток таких характеристик як соціальна та професійна компетентність» досліджується в працях І. Сидорук. Авторка трактує поняття «наставництво», розкриває його види, роль і функції наставників, моделює наставницький супровід... описує характеристики основних етапів діяльності менторів у підтримці студентів-волонтерів спеціальності «Соціальна робота» [5].

Однак особливості менторства в підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності потребують більшої уваги та детальних досліджень.

Метою статті є обґрунтування ролі менторства в підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Викладення основного матеріалу. У «Великому тлумачному словнику» про ментора йдеться як про «наставника, керівника, вихователя» [6].

Згідно із «Сучасним тлумачним словником української мови» [7, с. 471] «ментор – це той, хто постійно навчає, нав'язливо виховує».

За О. Іваницькою, «ментором вважають досвідченого і надійного наставника чи професійного консультанта. Місцем його основної роботи є ЗВО або інша установа, де він отримує заробітну плату. Посадові обов'язки ментора передбачають надання здобувачам освіти консультацій, проведення заходів психологічного розвантаження та підтримки, сприяння компе-

тентнісному зростанню у фаховому середовищі, досягненню професійних та життєвих успіхів...» [4, с. 65]. До поля наукового інтересу дослідниці потрапляє не лише ментор, а також йому «підпорядковані особи». О. Іваницька роз'яснює, що «менті є тим здобувачем освіти, який вступає в активну співпрацю зі своїм ментором на умовах набуття додаткових когнітивних потенціалів та досвіду, особистісного та професійного розвитку» [4, с. 66].

Ментором у певній сфері вважається «людина, яка пройшла певний професійний шлях і здобула досвід та експертизу, яка вже припустилася помилок і знайшла їх розв'язання, яка знає, де існують підводні камені й де потрібно підстелити соломки» [8]. У правоохоронній сфері таким вважають досвідченого офіцера-фахівця, який надає рекомендації молодим офіцерам з урахуванням власного досвіду, щоб убезпечити їх від низки помилок. Пошуки ментора відбуваються на добровільних засадах. Обидві сторони беруть на себе відповідальність за результат.

Учені звертають увагу на такі вміння й навички менторів: слухати й вислуховувати, надавати аналіз інформації, критично мислити, виявляти організаторські здібності, бути комунікабельним, подавати інформацію в доступній формі, уміти визначати цілі та чинники мотивації, власним прикладом спонукати молодих фахівців до діяльності. Ментор акцентує увагу на сильних сторонах студента, допомагає майбутньому фахівцю побачити власний потенціал, здібності, сильні сторони, надає професійні поради та рекомендації щодо інтеграції у професійне середовище, адаптації в ньому. Для цього він сам є «людиною, легкою на підйом» з високим рівнем організаторських та комунікативних здібностей, реалізує принцип навчання впродовж життя (life long learning).

Діяльність ментора передбачає роботу з бакалаврами правоохоронної діяльності, які нещодавно здобули освіту, почали безпосередньо виконувати посадові обов'язки. Її можна порівняти з діяльністю наставника, який призначається за рішенням керівника підрозділу. Але є низка відмінностей. Ментор демонструє модель поведінки та професійної діяльності. Як

стверджують фахівці-практики, «головна відмінність полягає у тому, що роль наставника формується на «добровільно-примусових» засадах; аби стати ментором, потрібно, щоб вихованець прагнув отримати саме цього ментора і працювати саме з цим фахівцем на засадах довіри» [8].

Нам імпонує думка щодо «дієвості принципу студентоцентризму в закладах вищої освіти, коли йдеться про безпосередню взаємодію ментора з менті, підґрунтям якої є повага до гідності людини, адже кожен з учасників взаємодії з розумінням та емпатією ставиться до інших її учасників» [4].

Бакалаври правоохоронної діяльності – це фахівці, які здобули освіту за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю 262 «правоохоронна діяльність». Вони можуть працювати в системі правоохоронних органів, зокрема в поліції, прокуратурі, службі безпеки, прикордонній службі тощо.

У Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького здійснюють підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників – бакалаврів правоохоронної діяльності, які в подальшому несуть службу у прикордонному відомстві, а саме в оперативно-розшукових та оперативно-юрисдикційних підрозділах. Вони навчаються за освітньо-професійною програмою «Правоохоронна діяльність у прикордонній сфері». Зміст програми орієнтується на підготовку бакалаврів правоохоронної діяльності, які будуть здатні виконувати спеціалізовані завдання у прикордонній сфері (нерідко у специфічних та невизначених умовах).

Серед результатів навчання, яких очікують від бакалавра правоохоронної діяльності, є такі: здатність до міжособистісного діалогу та превентивної комунікації під час реалізації професійних завдань; знання та розуміння принципів доброчесності, норми етичної поведінки, дотримання їх під час професійної діяльності; здатність до взаємодії та комунікації з фізичними та юридичними особами. Щодо фізичних осіб, то серед них можуть бути різні категорії громадян, зокрема підлітки.

Відомо, що підлітковим є період, коли завершується дитинство і починається дорослість (10–14, за деякими джерелами – 10–19 років). Відбувається те, що «порівнюючи себе

з молодшими та старшими дітьми, підліток доходить однозначного висновку про свою дорослість. Прагнення до визнання в середовищі однолітків та старших починає переважати над іншими прагненнями. Актуалізуються думки щодо власної значущості для оточення, про готовність до прийняття самостійних рішень» [9].

З одного боку, домінуючі психологічні потреби підлітків відображаються у їх прагненнях спілкуватися як з однолітками, так і з тими, хто для них є авторитетом, бути незалежними від думок, які їм «силоміць нав'язують», щоб дорослі визнавали їх права. З іншого боку, задля досягнення результативності в діяльності правоохоронець має налагоджувати соціальну взаємодію з підлітками. Тому він має бути спроможним враховувати зазначені потреби в діяльності задля її результативності.

Під соціальною взаємодією розуміємо такі дії, у яких люди впливають один на одного. Американський соціолог П. Сорокін зазначав наявність такого «розподілу типологічних різновидів соціальної взаємодії: організована антагоністична взаємодія на основі примусу; організована солідарна взаємодія на основі добровільної позиції; організовано-змішана солідарно-антагоністична взаємодія на основі поєднання примусу та добровільного рішення людини. За П. Сорокіним, соціальна взаємодія є соціокультурною, бо одночасно поєднує норми, цінності і стандарти, властиві людині чи групі людей, поєднує взаємні індивідуальні та групові впливи, взаємодію цінностей суспільного життя в матеріалізованому вигляді» [10].

З урахуванням наукового підходу О. Колосович, за яким «мотивація особистості є домінантною основою її дій; взаємодія сприймається як колегіальний здобуток щодо набуття можливостей реалізації мети кожним учасником; виявляється у затребуваності сталих міжособистісних контактів між ними» [11], між ментором та бакалавром правоохоронної діяльності (менті) також відбувається взаємодія, у результаті якої досягається готовність бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Ми брали до уваги, що значну роль у соціальній взаємодії з підлітками відіграє таке поняття, як «очікування один від

одного» певних дій та їх наслідків. «Для таких очікувань характерною ознакою може бути невизначеність та короткочасний характер взаємодії та водночас можлива надійність, стабільність і тривалість, повторюваність взаємодії за умови деякої перестановки ролей» [10], якою є взаємодія правоохоронця з підлітками. З позиції соціології соціальну взаємодію трактують як «здатне до змін явище послідовності соціальної дії, що виникає і набуває розвитку в певному середовищі окремих осіб (чи груп). У результаті такої соціальної дії можуть змінитися дії особи (чи групи)» [11]. За класифікацією О. Колосович, соціальна взаємодія може бути «випадковою, повторюваною, регулярною та регульованою» [11]. Предметом нашого дослідження є взаємодія, яка регулярно повторюється і яку можна врегульовувати.

Бакалаври правоохоронної діяльності організовують взаємодію з підлітками на засадах партнерства та довірливих відносин. Цього вимагають «Відомчі стандарти» [12], якими керуються представники прикордонного відомства. Як зазначає В. Гащук, «Стандарти апробувалися з метою дотримання єдиних вимог у прикордонному відомстві до комунікативної культури, зовнішнього вигляду персоналу тощо» [13].

Керуючись Відомчими стандартами культури прикордонної служби, бакалаврові правоохоронної діяльності доречно:

«не допускати поведінкових виявів, що могли б сприяти втраті довіри з боку населення (підлітків), знизити підтримання престижу служби;

виявляти ввічливість, комунікабельність, бути уважним та чемним у взаємодії з підлітками;

лише як виняток та відповідно до чинного законодавства застосовувати силові засоби впливу;

у вирішенні конфліктних ситуацій виявляти стриманість, інтелігентність;

не нехтувати відрекомендуванням під час налагодження взаємодії з підлітками, демонструючи при цьому повагу до співбесідника, відповідальність за власні дії або бездіяльність» [12].

Погоджуємося з О. Косіною, що «за наявною випереджальною інформацією, у перспективі суспільство зазнавати-

ме все більше змін у площині вдумливого та критичного правового регулювання соціальних процесів. Стосуватиметься це і професійної акультурації як взаємовпливу культур і навіть певного кроку до асиміляції» [14, с. 14]. Професійна діяльність бакалавра правоохоронної діяльності щодо соціальної взаємодії з підлітками повинна, по-перше, витримувати співвідношення із суб'єктивним особистісним досвідом, потенціалом його внутрішнього світу, по-друге, – мати відповідність унормованим критеріям взаємодії інститутів соціуму.

Ознаками професіоналізму бакалавра правоохоронної діяльності вважаємо інтелігентність, розвинутий інтелект, гармонію розумового, морального і фізичного розвитку, людяність, відповідальність, креативність, здатність до творчості, комунікабельність, здатність до взаємодії з різними категоріями населення, особливо з підлітками. Вважаємо, що недостатня сформованість професіоналізму має ризик стосовно налагодження соціальної взаємодії бакалаврів правоохоронної діяльності з підлітками. Тому роль ментора як досвідченого фахівця в правоохоронній (прикордонній) сфері полягає в тому, щоб сприяти забезпеченню високогуманного, добропорядкового ставлення бакалаврів правоохоронної діяльності (представників прикордонного відомства) до підлітків як центральної фігури соціуму.

У цьому контексті варто зазначити, що важливим показником професіоналізму правоохоронця щодо соціальної взаємодії можна вважати рівень його соціальної та професійної зрілості. «Соціальна зрілість – це система якісного розвитку особистості як цілого, елементами якої є соціальна активність, соціальне самовизначення та соціальна відповідальність» [15, с. 6].

Соціально-професійна зрілість особистості правоохоронця, на думку Г. Яворської, є «новоутворенням у структурі особистості, яка виявляє себе у спроможності робити усвідомлений і обґрунтований вибір щодо дій, визначених службово-професійним обов'язком. Соціально-професійна зрілість характеризує становлення особистості як цілісної, відносно стійкої (усталеної) системи, пов'язаної з усвідомленням власного місця, ролі, функцій у професії, суспільстві, колективі» [16, с. 32].

Ми дотримуємося позиції щодо тісного взаємозв'язку професійної зрілості з професійною активністю як показника підготовленості фахівця до здійснення професійних функцій. Однією з ознак професійної активності особистості є здатність впливати на процеси, що відбуваються у професійному середовищі, та безпосередньо брати участь у них. Отже, ми можемо розглядати менторську діяльність як процес впливу на професійне становлення бакалаврів правоохоронної діяльності, у змісті якого є значний потенціал для сприяння розвитку професіоналізму бакалаврів правоохоронної діяльності.

На основі аналізу наукової літератури [17] і з урахуванням специфіки професійної діяльності офіцерів-прикордонників як представників правоохоронного органу доходимо висновку про можливість розглядати діяльність менторів у прикордонному відомстві як важливу складову в підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Висновки. Отже, нами обґрунтовано роль менторства в підготовці бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками як важливу складову цього процесу. Менторська діяльність поділяється на види, кожен з яких вимагає від ментора володіння певними компетентностями, зокрема загальнокультурними, рефлексивними та комунікативними. Дослідження особливостей та педагогічних умов формування кожного із зазначених видів компетентності менторів є перспективним напрямом подальших пошуків.

Список використаних джерел

1. Гіда Є. Формування деонтологічних засад правоохоронної діяльності на Русі у Х–першій половині XVIII ст. *Підприємство, господарство і право*. 2012. № 6. С. 107–110.
2. Корнєшук В. В. Нетипові ситуації професійної діяльності та її надійність. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2008. Вип. 120. С. 13–19.
3. Сущенко А. В., Кравченко В. М., Кузьменко Ю. А., Андрєєва К. О. Професійна підготовка майбутніх педагогів закладів вищої освіти на засадах менторства як педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Вип. 79. Т. 2. С. 124–129.
4. Іваницька О. С. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2024. № 1 (54). С. 63–66.

5. Сидорук І. І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2019. Вип. 2 (18). С. 283–289.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ментор. 2023. URL: <https://slovnyk.me/dict./vtc/%DO%BC%DO%B5%DO%BD%B1%82%DO>.

7. Сучасний тлумачний словник української мови / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2009. 1008 с.

8. Хто такий ментор в освіті. URL: <https://schoolnavigator.com.ua/uk/posts/khto-takyi-mentor-v>.

9. Особливості підліткового віку. URL: <https://gymnasium59.org.ua/osoblyvosti-pidlitkovogo-viku/>.

10. Соціальна взаємодія та соціальні відносини. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/507-osupova/10973-s-2-----.html>.

11. Колосович О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження взаємодії у професійній сфері. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Харків : НУЦЗУ, 2013. Вип. 13. С. 104–112.

12. Відомчі стандарти культури прикордонної служби : практичний посібник на щодень. Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2009. 52 с.

13. Гащук В. А. Педагогічні умови деонтологічної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 20 с.

14. Косінова О. М. Педагогічна технологія формування естетичної складової професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників : дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2012. 170 с.

15. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість. Спеціальний курс : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. 248 с.

16. Яворська Г. Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2006. 44 с.

17. Михайлов О. В. Формування соціальної зрілості студентів економічного профілю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кіровоград, 2000. 202 с.

References

1. Hida, Ye. (2012), "Formation of deontological principles of law enforcement activities in Rus in the 10th – first half of the 18th century", *Entrepreneurship, Economy and Law*, № 6, pp. 107–110.

2. Korneshchuk, V. V. (2008), "Atypical situations of professional activity and its reliability", *Bulletin of the Cherkasy University. Series "Pedagogical Sciences"*, Vol. 120, pp. 13–19.

3. Sushchenko, A. V., Kravchenko, V. M., Kuzmenko, Yu. A. and Andriieva, K. O. (2021), "Pedagogical problem of professional training for

future teachers of institutions of higher education on the basis of mentoring", *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, Iss. 79. Vol. 2, pp. 124–129.

4. Ivanytska, O. S. (2024), "Academic mentoring at higher educational institutions of Ukraine", *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"*, № 1 (54), pp. 63–66.

5. Sydoruk, I. I. (2019), "Role of mentorship in professional preparation of future social workers", *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*", No. 2 (18), pp. 283–289.

6. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (2023), Mentor, available at: <https://slovnyk.me/dict/%D0%BC%D0%B5%D0%BD%B1%82%D0>.

7. Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language (2009), ed. by V. Dubichinsky, Shkola, Kharkiv.

8. Who is a mentor in education, available at: <https://schoolnavigator.com.ua/uk/posts/khto-takyi-mentor-v>.

9. Features of adolescence, available at: <https://gymnasium59.org.ua/osoblyvosti-pidlitkovogo-viku/>.

10. Social interaction and social relationships, available at: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/507-osupova/10973-s-2-html>.

11. Kolosovych, O. (2013), "Theoretical and methodological aspects of researching interaction in the professional sphere", *Disaster and crisis psychology problems*, Vol. 13, pp. 104–112, Kharkiv.

12. Departmental standards of culture of the border service (2009): practical guide for every day, Publishing house of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi.

13. Hashchuk, V. A. (2016), Pedagogical conditions of deontological training of future border guards officers : abstract of PhD in Pedagogy Thesis, Khmelnytskyi.

14. Kosinova, O. M. (2012), Pedagogical technology of forming the aesthetic component of professional training of future border guard officers : PhD in Pedagogy Thesis, Khmelnytskyi.

15. Radul, V. V. (2002), Socio-pedagogical maturity. Special course : textbook for students of higher educational institutions : Imeks LTD, Kirovohrad.

16. Yavorska, H. Kh. (2006), Theoretical and methodological principles of the formation of social and professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine : abstract of the dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences, Kyiv.

17. Mykhailov, O. V. (2000), Formation of social maturity of students of economic profile : PhD in Pedagogy Thesis, Kirovohrad.

УДК 378.091 "364":81'243]:005.336.44(045)

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.078

ТРАВМОЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Осова Ольга Олексіївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземної філології,

Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

(61000, Україна, м. Харків, пров. Руставелі, 7,

e-mail: osova.olga@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-7316-1196

Web of Science-Author: AAQ-9815-2021

Актуальність роботи обумовлена необхідністю розроблення і впровадження інноваційних педагогічних стратегій, адаптованих до умов війни, та відсутністю комплексного аналізу досвіду вітчизняних закладів вищої освіти щодо реалізації травмочутливого підходу на заняттях іноземної мови.

Метою дослідження є систематизація та узагальнення досвіду застосування травмочутливого підходу до викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України в умовах повномасштабної війни в період 2022–2024 рр. Задля досягнення мети дослідження було сформульовано низку **завдань**: окреслити генезу травмочутливого підходу до викладання іноземних мов; дослідити потреби й виклики студентів і викладачів в умовах війни для визначення актуальних аспектів травмочутливого підходу; узагальнити досвід реалізації зазначеного підходу під час викладання іноземних мов у закладах вищої освіти в досліджуваній період.

Під час наукового пошуку застосовано комплекс загальнонаукових **методів** задля вивчення автентичних джерел, характеристики ступеня дослідженості проблеми та узагальнення практичного досвіду цієї проблематики, а також методи збору емпіричних даних – для отримання інформації про досвід і ставлення студентів та викладачів до травмочутливих методик.

Результати. У статті представлено еволюцію концепції травмочутливого підходу. Визначено основні напрями його реалізації, які передбачали підвищення компетентності викладачів у травмочутливих освітніх практиках, врахування індивідуальних потреб та досвіду студентів, усебічної підтримки та створення безпечного середовища для навчання, адаптацію навчальних матеріалів з огляду на сучасні реалії в умовах збройного конфлікту, модифікацію дидактичних матеріалів та методик навчання з урахуванням особливостей зазначеного освітнього компонента.

***Практична цінність дослідження** полягає в тому, що отримані результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення ініціальної підготовки студентів та зменшення впливу негативних наслідків воєнних дій.*

***Оригінальність дослідження** полягає в аналізі та узагальненні адаптованих методик травмочутливого підходу до викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України в умовах соціально-психологічних викликів, спричинених повномасштабною війною в Україні.*

***Ключові слова:** травмочутливий підхід, іноземна мова, повномасштабна війна, інноваційні методики навчання, досвід закладів вищої освіти.*

TRAUMA-SENSITIVE APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN TIMES OF WAR: THE EXPERIENCE OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Osova Olha,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Foreign Philology Department,

Municipal Establishment "Kharkiv
Humanitarian-Pedagogical Academy"

of the Kharkiv Regional Council
(7 Rustaveli Lane, Kharkiv, 61000, Ukraine,
e-mail: osova.olga@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-7316-1196

Web of Science-Author: AAQ-9815-2021

***The relevance** of the work arises from the need to develop and implement innovative pedagogical strategies adapted to wartime conditions and the lack of a comprehensive analysis of the experiences of Ukrainian higher education institutions in implementing a trauma-sensitive approach in foreign language classes.*

***The purpose of the study** is to systematize and generalize the experience of applying a trauma-sensitive approach to teaching foreign languages in higher education institutions of Ukraine under the conditions of a full-scale war during the period 2022–2024.*

*To achieve the study's goal, the **objectives** included tracing the origins of the trauma-sensitive approach in foreign language teaching, identifying the needs and challenges faced by students and teachers during the war, and summarizing the experience of applying this approach in higher education institutions during the studied period.*

*During the research, a set of general scientific **methods** was employed to study authentic sources, evaluate the extent of research on the issue, and synthesize practical experiences related to it. Additionally, methods of empirical data collection were used to gather information about the experiences and attitudes of students and teachers towards trauma-sensitive methods.*

Results. *The article outlines the evolution of the trauma-sensitive approach concept. The main areas of its implementation were identified, including enhancing teachers' competence in trauma-sensitive educational practices, addressing the individual needs and experiences of students, providing comprehensive support and creating a safe learning environment, adapting educational materials in light of modern realities during armed conflict, and modifying didactic materials and teaching methods to suit the specific educational components.*

The practical value of the study is that the results of the study can be used to improve foreign language training of students and reduce the impact of the negative consequences of military actions.

The originality of the study lies in the analysis and synthesis of adapted trauma-sensitive methods for teaching foreign languages in Ukrainian higher education institutions amid socio-psychological challenges stemming from the full-scale war in Ukraine.

Key words: *trauma-sensitive approach, foreign language, full-scale war, innovative teaching methods, experiences of higher education institutions.*

Постановка проблеми. Відкрита збройна агресія проти України та введення воєнного стану спричинили нові виклики для всіх учасників освітнього процесу. Це своєю чергою стало поштовхом для кардинального переосмислення багатьох аспектів вищої освіти в Україні та визначення нових напрямів її розвитку. Серед нагальних завдань, які постали перед вищою освітою України в умовах кризової ситуації, варто виділити розроблення і впровадження інноваційних підходів до викладання й організації навчання в умовах воєнного стану та європейської інтеграції, забезпечення безперервності освітнього процесу, зменшення освітніх втрат, підтримання студентського контингенту і викладацького складу, а також пріоритетне збереження життя і здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Як зазначає О. Васильченко, ці завдання «стали неочікуваними для університетської освіти», однак їх врахування є критично важливим у сучасних реаліях [2, с. 69].

Особливого значення в умовах війни набуває іншомовна підготовка фахівців, оскільки знання іноземних мов надає можливість для комунікації з іноземними партнерами та союзниками, протидії дезінформації, сприяє ефективній взаємодії з міжнародними гуманітарними організаціями, розширює спектр можливостей для користування міжнародними освітніми платформами тощо. Лінгвістична компетентність, зокрема

володіння іноземними мовами, посідає також особливе місце серед ключових компетентностей, які формують основу професійного зростання та входять до переліку основних компетентностей, визначених у контексті освіти впродовж життя [18].

В умовах сучасних суспільних змін викладання іноземних мов потребує нових підходів та нестандартних методик, які ефективно поєднуюватимуть здоров'язбережувальні технології з академічною успішністю, особливо в умовах воєнного стану. Під час конфліктів і воєн окрему увагу слід приділити психологічному стану студентів, їхньому емоційному інтелекту та потребі в підтримці. Важливою умовою ефективного викладання іноземних мов у закладах вищої освіти стає травмотчутливий підхід, який враховує емоційний стан студентів та їхні специфічні потреби, обумовлені травматичним досвідом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації вітчизняних і зарубіжних учених акцентують увагу на низці важливих аспектів цієї теми, одним з яких є психологічний. Загальні положення та категорії психічних травм, а також форми та методи роботи з людьми, які постраждали внаслідок негативних ситуацій, описує у своїй праці О. Туриніна [12]. Проблему визначення специфіки переживання множинних травм у контексті війни залежно від вікових особливостей особистості висвітлено в науковому дослідженні С. Кузікової, В. Зливкова, С. Лукомської [9]. Автори підкреслюють, що «найбільшому ступеню негативного впливу на систему цінностей та переконань піддавалися саме підлітки та молодь», що потребує ретельного підходу та серйозного оцінювання їхнього психологічного стану [9, с. 64].

Значний інтерес у контексті нашого дослідження викликають наукові праці Т. Головатенко [4; 5], у яких авторка детально аналізує зарубіжний досвід імплементації травмаінформованого підходу і надає рекомендації щодо адаптації міжнародних практик з урахуванням змін в управлінні класом, а також пропонує низку модифікацій у методичних підходах для більш ефективного їх впровадження [5].

Серед інших аспектів представленої проблеми, які стали предметом дослідження науковців, можна виділити адаптацію

методичних підходів до викладання іноземних мов для студентів немовних спеціальностей у період воєнних конфліктів. Зокрема, О. Васильченко у своїй науковій праці визнає основним особистісний підхід, оскільки «він забезпечує урахування індивідуальних особливостей студентів під час виконання завдань, що сприяє формуванню іншомовної компетентності майбутніх психологів, які є особливо вразливими у воєнний час» [2, с. 69].

Окремі аспекти досліджуваної проблеми також привернули увагу закордонних авторів. Наприклад, у науковій праці Е. Dombo та С. Sabatino розглядається вплив травми на дітей та підлітків, а також її наслідки для навчання. Для запобігання негативним ефектам науковці пропонують травма-сенситивні практики, спрямовані на адаптацію навчального середовища до потреб здобувачів освіти, які пережили травму [16]. У дослідженні D. Ellison та J. Walton-Fisette представлено спеціалізовані підходи до навчання, які ґрунтуються на підтриманні душевної та фізичної гармонії учнів [17].

Огляд літератури з теми дослідження [2; 4; 5; 6; 9; 12; 14; 17] дає підстави стверджувати, що проблема застосування травмочутливого підходу до викладання іноземної мови в умовах війни вивчена аспектно. Напрацьовані та досліджені матеріали в рамках зазначеної проблематики зосереджені переважно на окремих предметних галузях чи вікових категоріях здобувачів освіти. У науково-педагогічному дискурсі відсутнє цілісне дослідження, у якому було б вивчено і проаналізовано досвід закладів вищої освіти України щодо застосування травмочутливого підходу до викладання іноземної мови в умовах війни.

Мета дослідження полягає в систематизації та узагальненні досвіду застосування травмочутливого підходу до викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України в умовах повномасштабної війни в період 2022–2024 рр. для вдосконалення освітнього процесу та мінімізації негативних наслідків для навчання.

Відповідно до мети нами поставлено такі **завдання**: окреслити генезу травмочутливого підходу до викладання іноземних мов; дослідити потреби й виклики для студентів і викла-

дачів в умовах війни для визначення актуальних аспектів травмоточливого підходу; узагальнити досвід реалізації травмоточливого підходу під час викладання іноземних мов у закладах вищої освіти в досліджуваний період.

Викладення основного матеріалу. Історичний контекст формування ключового поняття дослідження дозволяє стверджувати, що травмоточливий підхід ґрунтується на розумінні впливу травматичного досвіду, який отримала людина в результаті переживання негативних подій, та застосування цих знань у різних сферах взаємодії. Окреслюючи генезу терміна, зазначимо, що він походить від грецького *τό τραῦμα* (trauma). Спочатку означав фізичні пошкодження, але з часом його значення розширилось. Поступово це поняття почало використовуватися в психології, психіатрії та медичній практиці для характеристики як фізичних травм, так і глибоких емоційних переживань та їх наслідків [19, с. 17]. В умовах сучасної реальності термін «травма» застосовується до будь-яких стресових подій. Спираючись на дослідження L. Hantke та H. Görges [21], травму визначаємо як відповідну реакцію індивіда чи колективу на події, які несуть загрозу для їхнього життя чи життя їхніх близьких або рідних. Ці ситуації супроводжуються інтенсивними почуттями страху, безсилля та безнадії, що спричиняє високий рівень психологічного стресу і призводить до сенсорного перевантаження. Н. Bachhofen зазначає: «Травмовані люди не бояться, що з ними станеться щось погане, вони бояться, що це знову повториться» [15, с. 103]. Саме через це ключовою особливістю травми є неможливість її своєчасного опрацювання через брак необхідних ресурсів. Така концепція травми підкреслює її комплексну природу, враховуючи як об'єктивні чинники, так і суб'єктивне сприйняття подій індивідом [20].

Травмоточливий підхід до навчання зумовлює переосмислення сутності освітнього середовища та застосування методів навчання з урахуванням досвіду пережитих травм та їх впливу на психіку людини. Особливої уваги в контексті досліджуваної проблеми заслуговує проблема застосування травмоточливого підходу у процесі викладання іноземної мови у вищій школі. Вивчення іноземної мови характеризується специфіч-

ними особливостями, які зумовлюють високий рівень комунікативної активності, що, за твердженням науковців (Т. Головатенко, P. Lightbown, N. Spada), створює додаткове психологічне навантаження для здобувачів освіти, яке може спричиняти підвищену тривожність, виникнення психологічних бар'єрів під час спілкування, зумовлених страхом припуститися помилки, а також загальне зниження мотивації до навчання [5, с. 81; 22, с. 106]. З точки зору нейробіології, саме ці емоційні стани активізують лобову частку кори великих півкуль головного мозку, яка також відповідає за когнітивні функції [5, с. 81].

За даними дослідження Е. Dombo та С. Sabatino, травматичний досвід, отриманий під час воєнних подій, стимулює певні частини мозку, що веде до активації однакових нейронних мереж у відповідь на різні стимули, зокрема мовне навчання і травматичні спогади [16, с. 12–13]. Це призводить до вищого рівня психологічного напруження на заняттях з іноземної мови порівняно з іншими освітніми компонентами. Звідси постає нагальна потреба щодо адаптації наявних методик викладання іноземних мов з урахуванням принципів травмоцутливого підходу до навчання, який передбачає зменшення стресу, врахування індивідуальних потреб студентів, усебічну підтримку та створення безпечного середовища для навчання.

Огляд сучасного стану викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України в умовах воєнного конфлікту дозволяє стверджувати, що ця сфера зазнала значних трансформацій та стикнулася з низкою нових викликів. По-перше, організація освітнього процесу передбачала застосування різних моделей (дистанційне навчання, змішане навчання), що зумовлювалося низкою регіональних факторів, зокрема географічним розташуванням до зони бойових дій, наявністю професорсько-викладацького складу, що залишився на території України, доступністю та якістю цифрової інфраструктури [10]. Через це виникла необхідність в адаптації дидактичних матеріалів та методик навчання до нових реалій. По-друге, у контексті вивчення іноземних мов набули актуальності теми, пов'язані з війною, міжнародною допомогою, у результаті чого виникла по-

треба перегляду навчального контенту. По-третє, посилилась роль психологічної підтримки в освітньому процесі. Викладачі змушені враховувати емоційний стан студентів як результат травматичного досвіду й відповідно адаптувати свої підходи до навчання.

Для дослідження особливостей викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України під час воєнного стану та аналізу впливу травматичного досвіду на освітній процес було проведено анкетування серед 105 студентів різних курсів і спеціальностей Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Дніпровського державного аграрно-економічного університету, Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова, які вивчають іноземні мови. Анкета містила питання, що охоплювали аспекти освітнього процесу, психологічний стан студентів та їхній досвід вивчення іноземних мов в умовах війни. Проведене анкетування дозволило виявити низку важливих тенденцій у процесі вивчення досвіду викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України в контексті воєнних подій. Виявлено, що емоційний стан більшості учасників освітнього процесу під час навчання іноземної мови характеризується як помірно негативний (32,4 %) або нейтральний (31,4 %) (рис. 1). Зазначені результати можуть свідчити про можливі проблеми в освітньому процесі або наявність стресових факторів, які потребують уваги.

Який середній бал ви б поставили для оцінки вашого емоційного стану під час навчання? (1 — Дуже поганий, 5 — Дуже хороший)
105 відповідей

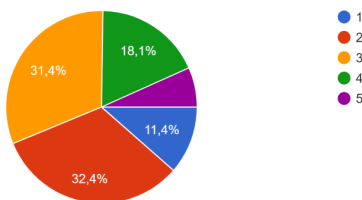

Рис. 1. Результати оцінювання емоційного стану учасників освітнього процесу на заняттях іноземної мови

Аналіз результатів анкетування здобувачів вищої освіти прифронтових регіонів щодо впливу емоційного стану на здатність засвоювати матеріал на заняттях іноземної мови показав, що для більшості учасників (41 %) емоційний стан є важливим фактором у навчанні (рис. 2). Це підкреслює необхідність врахування емоційного комфорту студентів для підвищення якості засвоєння іншомовного матеріалу.

Як часто ваш емоційний стан впливає на вашу здатність засвоювати новий матеріал?

105 відповідей

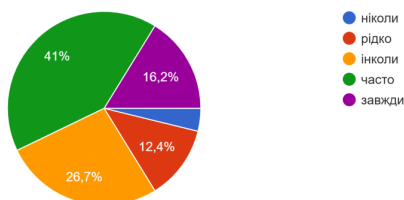

Рис. 2. Результати опитування здобувачів вищої освіти щодо впливу емоційного стану на здатність засвоювати іншомовний матеріал

Інтерпретація результатів опитування респондентів щодо найбільш ефективних методів навчання на заняттях іноземної мови дозволила виявити найбільшу зацікавленість студентів у збільшенні розмовної практики, використанні інтерактивних та ігрових методик, про що свідчать результати, представлені на рис. 3.

Які методи навчання вам найбільше підходять? Виберіть кілька

105 відповідей

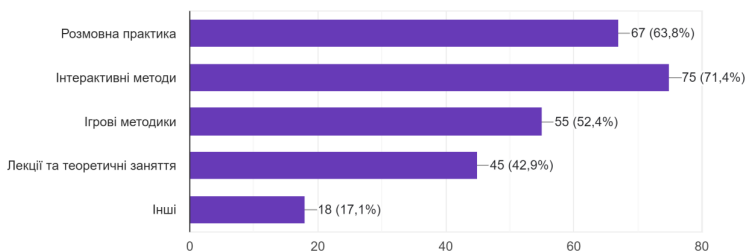

Рис. 3. Результати опитування здобувачів вищої освіти щодо ефективності методів навчання на заняттях іноземної мови

Грунтуючись на результатах анкетування щодо необхідності й важливості застосування травмочутливого підходу на заняттях іноземної мови в закладах вищої освіти України в умовах війни, можна стверджувати, що більшість студентів підтримують впровадження цього підходу в умовах поточної ситуації.

У контексті досліджуваної проблеми варто зазначити, що у процесі реалізації травмочутливого підходу до викладання іноземних мов відбувається розширення і трансформація ролі педагога. У цьому випадку він виступає не лише як носій знань, а також як наставник, який враховує емоційний стан і потреби студентів. Доцентка кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» І. М. Архіпова вважає: «Викладачі відіграють ключову роль у цьому процесі, надаючи студентам необхідні знання, навички та підтримку для ефективного керування стресом» [1, с. 34]. Вивчення досвіду викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України в досліджуваний період [1; 2; 3; 4; 5; 7; 11] дозволяє стверджувати, що викладачі усвідомлюють необхідність трансформації своєї ролі, розширення професійних компетентностей та застосування нових підходів до викладання іноземних мов в умовах війни.

Основною перешкодою для ефективної реалізації травмочутливого підходу є обмежений досвід педагогів у сфері психології травми та дефіцит ресурсів для надання відповідної підтримки. Огляд науково-педагогічної літератури [4; 5] свідчить, що важливим кроком у впровадженні цього підходу в освітню практику України стали різноманітні ініціативи вітчизняних і міжнародних освітніх організацій, громадських об'єднань та державних установ.

Зокрема, в межах Національної програми психологічного здоров'я українців, ініційованої першою леді України Оленою Зеленською, було проведено курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», розроблений Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» [10, с. 14].

Паралельно Ізраїльська коаліція травми провела низку просвітницьких семінарів для викладачів ЗВО України (Хмельницький інститут післядипломної освіти, Західноукраїнський національний університет, Хмельницький національний університет, Університет Григорія Сковороди в Переяславі тощо), поділившись міжнародним досвідом у цій сфері. В Україні було створено 5 центрів стресостійкості «Resilient City Initiative». Особливу увагу приділили місту Харкову, яке зазнало масштабних втрат та руйнувань у період війни. Харківський центр стресостійкості в Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради розпочав роботу одним з перших в Україні, що дозволило 25 науково-педагогічним працівникам пройти навчання й отримати необхідні інструменти та знання для ефективної роботи в умовах війни [13].

Значний внесок у підготовку педагогів до реалізації травмоточливого підходу зробила організація EdCamp Ukraine, яка провела інтерактивні воркшопи і вебіари, такі як «Толока стійкості», «Відкритий простір стійкості» та «Тематичні експертні матеріали з чутливих тем», спрямовані на впровадження травмоточливих практик у навчальний процес [14]. British Council, Гете-інститут та ОеАД (Австрійська служба обмінів) також сприяли цій ініціативі, розробивши спеціалізовані курси підвищення кваліфікації, що фокусуються на адаптації методів викладання іноземних мов з урахуванням психологічних потреб студентів, а також зосереджуються на розвитку навичок самопіклування у викладачів іноземної мови у кризових умовах [3].

Окремо варто відзначити програми підготовки, стажування та курси підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов, основна мета яких полягала у практичній підготовці до застосування травма-інформованого підходу в роботі з молоддю. Зокрема, вивчення досвіду кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та досвіду роботи викладачів факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна дозволяє стверджувати, що освітяни активно долучаються до міжнародних ініціатив (симпозіум «Krieg in der Ukraine – Perspektiven der

Wissenschaft» у рамках тематичного тижня «Війна в Україні» за участі вчених з України, Польщі, Австрії та Німеччини (ФРН), проєкт за підтримки посольства США в Україні «Професійний розвиток викладацького складу», що готує майбутніх учителів англійської мови, міжнародні конференції тощо), спрямованих на обмін досвідом викладання іноземних мов в умовах кризових ситуацій [6]. Крім того, у низці закладів вищої освіти проводили заходи, присвячені ментальному здоров'ю, зокрема Дні ментального здоров'я, тренінг «Провідник змін» (ХНУ імені В. Н. Каразіна), групові арттерапії та майстер-класи, спрямовані на покращення ментального здоров'я учасників освітнього процесу (ХГПА, ЧНУ ім. Б. Хмельницького) тощо.

Наявність зазначених ініціатив свідчить, що зростає усвідомлення важливості реалізації травмочутливого підходу до викладання у вищій школі. Однак ці спроби мають переважно фрагментарний характер і потребують ретельнішого підходу. Як слушно зазначає Т. Головатенко, масштаб їх охоплення не дозволяє «стверджувати про системний підхід до створення емоційного та психологічно безпечного середовища закладів освіти» [5, с. 80–81].

Однак навіть помірні трансформації в контексті підготовки викладачів іноземних мов до роботи в травмочутливому середовищі спричинили зміни в підходах до викладання іноземних мов. Набуті компетентності дозволили педагогам творчо переосмислити традиційні методики та розпочати адаптацію їх до нових реалій.

Аналіз практичного досвіду ЗВО [1; 2; 4; 5; 10; 11] демонструє, що для створення інтерактивного та емоційно безпечного навчального середовища використовується доволі широкий спектр онлайн-інструментів. З метою створення умов природного спілкування між викладачами та студентами застосовуються цифрові платформи (Zoom, Google Meet, Tims тощо), які дозволяють проводити заняття в реальному часі з функціями чату, інтерактивної дошки та відеозв'язку, що надає можливість максимально наблизити онлайн-досвід до традиційного викладання [2]. В умовах нестабільної ситуації

та відсутності можливості здійснювати синхронізоване навчання впроваджуються такі системи управління навчанням (LMS), як Moodle, Canvas, Google Classroom, Classroomscreen тощо, які забезпечують структуровану подачу матеріалу та гнучкість у виконанні завдань. Залежно від мети заняття викладачі іноземних мов інтегрують широкий спектр цифрових інструментів (Wordwall, Vocaroo, ігрова навчальна платформа Kahoot, онлайн-генератор хмари слів чи тегів з тексту Wortwolken, віртуальні дошки для колаборативної роботи Google Docs, Miro або Padlet, універсальний конструктор інтерактивних завдань LearningApps, додатки Moviemaker, Onlinetestpad, Jamboard, Memocard), що забезпечує позитивний емоційний фон та активне навчання в онлайн-форматі [2; 11].

У процесі дослідження виявлено, що реалізації травмотувального підходу під час викладання іноземних мов у закладах вищої освіти сприяє використання цифрових форм арттерапії. Зокрема, такі платформи, як YouTube, TED Talks, Deutsche Welle, Goethe Institut та інші надають широкий спектр цифрових арттерапевтичних матеріалів, що дозволяє викладачам обирати контент, який враховує емоційний стан і потреби студентів. Це дає можливість обирати теми, що сприяють розвитку емпатії та емоційного інтелекту, а також створювати інтерактивні завдання, які залучають студентів до освітнього процесу без надмірного тиску, підтримуючи при цьому ефективність вивчення іноземної мови.

Наприклад, Deutsche Welle пропонує серію репортажів про Німеччину, які висвітлюють різні аспекти культури та життя в країні ("Nicos Weg", "Ticket nach Berlin", "Das Bandtagebuch mit EINSHOCH6" тощо). Такі матеріали дозволяють зосередитися на позитивних аспектах культурного обміну та спільних інтересах, створюючи доброзичливу атмосферу на заняттях і покращуючи емоційний фон під час вивчення іноземної мови. Більш детальний аналіз дидактичного потенціалу цифрових інструментів у процесі викладання іноземних мов представлено в нашому попередньому дослідженні [11].

Аналіз зібраного для дослідження матеріалу [1; 4; 6; 8; 11] та власний педагогічний досвід дозволяють стверджувати, що

для зниження стресу значний потенціал, пов'язаний з позитивним впливом на результати навчання іноземних мов, особливо в контексті реалізації травмочутливого підходу, мають різного роду ігрові методики (Weihnachtswörter-Puzzle, граматичні вправи "Mein idealer Feiertag", "Mein idealer Arbeitstag" тощо), які завдяки можливості інтерактивного залучення та створення сприятливого психологічного клімату є важливим інструментом зниження стресу та створення підтримувального середовища для навчання іноземних мов. Проаналізувавши досвід діяльності кафедр іноземних мов, зазначимо, що викладачі використовували прийоми, які сприяли психологічному розвантаженню (святкова тематика, захоплення, незвичайні традиції, екзотичні куточки світу тощо), запрошували носіїв мови для проведення мовних клубів та гостьових лекцій тощо [6; 8]. Серед інших проявів травмочутливого підходу до навчання можна відзначити такі прийоми, як «читацькі журнали» та «діалогові журнали», які використовували на заняттях іноземної мови з метою розвитку креативного та асоціативного мислення, що створювало простір для розвитку стійкості та розвивало навички управління емоціями [7, с. 83].

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що впровадження травмочутливого підходу у викладанні іноземних мов є необхідним кроком для забезпечення якісної іншомовної освіти та підтримання ментального здоров'я здобувачів вищої освіти. Вивчення досвіду закладів вищої освіти України в умовах повномасштабної війни в період 2022–2024 рр. дозволило окреслити основні напрями реалізації цього підходу. Вирішальну роль у реалізації травмочутливого підходу у процесі викладання іноземних мов у закладах вищої освіти відіграла цифрова трансформація освітнього процесу та готовність викладачів до реалізації цього підходу, що забезпечило гнучкість навчання у складних умовах з акцентом на психологічні виміри освітнього процесу. Трансформація методів навчання та індивідуалізація стали ключовими аспектами реалізації травмочутливого підходу у викладанні іноземних мов. Викладачі адаптували традиційні

методики, інтегруючи цифрові технології та враховуючи індивідуальні потреби студентів. Адаптація навчального контенту також відіграла важливу роль, зокрема оновлення тематики та змісту матеріалів у відповідь на актуальні події та емоційний стан студентів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, перспективами подальших наукових розвідок визначено розроблення стандартизованих методик підготовки вчителів і викладачів іноземних мов до впровадження травмоутливого підходу в освітній процес.

Список використаних джерел

1. Архіпова І. М. Формування стресостійкості у студентів в процесі навчальної діяльності. *Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи* : збірник матеріалів всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (4 березня – 14 квітня 2024 року). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 32–34.

2. Васильченко О. І. Особливості викладання іноземної мови майбутнім психологам в умовах воєнного стану. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 88. С. 69–73.

3. Викладання та навчання у важкі часи. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/teaching-and-learning-in-difficult-time> (дата звернення: 12.01.2025).

4. Головатенко Т. Ю. Освітнологічний вимір концепту «травмаінформований підхід» у системі професійної підготовки вчителів початкових класів. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія», Серія «Педагогіка», Серія «Медицина»*. 2023. № 8 (26). С. 65–77.

5. Головатенко Т. Ю. Реалізація принципів травмаінформованого середовища на уроках англійської мови у початкових класах: метааналіз зарубіжних практик. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2023. № 39 (1). С. 80–86.

6. Діяльність кафедри іноземних мов професійного спрямування. *Факультет іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. URL: <https://foreignlanguages.karazin.ua/departments/english-language/diyalnist-kafedri> (дата звернення: 12.01.2025).

7. Дмитренко Н., Панченко В., Гладка О., Школа І., Девіцька А. Застосування прийомів соціально-емоційного навчання у форму-

вальному оцінюванні майбутніх учителів англійської мови. *Молодь і ринок*. № 2 (222). 2024. С. 80–85.

8. Новини кафедри іноземної філології. *Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради*. URL: <https://sites.google.com/view/kaf-anhgra/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B8> (дата звернення: 12.01.2025).

9. Кузікова С. Б., Злишков В. Л., Лукомська С. О. Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2022. Вип. 2. С. 64–70.

10. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність : науково-методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ–Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.

11. Осова О. О. Лінгводидактичні особливості викладання іноземних мов у кризових ситуаціях: досвід закладів вищої освіти України. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2023. Вип. 42. С. 62–80.

12. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Персонал, 2017. 160 с.

13. Центр стресостійкості "Resilient City Initiative". URL: <https://sites.google.com/view/pedagogikahgpa/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-resilient-city-initiative> (дата звернення: 10.01.2025).

14. У часи війни. *EdCamp Україна*. URL: <https://www.edcamp.ua/u-chasy-vijny/https://www.britishcouncil.org.ua/teaching-and-learning-in-difficult-time> (дата звернення: 10.01.2025).

15. Bachofen J. J. *Heile Welten*. Frankfurt am Main : Insel Verlag, 2008.

16. Dombo E. A., Sabatino C. A. Trauma and its sequelae in children and adolescents. *Creating Trauma-Informed Schools*. Oxford University Press, 2019. P. 9–23. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190873806.003.0002>.

17. Ellison D. W., Walton-Fisette J. "It's more about building trust": Physical education teachers' experiences with trauma-informed practices. *European Physical Education Review*. 2022. № 28 (4). P. 906–922. URL: <https://doi.org/10.1177/1356336x221096603>.

18. Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework. Brussels : European Commission, 2004.

19. Klotz M. Die Bedeutung des Phänomens "Transgenerational weitergegebene Kriegstraumata" aus dem Blickwinkel der Praktischen Theologie – ein Dossier. Wien, 2018.

20. Lightbown P., Spada N. How languages are learnt. 4th edition. Oxford, 2013.

21. Hantke L., Görges H.-J. Handbuch traumakompetenz: basiswissen für therapie, beratung und pädagogik. Paderborn : Junfermann, 2012.

References

1. Arkhipova, I. M. (2024), "Formation of stress resistance in students in the process of educational activities", *Educational process in the context of war and post-war period: challenges, rules, prospects*: materials of the all-Ukrainian scientific and pedagogical professional development course (4 March – 14 April 2025), Liha-Pres, Lviv, pp. 32–34.

2. Vasylenko, O. I. (2023), "Features of teaching foreign language to future psychologists during the period of martial law", *Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, Iss. 88, pp. 69–73.

3. British Council (2024), *Teaching and learning in difficult times*, available at: <https://www.britishcouncil.org.ua/teaching-and-learning-in-difficult-time> (accessed 12 January 2025).

4. Holovatenko, T. Yu. (2023), "The educological dimension of the concept of "trauma-informed approach" in the system of professional training of primary school teachers, *Prospects and innovations of science*" (Series "Psychology", Series "Pedagogy", Series "Medicine"), No. 8 (26), pp. 65–77.

5. Holovatenko, T. Yu. (2023), "Implementation of trauma-informed environment principles in English language lessons in primary school classes: a meta-analysis of foreign practices", *Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy*, No. 39 (1), pp. 80–86.

6. Activities of the Department of Foreign Languages for Professional Purposes (2024), V. N. Karazin Kharkiv National University School of Foreign Languages, available at: <https://foreignlanguages.karazin.ua/departments/english-language/diyalnist-kafedri> (accessed 12 January 2025).

7. Dmitrenko, N., Panchenko, V., Hladka, O., Shkola, I. and Devitska, A. (2024), "Application of social-emotional learning techniques in the formative assessment of pre-service English teachers", *Youth and Market*, No. 2 (222), pp. 80–85.

8. News of the Department of Foreign Philology (2024), *Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council*, available at: <https://sites.google.com/view/kaf-anhgpa/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%84%D0%B5%D0%B4%D1%80%D0%B8> (accessed 12 January 2025).

9. Kuzikova, S. B., Zlivkov, V. L. and Lukomska, S. O. (2022). "Age particularities of war trauma experiences: integrative approach", *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Psychological Sciences"*, No. 2, pp. 64–70.

10. Shkarlet, S. M. (ed.) (2022), *Education in Ukraine under martial law: innovative and project activities : scientific and methodological collection*, Bukrek, Kyiv–Chernivtsi.

11. Osova, O. O. (2023), "Linguistic and didactic peculiarities of teaching foreign languages in crisis situations: the experience of Ukrainian higher education institutions", *Teaching Languages at Higher Educational Establishments at the Present Stage. Intersubject Relations*, No. 42, pp. 62–80.

12. Turykina, O. L. (2017), *Psychology of traumatic situations : a textbook for higher education students*, Personal, Kyiv.

13. Resilient City Initiative "Stress Resilience Center", available at: <https://sites.google.com/view/pedagogika-hgpakh/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-resilient-city-initiative> (accessed 10 January 2025).

14. EdCamp Ukraine (2024), *During the war*, available at: <https://www.edcamp.ua/u-chasy-vijny/> (accessed 10 January 2025).

15. Bachofen, J. J. (2008), *Heile Welten*, Insel Verlag, Frankfurt am Main.

16. Dombo, E. A. and Sabatino, C. A. (2019), "Trauma and its sequelae in children and adolescents", *Creating Trauma-Informed Schools*, Oxford University Press, pp. 9–23, available at: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190873806.003.0002>.

17. Ellison, D. W. and Walton-Fisette, J. (2022), "It's more about building trust": *Physical education teachers' experiences with trauma-informed practices*. *European Physical Education Review*, Vol. 28, No. 4, pp. 906–922, available at: <https://doi.org/10.1177/1356336x221096603>.

18. European Commission (2004), *Key competences for lifelong learning: a European Reference Framework*, European Commission, Brussels.

19. Klotz, M. (2018), *Die Bedeutung des Phänomens "Transgenerational weitergegebene Kriegstraumata" aus dem Blickwinkel der Praktischen Theologie – ein Dossier*, Vienna.

20. Lightbown, P. and Spada, N. (2013), *How languages are learnt, fourth edition*, Oxford University Press, Oxford.

21. Hantke, L. and Görges, H.-J. (2012), *Handbook of trauma competence: basic knowledge for therapy, counseling, and pedagogy*, Junfermann, Paderborn.

УДК 37.091.3:316.77+94(100) "1939/1945":343.81(477)

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.096

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «STORYTELLING» ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ АКАДЕМІЇ УКРАЇНИ

Петровська Юлія Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент,

проректор,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Попружна Алла Василівна,

кандидат історичних наук,

тимчасово виконуючий обов'язки начальника кафедри
теорії та історії держави і права, міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання),

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34)

ORCID: 0000-0002-5079-2865

Стаття присвячена аналізу потенціалу залучення методу «storytelling» як інструментарію сучасного викладача гуманітарних, соціальних і юридичних дисциплін. На прикладі Пенітенціарної академії України висвітлені можливості дидактичного потенціалу методу «storytelling» у контексті вивчення та дослідження історії Голокосту, антидискримінаційних практик, актуалізації уваги до дотримання прав людини та формування толерантного покоління.

Дидактичний потенціал методу «storytelling» полягає в доцільному використанні викладачем інформації, яка ілюструє матеріал, що вивчається, через розповідь з метою активізації студентської уваги, створення додаткового інтересу. Проте використання методу «storytelling» в процесі викладання історичних, соціальних, гуманітарних та юридичних дисциплін ще не достатньо вивчено. Тому звернення до методу «storytelling» на тлі дискредитованості історії як об'єкта маніпуляцій та інструмента політичної пропаганди збільшує шанси «віднайти та відстояти власну візію минулого», а колективна пам'ять – «як спосіб демократичного та протестного живо-го пізнання минулого» – набуває особливого значення [1].

Метою статті є висвітлення актуальності та особливостей залучення методу «storytelling» у контексті вивчення різних аспектів теми Голокосту у вищій школі.

Тема набуває гострої актуальності в умовах російсько-української війни, а її студіювання – запорука протидії пропаганді ворога, формування

переконавання, що трагедія Голокосту не є суто єврейською історією. Задекларовані та захищені законами права людини є необхідністю функціонування загальнолюдських цінностей, порушення яких може призвести до страшної трагедії цілого народу.

Водночас успішність сучасного викладання неможлива без залучення нових методів, особливо тих, що сприяють «оживленню» матеріалу, засвоєнню інформації через історії людей. Метод «storytelling» набуває особливої актуальності в контексті паралелей історій осіб, які пережили трагедію Голокосту, з історіями тих, хто має досвід російської окупації.

Наукова новизна полягає в узагальненні інформації про те, «коли, чому і як» у Пенітенціарній академії України, зокрема, почали студіювати історію трагедії Голокосту і яким чином метод «storytelling» збільшує можливості в розкритті потенціалу цієї теми. Також новизна полягає у презентації досвіду практик застосування методу «storytelling» на заняттях та заходах закладу вищої освіти, залученні здобувачів вищої освіти до наукової та дослідницької роботи, участі в міжнародних проєктах.

Висновки. Пенітенціарна академія України активно долучається до вивчення історії трагедії Голокосту, збереження пам'яті про неї, використовуючи метод «storytelling».

Ключові слова: метод «storytelling», історія Голокосту, євреї, пам'ять, Пенітенціарна академія України.

USE OF THE STORYTELLING METHOD DURING THE STUDY OF THE HOLOCAUST HISTORY AT THE PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE

Petrovska Julia,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Vice-Rector,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

ORCID: 0009-0005-8131-2210;

Popruzhna Alla,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Theory and History
of State and Law, International Law,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine)

ORCID: 0000-0002-5079-2865

The modern teacher has a wide methodological toolkit, in which the «storytelling» method occupies a worthy place among the variety of new teaching tools. The latter can be used in the process of teaching disciplines of both the social and legal sciences. The didactic potential of this method lies in the appropriate use by the teacher of information that illustrates the material being

studied, through the story, for example, of a relevant story, in order to activate student attention, create additional interest.

However, the use of the «storytelling» method in the process of teaching historical, social, humanitarian and legal disciplines has not yet been sufficiently studied. The involvement of this method increases the chances, against the background of the discrediting of history as an object of manipulation and a tool of political propaganda, «to find and defend one's own vision of the past... collective memory – as a way of democratic and protest living knowledge of the past – has acquired special significance».

The purpose of the article is to highlight the relevance and features of the «revival» of the topic of the history of the Holocaust in the humanitarian and legal disciplines taught at the Penitentiary Academy of Ukraine, using the «storytelling» method in the context of studying various aspects of the Holocaust topic in higher education.

The topic is becoming acutely relevant in the context of the Russian-Ukrainian war, the «storytelling» method is becoming especially relevant in the context of parallels between the stories of people who survived the tragedy of the Holocaust and the stories of those who have experience of occupation.

It consists in summarizing information about when, why and how in Ukrainian education and in the Penitentiary Academy of Ukraine in particular, the history of the tragedy of the Holocaust began to be studied and how the «storytelling» method increases the possibilities for revealing this topic.

The Penitentiary Academy of Ukraine is actively involved in studying the history of the tragedy of the Holocaust, preserving the memory of it, using the «storytelling» method. Activities using this method, held at the academy, actualize the importance of remembering the significant socio-economic contribution and unique cultural influences of the Jewish population on the socio-cultural environments of the city and the region, emphasize that Jewish history is part of the Ukrainian common history.

Key words: *storytelling method, Holocaust, Jews, memory, Penitentiary Academy of Ukraine.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Викладання тематики, пов'язаної з історією Голокосту, сприяє заглибленню та збереженню пам'яті про долю українського єврейства, «запорукою можливості навчитися долати примусову амнезію, імперсько-радянські стереотипи, перерваний досвід ретрансляції історичних уявлень в українському суспільстві» [2; 12].

Одним із найактуальніших станом на сьогодні методичних інструментів, що допомагає сучасному викладачу висвітлювати тематику історії Голокосту, є метод «storytelling». Чимало українських дослідників-педагогів присвятили свої розвідки

цьому методу. Серед тих, хто висвітлив педагогічний потенціал методу на прикладі історичних дисциплін, – Г. Єрмолаєва [10], Х. Кухарук [11], Я. Штанько [11], В. Качмар [11], С. Микитюк [12] та інші. На важливості використання методу в контексті історії Голокосту наголошував, зокрема, М. Тяглий [9].

Більшість дослідників вважає цей метод певним педагогічним трендом, а його дидактичний потенціал загалом сприяє використанню викладачем інформації для підкріплення матеріалу, що розглядається, через розповідь доречної історії, активізує студентську увагу, створює додатковий інтерес. Подання та засвоєння навчального матеріалу у формі розповіді історій акцентує увагу, логіку та підвищує рівень культурної освіти студентів [10, с. 46–47].

Сьогодні в умовах російсько-української війни увага до цієї теми є особливо гострою. Адже для українського соціуму питання вивчення історії Голокосту вже давно стало своєрідним маркером євроінтеграційних процесів в Україні [4, с. 284].

Нагадаємо, ще у січні 2000 р. Україна взяла участь у міжнародній конференції у Стокгольмі, на якій доєдналася до Декларації про збереження пам'яті про Голокост у сучасному світі шляхом дослідження й викладання цієї теми. Україна стала першою на пострадянському просторі державою, в якій відповідно до Рекомендації Ради Європи тему Голокосту було введено до навчальних програм закладів загальної середньої освіти [5], згодом тема була внесена до офіційної шкільної програми, до базових історичних курсів з історії України і всесвітньої історії [2, с. 13]. Це сприяло тому, що більшість українських підлітків у загальних рисах знають про Голокост [6, с. 4].

Хоча І. Щупак зазначає: «Для вищої школи держава не видає уніфікованих навчальних програм і методичних напуттів, не створюються єдині підручники для університетів, ще 2000 р. було прийнято інструктивний лист Міністерства освіти і науки України, в якому містилася рекомендація щодо вивчення Голокосту в університетах. В Україні сьогодні нараховуються десятки університетів, де викладаються спеціальні курси з історії Голокосту» [7, с. 192].

У Пенітенціарній академії України в контексті дисциплін «Європейський вимір історії України», «Соціологія», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Політологія» різні аспекти історії трагедії Голокосту активно впроваджуються в навчальний процес. Зокрема, під час обговорень на заняттях і заходах формується особисте переконання в тому, що вже висвітлено в наукових дослідженнях: нацистський тоталітаризм спричинив Голокост, який вплинув на східноєвропейське суспільство [3].

Вже чотири роки поспіль курсанти і студенти є активними учасниками міжнародного проєкту «Знати. Дбати. Пам'ятати», який здійснюється за підтримки Українського центру вивчення історії Голокосту Інституту політичних та етнонаціональних досліджень Національної академії наук України та Інституту вивчення та викладання Голокосту і прав людини ім. Ольги Ленгель (США).

Одним з етапів проєкту є збір і фіксація свідчень щодо подій Голокосту серед сусідів, родичів, знайомих старшого віку в різних містах, містечках чи селах. Саме цей етап і є складовою «storytelling». Не можемо не погодитися з думкою українського історика М. Тяглого, що «на відміну від джерел, створених колективними авторами або державними, громадськими, військовими діячами, свідчення, що їх надають окремі люди, мають безцінні риси оповіді про історичні події крізь призму сприйняття певної людини, вони персоналізують історичний досвід та переміщують масштабні суспільні процеси у площину особистісного переживання та сприйняття очима конкретного учасника» [9]. Отже, збережені на телефон розповіді людей про пережиті події містять власні оцінки, відчуття та ставлення до явищ, передають унікальний досвід, що його набула людина. Серед зафіксованих спогадів – відеорозповідь про єврейську родину з м. Харкова слухачки магістратури Ярослави Варламової; історія про сусідку Лідію Гершанову із с. Сосниці Чернігівської області, записана студенткою першого курсу Анастасією Ісаченко; відеорозповідь про меморіал пам'яті загиблим євреям у В'юницькому гаю у с. Сосниця Чернігівської області студентки Катерини

Антоненко; відеорозповідь про місце знищення євреїв у м. Ружин Житомирської області курсанта Олега Онищука; відеорозповідь про єврейські поховання та музей у с. Сновську Чернігівської області курсанта Дмитра Салати.

Поява свідчень про минуле, зафіксованих у відео- чи паперовому форматі, дає можливість переглянути традиційне трактування історії через розуміння того, що історія не лише фіксується в документах та записується істориками, а її також розповідають ті, хто був причетний до тих подій. Таким, чином метод «storytelling» стає складовою «візуальної історії», а зафіксовані відеорозповіді створюють змістовне наповнення [2, с. 15].

Тому М. Тяглий стверджує, що поряд із численними свідченнями про переслідування та вбивства, «які відклалися у вигляді документів державних організацій, громадських установ або воєнних підрозділів та зберігаються на папері в різних архівних закладах, величезний пласт інформації про ці події ще й донині зберігається в пам'яті безпосередніх учасників тих трагічних подій або їхніх нащадків» [9].

Також особлива увага під час викладання приділяється історіям праведників, адже ця тема залишається невисвітленою, поглиблюється регіональний аспект. Під час вивчення юридичних дисциплін важливим є встановлення взаємозв'язку між трагедією Голокосту та порушенням прав людини в сучасному світі.

Ще однією можливістю використання методу «storytelling» є співпраця з міжнародною організацією Centropa, на платформі якої розміщено вже тисячі свідчень, фотографій, матеріалів про історію Голокосту. Сьогодні команда Centropa активно працює над можливістю донести історії українців у світі, поширюючи інформацію про події в Україні та підтримуючи нашу боротьбу у світовому інформаційному просторі. За переконанням Ю. Петровської і М. Кеди, співпраця із Centropa сприяє усвідомленню найуспішніших антитоталітарних практик сучасного світу, направлених на подолання ремінісценцій тоталітарних режимів [8, с. 140].

Перегляд і обговорення документального фільму «Повернення до Рівного», створеного Centropa, на семінарських і практичних заняттях з дисциплін «Європейський вимір істо-

рії України», «Соціологія», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн» – це складова методу «storytelling», який дозволяє за допомогою перегляду особистих травматичних спогадів Шеллі та Раї Вайнер «олюднити» матеріал теми, поглибити уявлення про такі соціальні процеси та явища, як агресія, колаборація, геноцид, Голокост, війна, окупація, злочини проти людяності, репатріація, інтеграція, адаптація, еміграція, упередження, расизм, антисемітизм, радикалізація, ідеологія нацизму, тоталітаризм.

Для творчого зображення цінності демократичних процесів, зв'язку минулого і сьогодення, розуміння важливості вивчення уроків історії в Пенітенціарній академії України була застосована методика створення колажів з історичних і особистих фотографій, яку викладачі засвоїли на одному із семінарів Centropa. Використовуючи фото і спогади свідків Голокосту з платформи цієї організації, студенти мали можливість емоційно зануритися в добу, «відчути», що саме стало з «людьми на фото», і дофантазувати, як могли б скластися їхні доля в майбутньому.

Отже, Пенітенціарна академія України активно долучається до вивчення історії трагедії Голокосту та збереження пам'яті про неї. І хоч у ній не викладаються спеціальні курси з історії Голокосту, специфіка закладу зобов'язує викладачів сприяти вихованню толерантності, схильності до співпереживання, критичного та свідомого ставлення до особливо складних аспектів суспільного життя, поваги до історії свого та інших народів, формуванню культури пам'яті та особистісного ставлення до історії, розумінню загальнолюдських цінностей і небезпеки порушення прав людини. Метод «storytelling» є цінним педагогічним інструментом у цій сфері.

Додаток 1. Спогади Лідії Гершанової, зафіксовані студенткою 116 навчальної групи Анастасією Ісаченко у січні 2025 р.:

«Я, Лідія, народилась у 1944 р. на Кавказі. У мої чотири роки родина переїхала до Чернігова. У селі Сосниці Ріпкинського району Чернігівської області народився мій батько Ісак (1922 р. н.). Ще коли він був малий, створилася єврейська комунa, члени якої жили спільно, дотримуючись принципу,

що євреї відповідальні один за одного. У кого що було – усім ділилися, тому не сильно страждали. Дідусь був ковалем – один на всю Сосницю. А моя мати Софія (1914 р. н.) походила з бідної багатодітної родини, що мешкала у Чернігові. Мама із сестрою удвох навчалися музиці, і на той час учителю музики платили борошном. Знаю, що перший чоловік мами загинув у радянсько-фінській війні ще в 1939 р.

Батько пішов на війну, як тільки йому виповнилось 19 років. Мати також воювала, була учасницею бойових дій під Сталінградом, працювала у госпіталі, у якому батько був начальником гарнізону. І вони там дуже цікаво познайомились. Госпіталь мали евакуювати. Батько з охороною пішов перевіряти кімнати і побачив мою маму, яка сиділа за старим роялем і грала пораненим. Батько підійшов і почав з нею грати в чотири руки «Смуглянку». Дуже закохався в матір, а у 1943 р. вони одружилися.

Потім батька відправили служити на Північний Кавказ, де я й народилася. Після війни у 1946–1947 рр. був голод, хоч батьки й працювали. Незважаючи на високу посаду, батько ще підпрацьовував – на демонстраціях керував духовим оркестром. Грав на багатьох інструментах, окрім струнних, а ще на вихідних ходив класти людям печі, щоб прогудувати родину.

З дитинства я пам'ятаю, що була улюбленою дитиною, брат поїхав, коли мені було 10 років (його забрали в армію) і до Чернігова вже не повернувся.

Сестра батька була в партизанському загоні десь поблизу Сосниці, а двоє її дітей жили з дідусем та бабусею. Одного разу, коли вона прийшла з лісу провідати дітей і батьків, її видав сусід-колаборант. Німці змусили копати самим собі яму і всіх розстріляли. Це був 1943 рік, до визволення Чернігова залишалося недовго. Біля в'їзду в м. Новгород-Сіверський стоїть обеліск, де викарбувані їхні прізвища.

Єврейських традицій не зовсім дотримувались, бо був антисемітизм. Але знаю, що на «єврейську Пасху» купляли мацу. Як в українців паска, так у євреїв маца (це такі листочки з борошна і води, приготовлені в печі, які їли замість хліба під час «єврейської Пасхи»). Потім мати ще готувала святкову єврей-

ську страву – цимис. У нас кажуть, що цимес – це щось таке смачне, бо туди додають сухофрукти, копчені сливи, м'ясо (тільки яловичину), картоплю. Фарширована риба у євреїв обов'язкова. Потім є таке свято Пурим, на якому веселяться, п'ють червоне вино і куштують солодощі, а ще Ханука – це коли запалюється вісім свічок».

Список використаних джерел

1. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. URL: <https://uamoderna.com/md/216-216/> (дата звернення: 20.02.2025).

2. Біль пам'яті: навчально-методичний посібник до виставки «Голокост від куль: масовий розстріл євреїв в Україні у 1941–1944 рр.» / авт.-упоряд. О. Войтенко. Київ : ТОВ «Майстер книг», 2011. 64 с.

3. Струве К. Голокост і його вплив на сучасний світ та Україну. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/6/161887/> (дата звернення: 19.02.2025).

4. Подольський А. Ю. Комплексні дослідження з історії Голокосту в Україні та комеморативні дискусії та практики: проблема взаємовпливу, тенденції та перспективи. URL: https://ipind.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Rozdil_7.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

5. Ремех Т. О. Музей Голокосту як освітній простір. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718351/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%85%202.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).

6. Кришмарел В. Ю., Севастьянова Д. О. Методичні рекомендації до вивчення питань Голокосту на уроках історії у ЗНЗ. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713285/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83.pdf> (дата звернення: 19.02.2025).

7. Щупак І. Я. Уроки Голокосту в українській історичній науці та освіті: від наративу до осмислення й постановки суспільного питання про покайання (до 75-ї річниці трагедії Бабиного Яру). *Український історичний журнал*. 2016. № 5. С. 176–201.

8. Кеда М., Петровська Ю. Європейські антитоталітарні культурні практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 26–27 червня 2020 р.). Чернігів : Десна Поліграф, 2020. С. 140–142.

9. Тяглий М. Метод «усної історії» та його застосування для вирішення завдань проєкту «Геноцид ромів (циган) в добу окупації України

(1941–1944): дослідження, викладання, увічнення пам'яті». URL: <http://romagenocide.com.ua/metod-usnoi-istirii/> (дата звернення: 19.02.2025).

10. Єрмолаєва Г. А. Використання методу сторітелінгу в процесі викладання фахових дисциплін для бакалаврів інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Вісник ХДАК*. 2021. Вип. 59. С. 44–52.

11. Кухарук Х., Штанько Я., Качмар В. Травматична пам'ять і факт як домінанта сторітелінгу в історичному репортажі Катаржини Кобилярчик «Струп. Іспанія роз'ятрює рани». *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2024. Вип. 3 (13). С. 47–52.

12. Микитюк С. О. Елементи сторітелінгу як навчального методу у поглядах педагогів, громадських діячів минулого. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: реальні та перспективи*. 2019. Вип. 66. С. 134–137.

References

1. Kis, O. (2016), Collective memory and historical trauma: theoretical reflections on the background of women's memories of the Holodomor, available at: <https://uamoderna.com/md/216-216/> (accessed 20.02.2025).

2. Pain of memory (2011) : educational and methodological guide to the exhibition "Holocaust by bullets: mass shooting of Jews in Ukraine in 1941–1944", Voitenko O. (author-compiler), Maister knyh, Kyiv.

3. Struve, K. (2022), The Holocaust and its influence on the modern world and Ukraine, available at: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/10/6/161887/> (accessed 20.02.2025).

4. Podolskyi, A. Yu. (2020), Comprehensive studies on the history of the Holocaust in Ukraine and commemorative discussions and practices: the problem of mutual influence, trends and perspectives, available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Rozdil_7.pdf (accessed 20.02.2025).

5. Remekh, T. O. (2019), The Holocaust Museum as an educational space, available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718351/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%85%202.pdf> (accessed 20.02.2025).

6. Kryshmarel, V. Iu. and Sevastianova, D. O. (2017), Methodological recommendations for the study of Holocaust issues in history classes, available at: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713285/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%20%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83.pdf> (accessed 20.02.2025).

7. Shchupak, I. Ia. (2016), "Lessons of the Holocaust in Ukrainian historical science and education: from narrative to understanding and raising the public question of repentance (to the 75th anniversary of the Babyn Yar tragedy)", *Ukrainian Historical Journal*, No. 5, pp. 176 – 201.

8. Keda, M. and Petrovska, Y. (2020), "The role of "Centrope" in overcoming the reminiscences of totalitarian regimes", *European anti-totalitarian cultural practices* : materials of the International Scientific and Practical Conference, Desna Polihraf, Chernihiv, pp. 140–142.

9. Tyagly, M., The method of "oral history" and its application to solve the tasks of the project "The Genocide of Roma (Gypsies) during the occupation of Ukraine (1941–1944): research, teaching, perpetuation of memory", available at: <http://romagenocide.com.ua/metod-usnoi-istirii/> (accessed 20.02.2025).

10. Yermolayeva, H. A. (2021), "Using the storytelling method in the process of teaching professional disciplines for bachelors of information, library and archival science", *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, Iss. 59, pp. 44–52.

11. Kuharuk, H., Shtanko, Ya. and Kachmar, V. (2024), "Traumatic memory and fact as a dominant of storytelling in the historical reportage of Katarzyna Kobylarczyk" Scab. Spain is festering wounds", *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology*, No. 3 (13), pp. 47–52.

12. Mykytyuk, S. O. (2019), "Elements of storytelling as a teaching method in the views of teachers, public figures of the past", *Naukowi Chasopys Dragomanov Ukrainian State University. Pedagogical sciences: reality and perspectives*, Iss. 66, pp. 134–137.

УДК 378.147:005.342

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.107

СТОРИТЕЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Разумейко Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України,
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: bagira.rns@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-0801-3490

Researcher ID AAC-5633-2021

Scopus-Author ID 56480784600;

Аніщенко Вікторія Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5062-3789

Researcher: AAC-5442-2021

Scopus-Author: 5720-8032-016

Сьогодення вимагає використовувати нові інноваційні методи і технології навчання здобувачів вищої освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації в закладах вищої освіти (далі – ЗВО), які дозволяють їм сформувати професійну компетентність, готовність до діяльності в умовах професійного середовища та м'яко долати певні виклики в житті.

Мета статті полягає в аналізі особливостей, видів та форм сторітелінгу, визначенні переваг і можливостей його використання як освітньої методики.

Методологія дослідження базується на сучасних положеннях педагогічної науки та психології, відображає взаємозв'язок методологічних підходів щодо вивчення процесу формування критичного мислення, емоційної залученості, мотивації здобувачів вищої освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації ЗВО до особистісно-професійного розвитку протягом життя.

Автори статті висвітлили результати не тільки теоретичних досліджень щодо можливостей використання сторітелінгу як інноваційного методу навчання, але й обґрунтували ефективність застосування цього методу в освітньому процесі для створення гармонійної та безбар'єрної атмосфери спілкування в системі «викладач – здобувач вищої освіти (слухач)», підвищення та утримання рівня уваги, розвитку емоційного інтелекту, загального рівня освітньої культури.

Висновки. *Сторітелінг як формат навчання в закладі вищої освіти має величезну практичну цінність. Його застосування дає змогу підвищити рівень засвоєння матеріалу, розвинути логічне та критичне мислення, сприяє систематизації міжпредметних знань.*

Ключові слова: *емоційний інтелект, інноваційний метод, логічне та критичне мислення, сторітелінг, технології навчання.*

STORYTELLING AS AN INNOVATIVE METHOD IN MODERN EDUCATION

Razumeyko Nataliia,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Education and the Humanities,
Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: bagira.rns@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-0801-3490

Researcher ID AAC-5633-2021

Scopus-Author ID 56480784600;

Anishchenko Viktoriia,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy
and Humanitarian Disciplines,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016

The present requires the use of new innovative methods and technologies in the education of higher education students, participants of professional development courses in higher education institutions (hereinafter – HEIs), which allow them to develop professional competence, readiness for activity in professional environments, and to navigate certain challenges in life smoothly.

The aim of the article is to analyse the features, types, and forms of storytelling, as well as to determine the advantages and opportunities of using it as an educational methodology.

The research methodology is based on contemporary tenets of pedagogical science and psychology, reflecting the interconnection of methodological approaches concerning the study of the process of forming critical thinking, emotional engagement, and motivation of higher education students, participants of professional development courses at HEIs towards personal and professional development throughout life.

The authors of the article highlighted the results of both theoretical research regarding the possibilities of using storytelling as an innovative teaching method, and substantiated the effectiveness of applying this method in the educational process to create a harmonious and barrier-free communication atmosphere within the system of “teacher – higher education student (participant)”, enhancing and maintaining attention levels, developing emotional intelligence, and overall educational culture.

Conclusions. *Storytelling as a learning format in higher education institutions holds immense practical value. Its application enables the enhancement of material comprehension, the development of logical and critical thinking, and contributes to the systematisation of interdisciplinary knowledge.*

Key words: *emotional intelligence, innovative method, logical and critical thinking, technologies in the education, storytelling.*

Постановка проблеми. У сучасному освітньому процесі дедалі більшої популярності набувають інноваційні методи викладання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та розвитку їхніх особистісних якостей. Одним із таких методів є сторітелінг – техніка передачі знань через розповідання історій. Сторітелінг стає потужним інструментом для викладачів, оскільки поєднує в собі елементи креативного підходу, емоційного впливу та активної взаємодії зі слухачами. Завдяки цьому методу інформація не тільки передається, але й засвоюється на більш глибокому рівні.

З розвитком технологій сторітелінг отримав нові можливості для інтеграції в освітній процес. Тепер викладачі можуть використовувати мультимедійні інструменти, такі як відео, інтерактивні презентації, подкасти, щоб створити більш захопливі історії. Віртуальні та доповнені реальності також відкривають нові горизонти для занурення студентів у навчальний процес через сторітелінг.

Метою статті є аналіз особливостей, видів та форм сторітелінгу, визначення переваг та можливостей використання його як освітньої методики.

Методологія дослідження базується на сучасних положеннях педагогічної науки та психології, відображає взаємозв'язок методологічних підходів щодо вивчення процесу формування критичного мислення, емоційної залученості, мотивації здобувачів вищої освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації ЗВО до особистісно-професійного розвитку протягом життя.

Актуальність проблеми та аналіз наукових досліджень.

Сторітелінг як метод навчання був винайдений і успішно впробуваний на особистому досвіді Д. Армстронгом [1], головою міжнародної компанії Armstrong International. Послідовники А. Акчун [1], Х. Айяр [1], Е. Ердоган [1], С. Брайант [2], Д. Соле [3] та Д. Вілсон [3] цей метод використали для розвитку комунікативних навичок персоналу з використанням не лише тексту, а й мультимедійних засобів [1]. Дослідники чітко врахували не тільки цікавість історій, вони використали ще й психологічні особливості людей, що полягає в емоційному сприйнятті почутого (яскраві історії запам'ятовуються легше і краще, ніж сухі інструкції).

В освітньому процесі українські дослідники почали використовувати метод сторітелінгу нещодавно, і на сьогодні цей метод вважається інновацією в освіті. Можна виокремити наукові праці таких вітчизняних учених, як Н. Бондаренко [4], О. Васьківська [5], Л. Зданевич [6], К. Крутій [6], Ю. Маковецька-Гудзь [8], С. Паламар [9], К. Чеканюк [10] та ін.

Результати дослідження. Сторітелінг (від англ. «storytelling» – мистецтво розповідання історій) – це техніка подання інформації у формі структурованих історій, що мають на меті передати ключові знання або концепції. В основі сторітелінгу лежить розповідь, яка викликає інтерес і захоплює аудиторію, дозволяючи їй залучитися в процес навчання на емоційному рівні [3]

В освітньому контексті сторітелінг – це спосіб донесення складної інформації в доступній та захопливій формі. Викладачі використовують історії для ілюстрації абстрактних понять, пояснення складних тем або створення ситуацій для критичного мислення.

Сторітелінг як педагогічний інструмент має багато переваг, що значно підвищує якість навчального процесу та сприяє розвитку особистісних якостей здобувачів освіти. Які ж основні переваги використання сторітелінгу в освіті?

Історії мають здатність захоплювати слухачів і утримувати їхню увагу. Завдяки інтригуючим сюжетам, цікавим персонажам та емоційно забарвленим подіям здобувачі вищої освіти,

слухачі курсів підвищення кваліфікацій стають більш залученими в освітній процес. Це особливо корисно під час вивчення складних або абстрактних тем, коли традиційні методи викладання можуть здатися занадто нудними. Сторітелінг створює живу й цікаву атмосферу в аудиторії, що стимулює до активної участі всіх учасників процесу навчання.

Також сторітелінг має психолого-педагогічний ефект впливу, оскільки інформація, яка подана у вигляді історії, краще запам'ятовується, впливає на виникнення асоціацій та візуальних образів. Це сприяє перенесенню інформації з короткочасної пам'яті в довготривалу. Дослідження показують, що люди краще запам'ятовують факти, які подаються в контексті історій, оскільки така інформація має емоційне забарвлення і більш структурується у свідомості. Сюжетна послідовність допомагає слухачам краще зрозуміти складні поняття.

Сторітелінг дозволяє здобувачам вищої освіти та слухачам курсів підвищення кваліфікації не лише сприймати інформацію, а й аналізувати дії персонажів, оцінювати їхні вчинки, робити власні висновки. Це сприяє розвитку критичного мислення, коли вони не просто пасивно слухають, а активно залучаються до аналізу сюжету та прийняття рішень. Вони вчаться ставити питання «Чому?» і «Як?» щодо поведінки героїв або розвитку подій, що розвиває їхні аналітичні навички та здатність розв'язувати проблеми.

Історії справді здатні викликати емоційний відгук і створити підґрунтя до емоційної залученості учасників освітнього процесу, що сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу. Викладачі можуть використовувати історії для того, щоб здобувачі вищої освіти та слухачі курсів підвищення кваліфікації уявили себе частиною подій або персонажами історії, коли вони можуть відчувати певні емоції, ідентифікувати свої відчуття та почуття, визначити особисті наміри та сформулювати подальші дії. Не є секретом, що емоції допомагають створити сильніші спогади, що впливає на фіксацію в пам'яті важливої інформації через почуття, які особливим чином можуть сприяти підвищенню ефективності навчання.

Окрім того, сторітелінг сприяє розвитку мовленнєвих і комунікативних навичок, особливо якщо здобувачі вищої освіти залучаються до процесу створення власних історій. Вони вчаться правильно формулювати свої думки, будувати логічні та зв'язні розповіді, що розвиває їхнє мовлення та вміння спілкуватися.

Сторітелінг дозволяє поєднувати знання з різних предметів і дисциплін у єдиний контекст. Через розповідання історій можна пов'язати гуманітарні, природничі та технічні дисципліни, показати їхню взаємодію та реальне застосування в житті. Це допомагає здобувачам вищої освіти бачити загальну картину і розуміти, як різні аспекти знань пов'язані між собою.

Сторітелінг є універсальним інструментом, який можна адаптувати для різних груп слухачів, включно з тими, хто має особливі освітні потреби. Цей метод може бути застосований для забезпечення інклюзивності в освітньому середовищі, оскільки історії можуть бути зрозумілими для здобувачів з різними рівнями підготовки та схильностями до певних стилів навчання. Історії можуть бути використані для забезпечення рівного доступу до навчання та допомагати слухачам з різними можливостями успішно засвоювати матеріал.

Інтригувальні й захопливі історії стимулюють здобувачів до подальшого дослідження теми, пошуку додаткової інформації та критичного переосмислення почутого. Це підвищує їхню мотивацію до самостійної роботи, що є важливою складовою сучасного навчального процесу. Сторітелінг може стати відправною точкою для досліджень, написання есе або участі в групових дискусіях.

Сторітелінг можна ефективно використовувати на різних етапах процесу здобуття знань, вмінь та навичок:

- на початку заняття – історія може стати чудовим способом залучити увагу студентів до нової теми. Це дозволяє швидко створити контекст для подальшого обговорення;
- у процесі пояснення матеріалу – під час викладення нового матеріалу або поглиблення в певні його частини історії допомагають пояснити складні поняття через прості життєві приклади;
- під час рефлексії – сторітелінг можна використовувати як метод підсумку навчального заняття. Викладач може по-

просити здобувачів вищої освіти, слухачів створити свою історію, яка б ілюструвала вивчену тему або поняття.

У сторітелінгу широко використовується таке поняття, як архетип історій. Психотерапевт Карл Густав Юнг досліджував сні своїх пацієнтів і виявив у них типи персонажів, що повторюються. Виявилося, що одні й ті самі герої зустрічаються в міфах усіх культур. Юнг назвав їх «архетипами» – і так відкрив одне з ключових понять сторітелінгу [7].

Архетип у сторітелінгу – це універсальний образ, персонаж, сюжетна структура або тема, які повторюються в різних культурах, літературі та історіях по всьому світу. Архетипи відображають базові людські досвіди, емоції та інстинкти, з якими люди можуть легко ідентифікувати себе, оскільки ці образи й теми є частиною колективної свідомості людства. Їх використання у сторітелінгу допомагає створити емоційний зв'язок між аудиторією та історією, робить її більш зрозумілою і переконливою [7].

Архетипи можуть виявлятися в ролях персонажів, типових сюжетах або ключових мотивах. Наприклад, у більшості історій є такі архетипові персонажі, як Герой (той, хто долає труднощі), Мудрий наставник (який допомагає герою), Трикстер (який приносить непередбачуваність або хаос) та інші. Крім того, існують архетипові сюжети, такі як Пошук (герой вирушає в подорож для досягнення мети) або Подорож і повернення (герой повертається зміненним після пригод). Архетипи у сторітелінгу також можна сприймати як базові структури, що дають письменникам і творцям каркас для побудови історій, роблячи їх більш захопливими й багатшаровими. Наприклад, у казках, міфах та літературі різних культур можна знайти схожі сюжети й ролі персонажів, незважаючи на те, що вони виникли в різних місцях і різний час.

Використання архетипів у сторітелінгу має низку переваг, а саме: а) легкість сприйняття: оскільки архетипи відображають спільні людські переживання, вони роблять історію легкою для розуміння; б) додають глибини, дозволяючи персонажам розкривати складні емоції та життєві дилеми; в) зрозумілі

людям з різних культур і контекстів, оскільки відображають спільний досвід.

Таким чином, архетипи є потужним інструментом у сторітелінгу, який допомагає створити незабутні, сильні та впливові історії, що резонують з аудиторією.

Розглянемо найпопулярніші архетипи історій у сторітелінгу. Перший архетип історій – це «Мономіт». Він є потужним інструментом у сторітелінгу, оскільки відображає глибинні аспекти людського досвіду: виклик, випробування, ріст, трансформацію та повернення. Ця структура дає аудиторії можливість ідентифікувати себе з героєм і співпереживати з ним його подорожі, що робить історію більш емоційною.

«Мономіт», або «Подорож героя», – це універсальна сюжетна структура, яка була вперше описана американським міфологом та письменником Джозефом Кемпбеллом у його книзі «Герой з тисячею обличь» (1949). Ця концепція описує типовий сюжет, який проходить через багато міфів, легенд та історій різних культур і епох. «Мономіт» став однією з найвідоміших форм оповідання, яку використовують у літературі, кінематографії, мистецтві та інших формах творчості. Історії, що відповідають структурі мономіту, можна знайти в різних культурах і літературах: «Одіссея» Гомера – де Одисей проходить безліч випробувань, повертаючись додому після Троянської війни. «Зоряні війни» Джорджа Лукаса, де Лука Скайвокер проходить усі етапи мономіту, стаючи героєм галактики.

Сьогодні концепція мономіту активно використовується в кіно, літературі та відеоіграх. Багато популярних фільмів і книг застосовують цю структуру, оскільки вона допомагає створити захопливий і зрозумілий для широкої аудиторії сюжет.

Другий архетип історій – «Гора». Це одна з класичних сюжетних структур, яка зосереджується на поступовому розвитку напруження та емоційного впливу, що досягає кульмінації перед остаточним розв'язанням конфлікту. Цей тип історії схожий на драматичну побудову сюжету, де події та емоції поступово «піднімаються», немов на гору, до найвищої точки, а потім спадають, завершуючись розв'язкою. Особливості історії «Гора» – це фокус на поступовому розвитку, історія

створюється навколо зростання напруги. Вона дає змогу аудиторії поступово занурюватися в сюжет і викликає широкий спектр емоцій завдяки зміні ритму та напруги.

Архетип історії «Гора» символізує виклик або шлях, який герої повинні подолати. Це ідеально підходить для історій про подорож, розвиток або трансформацію. Історії, що відповідають структурі «Гора», можна знайти в різних культурах і літературах. Яскравий приклад – фільм «Титанік», де глядач поступово знайомиться з героями та їхніми історіями, а напруга наростає до кульмінації – моменту катастрофи. Після цього відбувається розв'язка і завершення. Роман «Гаррі Поттер і кубок вогню»: тут події розгортаються поступово, конфлікти та випробування стають дедалі складнішими, досягаючи кульмінації у фінальному випробуванні та дуелі з Волдемортом.

Третій архетип історій – «Фальстарт» (False Start) – є нетиповою, але дуже цікавою наративною структурою, яка грає на очікуваннях аудиторії, створюючи початкове враження, що сюжет рухається в одному напрямку, а потім раптово змінює свій курс. Цей прийом часто використовується, щоб здивувати, заінтригувати чи обдурити аудиторію, вводячи несподівані повороти.

Основна характеристика історії «Фальстарт» – це хибний початок. Історія починається з конкретної передумови, яка здається очевидною для аудиторії, але виявляється неправильною чи оманливою. Глядачі або читачі можуть вважати, що вони розуміють напрямок сюжету, але насправді все йде не так, як очікувалося. У певний момент історії наратив різко змінює напрямок. Це може бути несподівана розв'язка, зміна жанру, нове розуміння головних персонажів чи ситуації. Цей поворот змушує аудиторію переглянути початкові припущення. Часто після фальстарту аудиторії доводиться переоцінити те, що вони побачили або прочитали. Поворот може створити ефект моменту, коли стає зрозуміло, що всі деталі вказували на цей розвиток, але їх значення було приховане. «Фальстарт» викликає здивування, інтригу або навіть шок. Він грає на очікуваннях аудиторії, змушуючи активно залучатися до історії, щоб розібратися в її справжньому змісті.

Яскравий приклад історії «Фальстарт» – фільм «Гра» (The Game, 1997), де головний герой думає, що бере участь у певній грі, але сюжет кілька разів змінює курс, викликаючи сумніви, що є реальним. Історії з фальстартом чудово «працюють» у кіно, літературі та навіть у сторітелінгу для освіти чи бізнесу, оскільки вони ефективно утримують увагу, ламаючи стереотипи.

Четвертий архетип – «Історія всередині історії» (Story Within a Story), також відомий як метанаратив або вставна історія, – структурний прийом, коли одна розповідь вставлена в іншу. Це створює багаторівневу структуру, що дозволяє глибше розкрити теми, персонажів і значення основного сюжету. Така техніка часто використовується для того, щоб показати різні перспективи, створити контраст або додати додатковий вимір до історії.

Основні характеристики історій «Історія всередині історії» – багаторівневий сюжет. Головна історія виступає як «рамка», всередині якої розгортається додаткова історія (або кілька історій). Вставна історія може бути окремою, але її події зазвичай пов'язані з центральним сюжетом або допомагають розкрити його зміст. Є чіткий момент, коли історія змінюється, і аудиторія переноситься з основної історії до внутрішньої. Це може бути зроблено через спогади, розповідь персонажа, мрії або навіть письмові твори в межах сюжету. Така структура стимулює аудиторію мислити на кількох рівнях, встановлювати зв'язки між «рамкою» та внутрішньою історією. Історії, що відповідають структурі «Історія всередині історії», можна знайти в різних фільмах і літературі. «Тисяча і одна ніч» – один із класичних прикладів. Шахразада розповідає численні історії, щоб уникнути своєї страти, і кожна історія є частиною більшої розповіді. Фільм «Форрест Гамп»: історія про життя Форреста розповідається ним самим у вигляді серії спогадів, які утворюють окремі історії. «Історія всередині історії» – це один з найефективніших способів зробити розповідь багатогранною, інтригуючою та глибокою. Ця техніка дозволяє авторам гратися з часом, простором і перспективами, створюючи незабутній досвід для аудиторії.

Сторітелінг охоплює різні напрями: у ньому тісно переплетені педагогіка і психологія, дидактика й акторська майстерність викладача і здобувачів, слухачів вищої освіти. Вид історії, що використовується у сторітелінгу, залежить, як правило, від того, для якої саме аудиторії вона призначена, у межах якої навчальної дисципліни, виду навчального заняття має бути застосована.

З метою з'ясування дієвості впливу сторітелінгу на зміну особистісних якостей та м'яких професійних компетенцій на кафедрі педагогіки та гуманітарних дисциплін розробили анкету, де відповідним чином були поставлені питання до здобувачів вищої освіти та слухачів курсів підвищення кваліфікації в межах певних навчальних дисциплін («Основи педагогіки», «Безпека життєдіяльності», «Риторика», «Ділова риторика та ведення переговорів», «Комунікативні технології в правоохоронній діяльності») або відповідно до окремих тем («Формування психологічної стійкості персоналу Державної кримінально-виконавчої системи України», «Командоутворення», «Ораторське мистецтво та спічрайтинг» та ін.). Опрацьовані дані анкет стали основою для створення таблиці, що відображає результати опитування. Оцінки вимірювалися на початку навчання та по його закінченні за 10-бальною шкалою, де 1 бал – найнижча оцінка, а 10 балів – найвища оцінка.

Таблиця 1 – Відповіді респондентів щодо впливу сторітелінгу на формування професійних та особистісних якостей по закінченні вивчення навчальної дисципліни/навчальної теми (середнє значення, бал)

Важливі індивідуальні якості та професійні навички	Здобувачі вищої освіти та слухачі курсів підвищення кваліфікації, бал		
	перший бакалаврський рівень	другий магістерський рівень	слухачі курсів підвищення кваліфікації
зацікавленість до навчального матеріалу	9	10	9
мотивація до активної діяльності в аудиторії	8	9	10

самотивація до навчання	8	9	9
творче мислення та здібності до висвітлення особисто написаних історій перед аудиторією	9	9	9
критичне мислення та вміння приймати рішення	7	8	9
мовленнєві навички	8	9	9
соціально-комунікативні навички	9	9	9
логіка мислення	8	9	9
зменшення рівня невпевненості та страху аудиторії	8	9	9
організаційні здібності	7	9	10
ораторська майстерність	8	9	9
навички спічрайтингу	7	8	8

Результати опитування дають підстави стверджувати, що на шляху впровадження сторітелінгу на різних навчальних заняттях у межах певних навчальних дисциплін відбувається захопливий процес формування креативності та творчих навичок, подолання комунікативних бар'єрів і створення гармонійного освітнього середовища.

Висновки. Теоретичне дослідження та практичне застосування сторітелінгу доводить можливість і доцільність його застосування в процесі навчання. Можна зауважити, що сторітелінг – це не просто розповідання історій, це потужний педагогічний та психологічний інструмент, який може змінити підхід до навчання та зробити освітній процес креативним, цікавим, творчим. Сторітелінг дає можливість створити гармонійний комунікативний простір між викладачем і здобувачами вищої освіти (слухачами), сприяє розвитку критичного

мислення, емоційної залученості, підвищує рівень уваги, створює підґрунтя для кращого засвоєння матеріалу. Викладачі, які використовують цей потужний інструмент, мають змогу не тільки створити сучасні педагогічні умови для навчання, але й м'яко вплинути на мотивацію здобувачів вищої освіти, слухачів розвиватися протягом життя.

Список використаних джерел

1. Akgun A., Keskin H., Erdogan E. The influence of storytelling approach in travel writings on readers empathy and intentions. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 207. P. 577–586.
2. Bryant S. C. How to tell stories to children: And some stories to tell. 1985.
3. Sole D., Wilson D. Storytelling in organizations: the power and traps of using stories to share knowledge in organizations. LILA, Harvard, Graduate School of Education, 2002.
4. Бондаренко Н. Storytelling як комунікативний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 130–135.
5. Васківська О. Є. Сторітелінг як інструмент соціальної журналістики. Modern international relations: topical problems of theory and practice : collective monograph / Faculty of International Relations of the National Aviation University ; under general editorship of W. Welskop, Y. O. Voloshin – Lodz : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, 2021. P. 280–284.
6. Крутий К., Зданевич Л. Сторітелінг: мистецтво розповідання, або Як зацікавити й мотивувати дітей. *Дошкільне виховання*. 2017. № 7. С. 2–6.
7. Лівін Марк. Сторітелінг для очей, вух і серця. Київ : Наш Формат, 2020. 184 с.
8. Маковецька-Гудзь Ю. А. Storytelling в педагогічній практиці: розвиток комунікативного потенціалу. 2017. URL: <https://kumlk.kpi.ua/>.
9. Паламар С., Наumenко М. Сторітеллінг у професійній підготовці майбутніх педагогів: сучасні інструменти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2019. № 7. С. 48–55. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.7.5>.
10. Чеканюк К. Сторітелінг як технологія професійного розвитку вчителів біології. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. 2023. № 1 (25). С. 149–155.

References

1. Akgun, A., Keskin, H., Ayar, H. & Erdogan, E. (2015), "The influence of storytelling approach in travel writings on readers empathy and travel intentions", *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 207, pp. 577–586.
2. Bryant, S. C. (1985), How to tell stories to children: and some stories to tell.
3. Sole, D. & Wilson, D. (2002), Storytelling in organizations: the power and traps of using stories to share knowledge in organizations. LILA, Graduate School of Education, Harvard.
4. Bondarenko, N. (2019), "Storytelling as a communication trend and a method of teaching all subjects in school", *Youth and market*, № 7 (174), pp. 130–135.
5. Vaskivska, O. E. (2021), "Storytelling as a tool of social journalism", *Modern international relations: topical problems of theory and practice* : collective monograph / Faculty of International Relations of the National Aviation University; under general editorship of W. Welskop, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, Łódź, pp. 280–284.
6. Krutii, K. and Zdanevych, L. (2017), "Storytelling: the art of or how to interest and motivate children", *Preschool education*, № 7, pp. 2–5.
7. Levin, Mark (2020), Storytelling for the eyes, ears and heart, Nash Format, Kyiv.
8. Makovetska-Hudz, Yu. A. (2017), Storytelling in pedagogical practice: development of communicative potential, available at: <https://kumlk.kpi.ua/>.
9. Palamar, S. and Naumenko, M. (2019), "Storytelling in the professional training of future teachers: modern instruments", *Open educational e-environment of Modern University*, № 7, pp. 48–55, available at: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.7.5>.
10. Chekanyuk, K. (2023), "Storytelling as a technology for professional development of biology teachers", *Bulletin of Alfred Nobel University*, №1 (25), pp. 149–155.

УДК 378:37.177.80

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.121

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ЛІНИ КОСТЕНКО

Толочко Світлана Вікторівна,

доктор педагогічних наук, професор,

головний науковий співробітник

лабораторії позашкільної освіти,

Інститут проблем виховання Національної академії

педагогічних наук України

(04060, Україна, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9,

e-mail: svitlana-tsv@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-9262-2311

Scopus-Author: 57457322600;

Хомич Вікторія Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри

міждисциплінарної освіти факультету «Києво-Могилянська школа

професійної та неперервної освіти», учитель української мови

SchlaU «Твоя українська школа в Мюнхені»,

(04655, м. Київ, вул. Григорія Сковороди, 2,

e-mail: anasta10@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2641-5805

Метою статті є дослідження можливостей використання творчого доробку Ліни Костенко для формування естетичної компетентності студентів університетів. Для досягнення мети поставлено кілька завдань: розглянути, яким чином творчість Ліни Костенко може бути інтегрована в освітній процес; дослідити, як мовні та образотворчі рішення у творчості Ліни Костенко можуть слугувати інструментом для збагачення культурного й естетичного досвіду студентів; підкреслити значення інтеграції літератури у формування всебічно розвиненої особистості студентів університетів.

Методологія дослідження. Під час наукового пошуку застосовано комплекс методів: бібліографічний, аналізу й синтезу задля вивчення психолого-педагогічної літератури (теоретичні). Використано монографічний метод – для логічного викладення отриманих результатів.

Результати. Установлено, що естетика є фундаментальною філософською дисципліною, що розглядає чуттєві аспекти людського досвіду через призму критеріїв прекрасного та потворного. Визначено роль літератури як одного з найбільш доступних і впливових видів мистецтва, потужного засобу художнього освоєння світу через слово й естетичного виховання студентів. Доведено, що творчість Ліни Костенко часто

характеризується як «поезія мислення», що підкреслює її глибокий філософський підхід до поетичного слова. Проаналізовано та сформульовано дефініції термінів «естетична діяльність», «психологія мистецтва», «соціологія мистецтва», «художня творчість», «метакатегорії». Установлено, що тематичні пласти лірики Ліни Костенко стосуються естетичних категорій включно з метакатегоріями, категоріями естетичної діяльності, психології та соціології мистецтва. Наголошено, що формування естетичної компетентності через творчість Ліни Костенко полягає в розвиванні у студентів здатності відчувати, осмислювати й оцінювати естетичні якості художніх творів.

Висновки. Наголошено на важливості формування естетичної культури студентів через розуміння і засвоєння естетичних цінностей, які пропагуються у творчості Ліни Костенко, оскільки інтеграція естетичного виховання через літературні твори суттєво розширює горизонти навчання. Перспективи подальших досліджень можуть охоплювати методики впровадження естетизації освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти з використанням творчого доробку Ліни Костенко.

Ключові слова: естетичне виховання, естетична компетентність, естетична культура, заклад вищої освіти, студент, формування, фахові дисципліни.

FORMATION OF STUDENTS' AESTHETIC COMPETENCE ON THE BASIS OF LINA KOSTENKO'S CREATIVE WORK

Tolochko Svitlana,

Doctor of Pedagogical Sciences,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, chief researcher of the laboratory of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, (9 M. Berlinsky Street, Kyiv, 04060, Ukraine,
e-mail: svitlana-tsv@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-9262-2311

Scopus-Author: 57457322600;

Khomych Viktoriia,

Candidate of Philology, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Interdisciplinary Education at the Kyiv-Mohyla School of Professional and Continuing Education, (2 Hryhoriia Skovoroda Street, Kyiv, 04655, Ukraine,
e-mail: anasta10@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2641-5805

The purpose of the article is to investigate the possibilities of using Lina Kostenko's creative work to form the aesthetic competence of students in higher education institutions. To achieve this goal, several tasks have been set: to consider how Lina Kostenko's work can be integrated into the educational process; to investigate how linguistic and visual solutions in Lina Kostenko's work

can serve as a tool for enriching the cultural and aesthetic experience of students; to emphasize the importance of integrating literature in the formation of a fully developed personality of students of higher education institutions.

Research methodology. *In the course of the scientific research, a set of methods was used: bibliographic, analysis and synthesis to study psychological and pedagogical literature (theoretical). The monographic method was used for the logical presentation of the results.*

Results of the study. *It has been established that aesthetics is a fundamental philosophical discipline that examines the sensual aspects of human experience through the prism of the criterion of beauty and ugliness. The role of literature as one of the most accessible and influential art forms is determined, being a powerful means of artistic exploration of the world through the word and aesthetic education of students. It is proved that the work of Lina Kostenko is often characterized as "poetry of thinking", which emphasizes her deep philosophical approach to the poetic word. The definitions of the terms "aesthetic activity", "psychology of art", "sociology of art", "artistic creativity", "metacategories" are analyzed and formulated. It is established that the thematic layers of Lina Kostenko's lyrics relate to aesthetic categories, including metacategories, categories of aesthetic activity, psychology and sociology of art. It is emphasized that the formation of aesthetic competence through the work of Lina Kostenko consists in developing students' ability to feel, comprehend and evaluate the aesthetic qualities of works of art.*

Conclusions. *It is important that the student's aesthetic culture is formed through the understanding and assimilation of the aesthetic values promoted in Lina Kostenko's works, since the integration of aesthetic education through literary works significantly expands the horizons of learning. Prospects for further research may include methods of implementing the aestheticization of the educational process in higher education institutions using the creative work of Lina Kostenko.*

Key words: *aesthetic education, aesthetic competence, aesthetic culture, institution of higher education, student, formation, professional disciplines.*

Постановка проблеми. У сучасному освітньому середовищі важливість формування естетичної компетентності студентів постійно зростає, адже здатність сприймати, розуміти та створювати естетичні цінності є невід'ємною частиною культурного розвитку особистості. У цьому контексті творчий доробок Ліни Костенко, видатної української поетеси, посідає особливе місце. Її поезія впливає на емоційний світ читача, сприяє формуванню глибокого розуміння естетичних категорій через багатство образів, символіки та стилістичних прийомів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учений І. Зязюн деталізовано розглядає аспекти естетики й етики

в педагогічній діяльності, що має значення для формування естетичної компетентності. Автор висвітлює взаємозв'язок між педагогічними принципами й естетичними цінностями [6]. А науковець В. Кремень аналізує площини творчої діяльності особистості та інноваційні підходи до її розвитку. Зі свого боку здійснений розгляд допомагає зрозуміти роль творчості у формуванні естетичної компетентності [8]. Учений В. Андрущенко в дослідженні охоплює основи філософії освіти, зокрема аспекти, що стосуються формування естетичних і культурних компетенцій в освітньому процесі, що допомагає в інтеграції філософських підходів до формування естетичної компетентності студентів [14].

Дослідник В. Бутенко розглядає основи художньо-естетичної освіти та шляхи її модернізації в умовах сучасного освітнього процесу, акцентує увагу на необхідності оновлення підходів до викладання естетичних дисциплін для забезпечення більш ефективного розвитку естетичних здібностей у молоді [1]. Науковець Г. Васянович детально розглядає основи педагогічної естетики, її вплив на формування естетичної компетентності та практичні аспекти застосування естетичних підходів в освітньому процесі. Означена праця є важливим джерелом для розуміння теоретичних і практичних аспектів педагогічної естетики [2].

Колектив авторів на чолі з М. Колесніковим надає загальні відомості про естетику, її основні поняття та напрями. Представлена праця є корисною для загального розуміння теоретичних основ естетики, що може бути застосоване до аналізу літературних творів і їхнього навчального використання [4].

Окрім того, у дослідженнях охоплено широкий спектр питань, пов'язаних з формуванням особистості в умовах глобалізації, що є корисним для розуміння впливу сучасних освітніх тенденцій на формування естетичної компетентності [10]. Досліджується мистецька освіта як частина неперервної професійної освіти, що є важливим аспектом для розуміння розвитку естетичних компетенцій на різних етапах професійного навчання [11].

Аналіз творчості Ліни Костенко, здійснений С. Дячком, містить розгляд функцій інтертекстуальності у творах письменниці.

Проаналізовано, як ці функції можуть бути використані в процесі викладання літератури. Автор аналізує взаємозв'язок між текстами і вплив інтертекстуальних елементів на глибше розуміння літературних творів [3]. О. Ковалевський, зі свого боку, у біографічному нарисі розглядає творчий шлях Ліни Костенко та її світогляд. Цей нарис є важливим для розуміння контексту творчості поетеси та її впливу на літературний процес [7].

Мета статті полягає в дослідженні можливостей використання творчого доробку Ліни Костенко для формування естетичної компетентності студентів університетів.

Для досягнення цієї мети нами поставлено кілька завдань:

- розглянути, яким чином творчість Ліни Костенко може бути інтегрована в освітній процес під час вивчення фахових дисциплін для допомоги студентам розвивати не лише естетичний смак, а й критичне мислення та творчі навички;
- дослідити, як мовні та образотворчі рішення у творчості Ліни Костенко можуть слугувати потужним інструментом для збагачення культурного й естетичного досвіду студентів у процесі вивчення фахових дисциплін;
- підкреслити значення інтеграції літератури у формування всебічно розвиненої особистості студентів університетів.

Методологія дослідження. Під час наукового пошуку застосовано комплекс методів: бібліографічний, аналізу й синтезу задля вивчення психолого-педагогічної літератури (теоретичні). Використано монографічний метод – для логічного викладення отриманих результатів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Естетика є фундаментальною філософською дисципліною, що розглядає чуттєві аспекти людського досвіду через призму критеріїв прекрасного і потворного. Вона не лише формує уявлення про красу та художній смак, але й сприяє розвитку творчих якостей особистості, її здатності до емоційного сприйняття та насолоди мистецтвом. Через це естетика відіграє ключову роль у формуванні потреби взаємодії з мистецтвом та розуміння його сутності.

Література як один з найбільш доступних і впливових видів мистецтва є потужним засобом художнього освоєння світу через слово. Її унікальна здатність комплексно відображати

реальність робить її важливим інструментом для пізнання світу – як через чуттєве сприйняття, так і завдяки логічним умовисновкам. Слово в літературі виступає як основний матеріал для створення літературного образу, а самостійне вивчення художньої літератури є важливим елементом самоосвіти. Лірика в ролі одного з трьох основних жанрів літератури поряд з епосом і драмою вирізняється високою емоційністю і глибиною художнього образу. Через естетизовані переживання в ліриці осмислюється людське буття, формується нова духовність, закладена в законах краси.

Творчість Ліни Костенко часто характеризується як «поезія мислення», що підкреслює її глибокий філософський підхід до поетичного слова. Літературознавці й критики, зокрема В. Базилевський, В. Брюховецький, Є. Гуцало, І. Дзюба, М. Жулинський, М. Ільницький, Г. Ключек, О. Ковалевський, В. Панченко, Н. Савчук, Є. Сверстюк, М. Слабошпицький та Л. Таран, приділяють значну увагу аналізу її творчості, порівнюючи її поетичний стиль з іншими видатними українськими письменниками, зокрема Лесею Українкою. Окремі дослідження також зосереджуються на екзистенціальній проблематиці, що розглядається в романі «Маруся Чурай» (О. Забужко, Г. Жуковська, І. Малишівська). Ліна Костенко є не лише видатною постаттю української літератури, а й впливовою фігурою в культурному житті країни. Її творчість вирізняється принциповістю, моральною стійкістю та відмовою від пристосуванства, характерного для багатьох українських радянських і пострадянських письменників. Здатність поетеси уникати таких негативних рис, як веломовність, сентиментальність і надмірний пафос, що притаманні багатьом українським письменникам, сприяла широкому визнанню її творчості. Костенко успішно синтезує найкращі риси української поезії, уникаючи при цьому застарілих штамів і стереотипів.

Творчий доробок Ліни Костенко значний і різноманітний. Першу збірку «Проміння землі» було видано 1957 року. Її поетичні книги, такі як «Вітрила» (1958), «Мандрівка серця» (1961), «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), «Вибране» (1987),

«Інкустації» (1994), «Гіацинтове сонце» (2010), «Річка Геракліта» (2011) та «Мадонна перехресть» (2011), демонструють глибину творчого вираження. Різноманітність творчості створює безмежні можливості для формування художньо-естетичної компетентності викладачів. Її вірші вражають душевною теплотою і щирістю, розкриваючи людську душу без надмірної сентиментальності і цинізму.

Аналіз поетичних творів Ліни Костенко дозволяє простежити різні тематичні пласти її лірики, що стосуються естетичних категорій включно з метакатегоріями, категоріями естетичної діяльності, психології та соціології мистецтва. Це забезпечило можливість створення таблиці «Розкриття категорій естетики в поетичних творах Ліни Костенко», що відображає важливі аспекти її мистецької творчості (табл. 1).

Категорії естетики є основоположними поняттями, що формують особливий метод аналізу естетичного багатства дійсності й мистецтва. Вони визначають специфіку, процес і результати емоційно-почуттєвого й духовно-ціннісного сприйняття світу.

Ці категорії не є статичними або незмінними, а постійно збагачуються, оновлюються й розвиваються, відображаючи етапи історичного розвитку людського пізнання та культури загалом. Зміст категорій естетики залежить також від особистісного і національного контексту, інтегруючи об'єктивне і суб'єктивне, емоційно-почуттєве та раціональне начала. У розвідці актуалізується поняття «метакатегорії», тож зосередимо зусилля на трактуванні означеного феномена.

Таблиця 1 – Розкриття категорій естетики в поетичних творах Ліни Костенко

Метакатегорії	Категорії естетичної діяльності	Категорії психології та соціології мистецтва
– прекрасне і потворне: «Ой ні, ще рано думати про все...», «Життя іде і все без коректур...», «Настане день, обтяжений плодами...» – краса почуттів: «Світлий сонет», «Недумано, негадано...», «Очима ти сказав мені: люблю...», «Я дуже тяжко вами відболіла...», «Спини мене, отямся і отям...», «Моя любове! Я перед тобою...», «Любов Нансена», «Лейтмотив щастя»	– література як вид мистецтва: «Доля», «Яка різниця – хто куди пішов?», «Поезія згубила камертон», «Чекаю дня, коли собі скажу...», «Умирають майстри...», «Є вірші-віти...», «Кобзарю, знаєш, нелегка епоха...», «Повернення Шевченка», «Княжа гора», «Життя іде і все без коректур»	– художня творчість: «Страшні слова, коли вони мовчать...», «Ще кожен палець сам собі Бетховен», «Ми мовчимо – поезія і я», «Відмикаю світанок скрипичним ключем», «Художник», «Циганська муза», «Цавет танем!»
– краса природи: «Вечірнє сонце, дякую за день!», «Мене ізмалку люблять всі дерева...», «Я вранці голос горлиці люблю...», «Цей ліс живий! У нього добрі очі!», «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...», «Люблю чернігівську дорогу...», «Пекучий день... лісів солодка млява...», «Осінній день, осінній день, осінній!»	– мистецтво живопису: «Вже почалось, мабуть, майбутнє...», «Чекаю дня, коли собі скажу...», «Якщо не можна вітер змалювати...»	– здібність, талант, геній, їхнє призначення: «Маруся Чурай», «Умирають майстри...», «Навіщо ж декламація?», «Мимовільний парфраз»

– потворне в житті й мистецтві: «Не треба думати мізерно...», «Між іншим», «І скаже світ...», «Умирають майстри...», «Чекаю дня, коли собі скажу...», «Давидові псалми», «Альтернатива барикад»	– мистецтво музики: «Пелюстки старовинного романсу», «Біла симфонія»	– роль митця, митець і публіка: «Маруся Чурай», «Сніг у Флоренції», «Ой ні, ще рано думати про все...», «Гілочка печалі на могилу Пастернака»
– піднесене і низьке: «Балада моїх ночей», «Чоловіче мій, запрягай коня!», «Заворожи мені, волхве!», «Біль єдиної зброї», «Мадонна перехресть»	– кіномистецтво: «Незнятий кадр незіграної ролі»	– розвиток читачької культури: «Плем'я Тода», «Іма Сумак», «Цавет танем!»
– трагічне і комічне: «Пастораль XX століття», «Балада моїх ночей», «Скіфська баба», «Сумна колумбіана», «Мабуть, ще людство дуже молоде»	– естетика побуту: «Українське альфреско», «Старий годинник», «Затінок, сутінок, день золотий»	

Джерело: створено автором.

Метакатегорії – це загальні категорії, які об'єднують і систематизують підкатегорії за певними ознаками. Вони слугують для організації та класифікації різних аспектів естетичного досвіду. До метакатегорій належать такі поняття, як естетичне, прекрасне, потворне, піднесене, низьке, героїчне, трагічне, комічне, іронічне та інші. Вони дозволяють узагальнити і структурувати різні елементи художнього сприйняття та оцінки, забезпечуючи глибше розуміння й аналіз естетичних явищ. Розуміння прекрасного в суспільстві визначається його культурними контекстами, а також філософськими, соціальними й естетичними ідеями, які домінують у певній культурі. Згідно з думкою науковців-естетиків краса базується на чуттєвому сприйнятті та поєднує чуттєво-емоційний зміст із соціальним контекстом, що охоплює прийняті цінності, традиції, зразки й ідеали.

Естетична діяльність є специфічним видом духовно-практичної діяльності, що орієнтована на перетворення світу (як природного, так і соціального) і самої людини відповідно до уявлень про гармонію, міру, досконалість та красу. Вона охоплює процес створення естетичних цінностей митцями, їх сприйняття іншими людьми, а також формування естетичного ставлення до навколишньої дійсності. Суб'єктами цієї діяльності є людство загалом, соціальні групи, нації, народи, а також окремі індивіди. Основна мета естетичної діяльності полягає у впровадженні в життя естетичного ідеалу, а її головний зміст – у перетворенні дійсності відповідно до законів краси, які визначаються принципами гармонії, міри, ритму, симетрії, пропорції та цілісності.

Результатом естетичної діяльності є оновлена природа, удосконалене суспільство та вдосконалена особистість. Категорії естетичної діяльності охоплюють мистецтво, фольклор, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн, художнє конструювання, естетику побуту, моду та інші форми, що сприяють естетичному розвитку і трансформації.

Психологія мистецтва є окремою галуззю психологічної науки, яка досліджує властивості і стани особистості, що визначають сприйняття художніх цінностей та їх вплив на життя людини. Ця дисципліна відкриває нові аспекти внутрішнього світу особистості, що дозволяє покращити її емоційний стан і дізнатися більше про свої психофізичні здібності.

Соціологія мистецтва – це напрям соціології, який за допомогою конкретних соціологічних методів вивчає вплив мистецтва на аудиторію, соціальні механізми та засоби поширення художніх творів, художній смак публіки, його диференціацію та вплив на художню продукцію.

До основних категорій психології та соціології мистецтва належать: художня творчість, художнє сприйняття, художня здібність, талант, геній, натхнення, фантазія, свідоме і підсвідоме, творча уява, індивідуальна манера і стиль, художник, публіка, художня критика, меценатство, функції мистецтва, свобода і детермінізм художньої діяльності, соціальне замов-

лення, народність, національне і загальнолюдське в мистецтві, елітарне і масове мистецтво.

Художня творчість як вияв духовних випробувань, терзань і водночас радості характерна для представників різних видів мистецтва: поетів, живописців, скульпторів, акторів, режисерів театру і кіно, композиторів, музикантів тощо.

Ліна Костенко формувалася на основі багатого спадку української культури, яка відзначається кордоцентризмом (відчуттям серця), специфічною ментальністю та інтуїтивним баченням прекрасного. Це глибоке розуміння і переживання краси яскраво виявляється в її творчості. Поетеса особливо чуттєво й проникливо відображає драматичний шлях людини до гармонії та стабільності, артикуляцію ідеї краси в природному світі, а також компенсаторний потенціал краси у людських почуттях. Її творчість створює унікальний український пантеїзм, суть якого полягає в особливому відчутті абсолютної рівноправності у відносинах між природою і людиною. Серед метакатегорій особливе місце посідає негативна естетична цінність потворного, яке протиставляється прекрасному. Потворне пов'язане з оцінюванням явищ, що викликають обурення та незадоволення через відсутність гармонії і відображають неможливість або відсутність досконалості. У творчому доробку Ліни Костенко ця естетична категорія розкривається через дві основні паралелі: потворне в житті та потворне в мистецтві. Для поетеси потворне асоціюється зі смертю, нечистим сумлінням, мізерною і підлою душею, зрадливою вдачею; це також стосується продажних і недолугих митців, вихолощеного мистецтва, заробітчання та кон'юнктури. Творчість Ліни Костенко демонструє гостру критику цих явищ, виявляючи їх у своєму відображенні як антиподів справжньої краси й художньої досконалості.

Мисткиня досконало описала природу літературної творчості. Проаналізувавши її поезії, можна впевнено зробити висновки, що справжній поет – той, «який дивиться в очі звіру і просто – залишається людиною» («А затишок співає, мов сирена...»); той, який вміє «...шукати і чекати», бо його «...найкращий вірш ще ходить на свободі» («Все більше на

землі поетів...»); той, який знає, як «будувати мовчання...» («Готичні смереки над банями букв»), той, матір'ю якого є «...правда людська» («Доля»), той, який не боїться правди, «хоч яка гірка» («Життя іде і все без коректур...»), той, який не клянеться, бо не зраджує («Майже переклад з провансальської»), той, який «в антинароді свій народ» любить («Не знав, не знав зірдар гостробородий...») [3, с. 42]. Художній світ поезії Ліни Костенко – це унікальний мистецький феномен в українській культурі, що відзначається глибокою естетичною насиченістю. Аналіз творчого доробку поетеси підтверджує високу впорядкованість цілісної художньої системи, котра живе відповідно до внутрішніх законів лірики. Оригінальність поетичного живопису, чуттєвість любовних почувань, захоплення красою і вишуканістю поетичного вислову засвідчили стильову єдність і художню продуктивність поетичного письма Ліни Костенко, цілісність естетичного світосприйняття поетеси. Аналіз лірики Ліни Костенко щодо розкриття в ній основних категорій естетики з метою формування художньо-естетичної компетентності викладачів на основі творчого доробку поетеси, досліджені й визначені форми, методи й принципи означеного процесу знайшли свій вияв у таблиці 2.

Наголосимо ще раз, що в сучасному світі, коли швидкість змін та інформаційні перевантаження стали невід'ємними частинами нашого життя, важливість естетичної освіти та виховання стає все більш очевидною.

Таблиця 2 – Структура педагогічної технології формування художньо-естетичної компетентності викладачів на основі творчого доробку Ліни Костенко

Компоненти	Алгоритмізована технологія
Цільовий	– естетичне виховання засобами поетичних творів Ліни Костенко, через художнє слово розкрити багатство душі поетеси; – усвідомлення категорій естетики: краси, потворності, гармонії, міри, піднесеного, низького, героїчного, трагічного, комічного, іронії; – формування естетичного сприйняття навколишнього світу.

Теоретико-технологічний	– пізнання реального світу через особливості естетики; – заохочення до читання й усвідомлення поетичних творів. <i>Принципи:</i> – естетичні й моральні принципи: єдності форми і змісту, чуттєвої виразності; свободи індивідуальності митця; особистої естетичної значущості й активності, особистої актуальності у процесі естетичного переживання; свідомого ставлення до художньої творчості; відповідальної залежності; значущості образу поета й поезії у творенні особистості; – педагогічні принципи: естетизації професійної підготовки педагога, створення її естетичного поля; зв'язку навчання з життям та створення основ для завтрашньої радості, утвердження позитивного педагогічного оптимізму в колектив; зовнішньої виразності педагога, педагогічної гри, емоційності навчання; індивідуального естетичного підходу до студентів.
Змістовий	– вироблення естетичного смаку; – знаходження відповіді на власні запитання, задоволення особистісних потреб, уміння бачити красу світу й людини; – створення емоційного стану духовного піднесення; – вивчення напам'ять текстів, виразне читання, усвідомлення змісту; – бачення образів творів і вміння передати їхній характер, «прожити» їхнє життя.
Процесуальний	– консультація з фахівцем з приводу тематично-сюжетних і виразально-зображувальних засобів творів; – відвідування літературних вечорів, творчих зустрічей, театральних вистав; – екскурсії на виставки митців, що ілюстрували твори Л. Костенко. <i>Методи:</i> – репродуктивні (читання та вивчення напам'ять поезій); – творчі (розповідь однієї і тієї самої історії від різних персонажів, ілюстрування, складання інтерв'ю персонажів творів); – проблемні (примірювання читачем і глядачем соціальних ролей і способу життя героїв творів; сприйняття художнього твору як спілкування з його героями та автором; обмін багатством відчуттів, різноманітністю емоцій, станів, переживань).

Дійовий	– обрати предмет дослідження (визначити поезії); – сформулювати гіпотезу про його призначення, спосіб функціонування та естетичну красу; – сприйняти осмислено художні тексти; – використати принцип єдності інтелектуального та естетичного у творчості поетеси; – з'ясувати правильність висловленої гіпотези та систематизувати отриману інформацію про естетичну красу предмета дослідження; – сформувати висновок про вплив творчості Л. Костенко на художньо-естетичну компетентність викладачів.
Діагностичний	<i>Чинники:</i> – життєва активність викладача, яскраво виражена позиція; – непримиримість до потворності, низького й трагічного в житті. <i>Критерії:</i> – наявність прагнення до спілкування з мистецтвом і природою, викликаного творами поетеси; – наявність естетичної потреби в перетворенні навколишньої дійсності за законами краси та нетерпимості до потворного й низького; – уміння сприймати мистецтво, співпереживати й отримувати насолоду від високохудожніх зразків поетичних творів мисткині; – уміння дати естетичну оцінку творам мистецтва та об'єктам природи; – здатність художньо-творчого самовираження; – естетизація взаємин з людьми, що оточують; реалізація можливості здобути досвід універсального, вільного, індивідуалізованого спілкування.

Джерело: *створено автором.*

Естетична компетентність студентів університетів як частина загальної культури особистості має вирішальне значення для формування чутливого, критично мислячого й культурно обізнаного громадянина. У контексті закладів вищої освіти, де формуються інтелектуальні й моральні основи майбутніх фахівців, естетичне виховання через поетичну творчість Ліни Костенко може стати потужним інструментом для досягнення цієї мети.

Безперечно, Ліна Костенко – одна з найяскравіших постатей української літератури, чия творчість наповнена глибиною філософського осмислення і витонченим художнім стилем. Її поезія не лише захоплює своєю естетичною красою, а й відкриває читачам нові горизонти сприйняття світу і людської природи. Поетеса використовує словесні образи для розкриття складних емоційних і психологічних станів, що дозволяє заглибитись у людську душу та відчувати її багатогранність. У цьому контексті творчість Ліни Костенко є цінним ресурсом для естетичного виховання студентів.

Формування естетичної компетентності студентів університетів через творчість Ліни Костенко полягає в розвиванні у здобувачів освіти здатності відчувати, осмислювати й оцінювати естетичні якості художніх творів. Її поезія, яка поєднує в собі високий рівень художньої майстерності з глибоким філософським підтекстом, дозволяє студентам не лише насолоджуватися літературною красою, а й розуміти соціокультурні і психологічні аспекти, що стоять за цими творами. Наприклад, вивчення поеми Ліни Костенко «Маруся Чурай» дозволяє студентам дослідити теми любові, страждання та боротьби за ідеали, а також зрозуміти, як ці теми відображаються в контексті української історії та культури.

Естетична культура студентів університетів формується через розуміння й засвоєння естетичних цінностей, які пропагуються у творчості Ліни Костенко. Її поетичні твори становлять високу культурну цінність і є зразком для наслідування, вони надають студентам можливість відчувати зв'язок між особистісним досвідом і універсальними культурними ідеалами. Вивчення її поетичної спадщини сприяє розвитку у студентів почуття краси, елегантності виразу, уміння тонко сприймати й оцінювати художні досягнення, що зі свого боку формує їхню загальну естетичну чутливість і смак.

У закладах вищої освіти, де освітній процес часто зосереджений на технічних і наукових дисциплінах, інтеграція естетичного виховання через літературні твори може суттєво розширити горизонти навчання, особливо це стосується процесу вивчення фахових дисциплін. Використання поетичних текстів Ліни Костенко в навчальних програмах фахівців соціономічних професій дозволяє створити багатий контекст для аналізу й обговорення естетичних

категорій, таких як прекрасне і потворне, трагічне та комічне. Це збагачує культурний багаж студентів, розвиває їхню здатність до критичного мислення та емоційної рефлексії.

Висновки. Тож творчість Ліни Костенко є важливим елементом української літератури, потужним інструментом для формування естетичної компетентності й естетичної культури студентів у закладах вищої освіти. Її поетичні твори сприяють розвиткові чутливості до краси, культурного самовираження й розуміння глибинних соціокультурних контекстів, що робить їх невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу. Упровадження естетичного виховання на основі творчості Ліни Костенко допоможе формувати покоління, яке буде здатне не лише сприймати мистецтво, а й активно його творити, оцінювати й підтримувати.

Аналіз творчості Костенко демонструє, як її поетичний світ може служити джерелом натхнення й основою для розвитку естетичної чутливості. Творчість мисткині пропонує багатий спектр естетичних категорій, які дозволяють студентам глибше осмислити поняття краси, гармонії, досконалості, а також зрозуміти контексти потворного, трагічного та комічного. Роботи Ліни Костенко, зокрема, надають студентам можливість дослідити важливі аспекти художньої творчості через розуміння метакатегорій (наприклад, прекрасне та потворне), а також через специфічні елементи естетичної діяльності, які впливають на формування художнього смаку. Її лірика розкриває складні психологічні і соціальні аспекти, що допомагає студентам розвивати критичне мислення та вдосконалювати навички аналізу естетичних явищ. Важливість використання творчого доробку Ліни Костенко в освітньому процесі полягає не лише в її здатності розвивати естетичні здібності, але й у можливості формувати у студентів глибше розуміння культурних і моральних цінностей. Це, зі свого боку, сприяє їхньому особистісному розвитку, забезпечує комплексний підхід до формування естетичної компетентності.

Таким чином, внесення творчості Ліни Костенко до програм дисциплін навчальних планів може суттєво підвищити рівень естетичної освіти студентів, розвивати їхню чутливість до культурних і художніх явищ та сприяти їхньому всебічному особистісному зростанню.

Список використаних джерел

1. Бутенко В. Г. Художньо-естетична освіта молоді та шляхи її модернізації. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2005. № 2. С. 18–23.
2. Васянович Г. П. Педагогічна естетика : навч. посіб. Львів : Норма, 2021. 464 с.
3. Дячок С. Функції інтертекстуальності у творчості Ліни Костенко та специфіка їхньої репрезентації в процесі викладання літератури. *Султанівські читання*. 2012. Вип. 2. С. 40–44. URL: <http://www.sultanivskichytannia.if.ua>.
4. Естетика : навч. посіб. / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовой та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 208 с.
5. Збірка віршів Ліни Костенко. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1000257>.
6. Зязюн І. А. Естетика і етика педагогічної дії. *Сучасні заклади освіти – 2013* : міжнар. виставка (м. Київ, 28 лют. – 2 берез. 2013). Київ, 2013. С. 26–27.
7. Ковалевський О. Ліна Костенко. Нарис творчосвітоглядної біографії. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Харків : Прапор, 2004. 192 с.
8. Кремень В. Г. Людина як суб'єкт творчої діяльності: інноваційний аспект. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 9–10. С. 6–10.
9. Костенко Ліна: Творчість. *Клуб поезії*. URL: <https://www.poetryclub.com.ua/metrs.php?id=36&type=tvorch>.
10. Особистість у вирі планетарного світу : монографія. Кн. 1. / Мінво освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; за наук. ред. В. П. Беха. Київ : Інтерсервіс, 2019. 620 с.
11. Отич О. Мистецька освіта як складова системи неперервної професійної освіти. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало, Т. Левицького. Київ, 2003. 170 с.
12. Толочко С. В. Формування художньо-естетичної компетентності викладачів за творчим доробком Ліни Костенко. *Мультимодусні засади післядипломної освіти для сталого розвитку* : колективна монографія. Київ : Вид-во НДУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 309–356.
13. Толочко С. В. Естетизація освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. № 2 (13). С. 220–235.
14. Філософія освіти : навч. посіб. 2-ге видання / за наук. ред. В. П. Андрущенко. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.

References

1. Butenko, V. H. (2005), "The system of artistic and aesthetic education and the ways of its modernization", *Pedagogical Sciences: Theory and Practice*, No. 2, pp. 18–23.
2. Vasianovych, H. P. (2021), *Pedagogical aesthetics*, Norma, Lviv.
3. Diachok, S. (2012), "Intertextuality functions in Lina Kostenko's works and the specificity of their representation in the process of teaching literature", *Sultanivski Chytannia*, Iss. 2, pp. 40–44, available at: <http://www.sultanivskichytannia.if.ua>.
4. Kolesnikov, M. P., Kolesnikova, O V. and Lozovoi, V. O. (2005), *Aesthetics : study guide*, Yurinkom Inter, Kyiv.
5. Collection of poems by Lina Kostenko, available at: <https://www.e-reading.club/book.php?book=1000257>.
6. Ziaziun, I. A. (2013), "Aesthetics and ethics of pedagogical action", *Modern Educational Institutions – 2013 : International exhibition* (Kyiv, February 28–March 2, 2013), pp. 26–27, Kyiv.
7. Kovalevskyi, O. (2004), *Lina Kostenko. An outline of her creative and ideological biography*, 2nd ed., Prapor, Kharkiv.
8. Kremen, V. H. (2014), "Man as a subject of creative activity: an innovative aspect", *Education and Development of Gifted Personality*, No. 9–10, pp. 6–10.
9. Kostenko Lina: Creation, *Poetry club*, available at: <http://www.poetryclub.com.ua/>.
10. *Personality in the vortex of the planetary world* (2019) : monography, Vol. 1, by V. P. Bekh (ed.), Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Dragomanov University, Interservis, Kyiv.
11. Otych, O. (2003), "Art education as a component of the system of continuing professional education", *Professional education: pedagogy and psychology*, edited by I. Zyazyun, N. Nychkalo, T. Levytsky, Kyiv.
12. Tolochko, S. V. (2017), "Formation of artistic and aesthetic competence of teachers based on the works of Lina Kostenko", *Multimodal principles of postgraduate education for sustainable development : collective monography*, Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, pp. 309–356.
13. Tolochko, S. V. (2024), "Aestheticization of the educational process in higher education institutions", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 2 (13), pp. 220–235.
14. *Philosophy of education* (2021) : a textbook, 2nd edition, by V. P. Andrushchenko (ed.), Publishing house of National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv.

УДК 37.091.33:004.8-049.7(045)
DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.139

ПЕРСОНАЛІЗОВАНЕ НАВЧАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Швардак Маріанна Василівна, доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри педагогіки
дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту,
Мукачівський державний університет
(89607, Україна, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26,
e-mail: anna-mari_p@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-9560-9008
Researcher ID: AAL-8999-2021
Scopus-Author ID: 57413372000;

Попович Оксана Михайлівна, доктор педагогічних наук,
професор, декан педагогічного факультету,
Мукачівський державний університет
(89600, Україна, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26,
e-mail: ksysha31071984@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-0321-048X
Researcher ID: AAJ-92 45-2021

***Актуальність теми** полягає в необхідності модернізації освітнього процесу відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Штучний інтелект створює нові можливості для персоналізації навчання, що є ключовим напрямом розвитку сучасної освіти.*

***Мета статті:** дослідити можливості застосування штучного інтелекту задля персоналізації навчання в умовах сьогодення.*

***Методи дослідження:** аналіз і синтез наукової літератури для визначення сутності персоналізованого навчання; аналіз освітніх стратегій з використанням штучного інтелекту; систематизація інформації про цифрові інструменти та їхні можливості; прогностичний метод для визначення перспектив впровадження технологій в освіті. У статті розкрито сутність персоналізованого навчання, яке в контексті сучасних вимірів розглядається як новочасний освітній підхід; у центр уваги ставить індивідуальні особливості здобувача освіти, його потреби, інтереси, рівень підготовки та стиль засвоєння знань.*

***Отримані результати** демонструють, що використання штучного інтелекту в персоналізованому навчанні дозволяє враховувати індивідуальні потреби, стиль засвоєння знань та рівень підготовки здобувачів освіти. Окреслено основні стратегії персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту (адаптивне навчання, диференційоване навчання, прогностичне навчання, ігрова стратегія навчання, інклюзивне навчання, самостійне навчання, стратегії емоційного залучення, співпраці та комунікації),*

проаналізовано конкретні цифрові інструменти, які допомагають їх реалізувати. Виявлено переваги та виклики реалізації персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту.

Практична цінність статті полягає у визначенні ефективних стратегій до впровадження персоналізованого навчання із застосуванням штучного інтелекту, що сприяє адаптації освітнього процесу до потреб кожного здобувача.

Висновки. З'ясовано, що персоналізоване навчання з використанням штучного інтелекту є важливим кроком у напрямі модернізації освітнього процесу. Успішна реалізація персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту сприятиме створенню гнучкої, інклюзивної та орієнтованої на майбутнє системи освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, персоналізоване навчання, цифрові інструменти, індивідуалізація навчання, адаптивне навчання, диференційоване навчання, прогностичне навчання, ігрова стратегія навчання, інклюзивне навчання.

PERSONALIZED LEARNING USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Shvardak Marianna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy of Preschool, Primary
Education and Educational Management,

Mukachevo State University

(26 Uzhgorodska Street, Mukachevo, 89607, Ukraine,

e-mail: anna-mari_p@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-9560-9008

Researcher ID: AAL-8999-2021

Scopus-Author ID: 57413372000;

Popovych Oksana,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Dean of the Faculty of Pedagogy,

Mukachevo State University

(26 Uzhgorodska Street, Mukachevo, 89607, Ukraine,

e-mail: ksysha31071984@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-0321-048X

Researcher ID: AAJ-92 45-2021

The relevance of the topic lies in the need to modernize the educational process in accordance with the individual needs of education seekers. Artificial intelligence creates new opportunities for personalizing learning, which is a key direction in the development of modern education.

The purpose of the article: to explore the possibilities of using artificial intelligence to personalize learning in today's conditions.

Methodology: analysis and synthesis of scientific literature to determine the essence of personalized learning; analysis of educational strategies using artificial intelligence; systematization of information about digital tools and their capabilities; a predictive method to determine the prospects for implementing technologies in education. The article reveals the essence of personalized learning, which in the context of modern dimensions is considered as a modern educational approach; it focuses on the individual characteristics of the education seeker, his needs, interests, level of training and style of knowledge acquisition.

The **results** obtained demonstrate that the use of artificial intelligence in personalized learning allows taking into account individual needs, style of knowledge acquisition and level of training of education seekers. The main strategies of personalized learning using artificial intelligence are outlined (adaptive learning, differentiated learning, predictive learning, game-based learning strategy, inclusive learning, self-directed learning, emotional engagement, collaboration, and communication strategies) and specific digital tools that help implement them are analyzed. The advantages and challenges of implementing personalized learning using artificial intelligence are identified.

The **practical value** of the article lies in identifying effective strategies for implementing personalized learning using artificial intelligence, which helps adapt the educational process to the needs of each student.

Conclusions. It was found that personalized learning using artificial intelligence is an important step towards modernizing the educational process. The successful implementation of personalized learning using artificial intelligence will contribute to the creation of a flexible, inclusive, and future-oriented education system.

Key words: artificial intelligence, personalized learning, digital tools, individualization of learning, adaptive learning, differentiated learning, predictive learning, game-based learning strategy, inclusive learning.

Постановка проблеми. Освіта в умовах сьогодення зазнає суттєвих змін під впливом цифровізації, глобалізації та швидкого розвитку технологій. Стандартні підходи до навчання, засновані на універсальних методиках викладання, не завжди відповідають різноманітності потреб і можливостей сучасних здобувачів освіти. Різні рівні підготовки, стилі сприйняття інформації та індивідуальні темпи навчання створюють значні виклики для освітніх систем, які спрямовані на забезпечення якісної підготовки кожного здобувача освіти.

З огляду на стрімке зростання обсягів інформації, яку необхідно засвоїти, обмеженість ресурсів у традиційній освіті, зростає потреба в підходах, які дозволяють ефективно враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти. Актуальності набуває питання підвищення їх залученості до освітньо-

го процесу, адаптації матеріалів до потреб здобувачів освіти і забезпечення зворотного зв'язку в реальному часі. Традиційні підходи, які базуються на єдиній навчальній програмі, не здатні повною мірою виконати ці завдання, що часто призводить до зниження мотивації здобувачів освіти і нерівності в освітніх результатах.

У цьому контексті увага дослідників і практиків дедалі більше прикута до інноваційних технологій, здатних трансформувати підходи до навчання. Штучний інтелект, який демонструє значний потенціал у різних галузях, в умовах сьогодення відкриває нові можливості для персоналізації освітнього процесу [3]. Однак ефективність і доступність таких рішень, а також їхній вплив на якість освіти потребують глибокого наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясовано, що сучасні українські науковці активно досліджують можливості застосування штучного інтелекту для персоналізації навчання, підкреслюючи його потенціал у підвищенні ефективності освітнього процесу та задоволенні індивідуальних потреб здобувачів освіти. Зокрема, автори О. Папач, О. Горожанкіна та Г. Різак у статті «Аналіз ролі штучного інтелекту у впровадженні диференційованого підходу до навчання» [6] демонструють можливості застосування штучного інтелекту для створення адаптивних моделей навчання, які задовольняють індивідуальні потреби здобувачів освіти та забезпечують зворотний зв'язок у реальному часі.

Науковиця О. Саган у статті «Організація персоналізованого навчання за допомогою штучного інтелекту» [7] аналізує сучасні підходи щодо використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Авторка підкреслює переваги та недоліки застосування штучного інтелекту, зокрема його роль у забезпеченні індивідуального підходу до навчання та підвищенні мотивації здобувачів освіти.

Автори С. Тарасенко, О. Карінцева, В. Дурановсеї, А. Біловол та А. Петрова у статті «Модель використання штучного інтелекту та ChatGPT для персоналізації навчання у вищій освіті» [9] пропонують модель інтеграції штучного інтелекту та ChatGPT для персоналізації навчання у вищій освіті,

що дозволяє адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб студентів.

У науковій статті «Штучний інтелект: на початку ери нових можливостей системи освіти» [5] М. Назар розглядає переваги інтеграції штучного інтелекту в освітній процес, включно з автоматизацією завдань, адаптацією освітніх середовищ та наданням персоналізованого зворотного зв'язку. Він також акцентує увагу на необхідності подальших досліджень у цій сфері для ефективного використання штучного інтелекту в освіті.

Закордонні науковці К.-Ю. Лаак та Я. Ару досліджують те, як сучасні технології штучного інтелекту можуть сприяти досягненню таких цілей сучасної освіти, як розвиток співпраці, когнітивної залученості та загальних компетентностей. Вони пропонують гібридну модель, яка поєднує штучний інтелект з колаборативним, керованим викладачем підходом до персоналізованого навчання [11].

У своєму науковому дослідженні С. Ву та співавтори надають всебічний аналіз персоналізованого навчання, обговорюючи моделювання та алгоритми реалізації. Вони підкреслюють важливість адаптації освітнього контенту до індивідуальних потреб здобувачів освіти та розглядають виклики, пов'язані з реалізацією таких систем [13].

Вищезгадані дослідження підкреслюють значний потенціал штучного інтелекту у трансформації освітнього процесу, роблячи його більш адаптивним та орієнтованим на індивідуальні потреби здобувачів освіти. Водночас вони акцентують увагу на необхідності подолання викликів, пов'язаних з етикою, упередженнями алгоритмів та забезпеченням соціальної взаємодії в навчанні.

Формування цілей статті. Мета статті: дослідити можливості застосування штучного інтелекту задля персоналізації навчання в умовах сьогодення. Завдання статті: з'ясувати сутність поняття «персоналізоване навчання» в контексті сучасних вимірів; окреслити основні стратегії персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту та конкретні цифрові інструменти, які допомагають їх реалізувати; виявити

переваги та виклики реалізації персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту.

Викладення основного матеріалу. Опрацювання сучасної науково-педагогічної літератури [2; 5–7; 9; 11–13] дає підстави розглядати персоналізоване навчання як новочасний освітній підхід, який у центр уваги ставить індивідуальні особливості здобувача освіти, його потреби, інтереси, рівень підготовки та стиль засвоєння знань. Головна ідея цього підходу полягає в тому, щоб кожен учасник освітнього процесу отримував знання, максимально адаптовані до його можливостей та цілей. На відміну від традиційного підходу, який орієнтується на середньостатистичного здобувача, персоналізоване навчання враховує, що кожна людина має свій темп, спосіб засвоєння інформації та унікальний досвід.

У науковій літературі цей підхід тісно пов'язують з гуманізацією освіти, що спрямована на розкриття потенціалу кожної особистості. Український педагог В. Сухомлинський наголошував на важливості індивідуального підходу в навчанні, вважаючи, що освіта має пристосовуватися до дитини, а не навпаки [8]. Це відповідає ідеям зарубіжних дослідників, які підкреслюють, що головним завданням персоналізації є створення таких умов, у яких учень відчуває себе залученим і відповідальним за власний освітній шлях [11; 13].

Сучасний розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту, значно розширює можливості персоналізованого навчання. Системи, які використовують штучний інтелект, здатні аналізувати великі обсяги даних про здобувачів освіти – їхню успішність, «слабкі місця», стиль навчання, і на основі цього створювати унікальні освітні траєкторії [4]. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню матеріалу, але й розвитку мотивації, адже здобувач освіти отримує саме ті завдання й матеріали, які відповідають його інтересам і рівню підготовки [2].

Важливою особливістю персоналізованого навчання є його динамічність і гнучкість. Воно передбачає постійний моніторинг прогресу учня і внесення змін до навчального плану залежно від результатів. Таким чином, навчання стає не статичним, а «живим» процесом, у якому взаємодія між учнем,

учителем і технологією спрямована на досягнення найкращого результату.

Отже, персоналізоване навчання є важливим кроком у розвитку сучасної освіти, яке дозволяє враховувати різноманітність людських потреб та можливостей, підтримуючи здобувачів освіти в досягненні їхнього максимального потенціалу [10].

Розглянемо основні стратегії персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту та проаналізуємо конкретні цифрові інструменти, які допомагають їх реалізувати (рис.).

Рис. Основні стратегії персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту

Однією із пріоритетних стратегій персоналізованого навчання є адаптивне навчання. Цей підхід передбачає використання штучного інтелекту для створення навчального контенту, що змінюється залежно від рівня знань і темпу здобувача освіти. Наприклад, якщо учень демонструє високі результати у розв'язанні математичних задач, система пропонує більш складні завдання. Якщо ж виникають труднощі, учень отримує простіші приклади або додаткові пояснення. Для реалізації

адаптивного навчання можна використовувати такі цифрові інструменти:

1. LearningApps.org – це безкоштовна платформа з українським інтерфейсом, що дозволяє створювати інтерактивні вправи для учнів. Вона пропонує різноманітні формати завдань, від головоломок до вікторин, які легко адаптуються до рівня учня.

2. Classtime – цей інструмент допомагає вчителям створювати онлайн-уроки й оцінювати знання учнів у реальному часі. Він пропонує широкий спектр завдань і функцій, які дозволяють враховувати індивідуальний прогрес школяра.

3. Edmodo – освітня платформа з елементами соціальної мережі. Вона дозволяє вчителям відстежувати досягнення учнів, давати індивідуальні рекомендації та надавати доступ до додаткових матеріалів.

4. Kahoot! – інтерактивна платформа для створення ігор і вікторин. Завдяки адаптивності учні можуть працювати у своєму темпі, виконуючи завдання різного рівня складності.

5. Quizlet – ресурс для створення карток і тестів. Учні можуть використовувати його для самостійного навчання, обираючи відповідний рівень складності та спосіб подачі інформації [3].

Іншою важливою стратегією є диференційоване навчання. Цей підхід передбачає надання різних видів діяльності й матеріалів залежно від потреб, інтересів і стилю навчання кожного учня. Штучний інтелект допомагає автоматизувати цей процес, пропонує персоналізовані рекомендації та аналізує результати. Ось кілька інструментів, які сприяють диференціації:

1. Viber-боти для освіти – наприклад, чат-боти для вивчення англійської мови чи математики, які адаптують завдання під рівень знань учня.

2. Duolingo – платформа для вивчення мов, яка пропонує індивідуальні плани навчання та враховує прогрес кожного користувача.

3. LingQ – ресурс для вивчення мов через читання текстів і прослуховування аудіо; дозволяє учням обирати матеріали, які їх цікавлять, і працювати з ними у своєму темпі.

4. StoryJumper – платформа для створення інтерактивних книжок. Учні можуть самостійно створювати власні історії або читати вже готові, що допомагає розвивати творчість і навички читання.

5. Wizer.me – онлайн-сервіс для створення інтерактивних робочих аркушів. Учні можуть виконувати завдання у зручний для себе час і отримувати миттєвий зворотний зв'язок.

Прогностичне навчання – стратегія персоналізованого навчання, що використовує штучний інтелект для аналізу поточних досягнень учня, виявлення слабких сторін і прогнозування потенційних труднощів у майбутньому навчанні. Наприклад, якщо система помічає, що здобувач має труднощі з розв'язанням задач на множення, вона рекомендує більше тренувальних вправ на цю тему або підкаже вчителю, як краще адаптувати пояснення. Прогностичне навчання дозволяє не лише реагувати на проблеми, що вже виникли, а й запобігати їм.

Для реалізації прогностичного навчання можна використовувати такі цифрові інструменти:

1. Classcraft – платформа, яка поєднує прогностичні функції з елементами гейміфікації. Вона дозволяє відстежувати навчальний прогрес учнів, прогнозувати можливі проблеми та адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб. Classcraft аналізує дані про виконання завдань і поведінку учнів, створюючи персоналізовані звіти та рекомендації для покращення результатів. Крім того, платформа мотивує учнів через створення інтерактивного ігрового середовища, де вони можуть заробляти бали за досягнення у навчанні.

2. Розумники (SmartKids) – інтерактивний ресурс, який аналізує результати тестувань і рекомендує персоналізовані вправи. Він також допомагає вчителям визначати потенційні проблеми у засвоєнні матеріалу.

3. GIOS – освітня платформа, яка використовує дані про успішність учнів для створення індивідуальних траєкторій навчання. Її інструменти дозволяють прогнозувати прогалини в знаннях і пропонувати ефективні способи їх усунення.

4. Learnify – сервіс, який пропонує вправи на основі аналізу минулих результатів учня. Система прогнозує, які теми мо-

жуть викликати труднощі, і пропонує навчальні матеріали для запобігання труднощам.

5. Моя Школа – електронна платформа для шкіл, яка дозволяє вчителям відстежувати навчальний прогрес кожного учня. Завдяки аналізу даних учитель може швидко реагувати на потреби школярів.

Іншою важливою стратегією є ігрова стратегія навчання. Вона базується на використанні елементів гри, що робить процес навчання більш цікавим і захопливим для школярів. Штучний інтелект у цьому випадку допомагає адаптувати рівень складності завдань до можливостей учнів і забезпечує інтерактивну взаємодію. Наприклад, учень отримує ігрові завдання, які поступово ускладнюються відповідно до його успіхів, або нагороди за досягнення, що стимулює його продовжувати навчання.

Для реалізації ігрової стратегії навчання можна використовувати такі інструменти:

1. Matific – платформа для вивчення математики через інтерактивні ігри. Вона адаптує завдання до рівня знань дитини, сприяючи поступовому засвоєнню складних тем.

2. Вчи.Юа – ресурс з різноманітними навчальними іграми, які заохочують учнів до пізнання нових тем через гейміфікацію.

3. EdPro – інструмент, що дозволяє створювати навчальні квести та ігрові сценарії, які зацікавлюють школярів та сприяють кращому засвоєнню матеріалу.

4. Code.org – платформа для вивчення основ програмування через інтерактивні завдання. Завдяки ігровому формату здобувачі легко опановують базові алгоритми.

5. Quizizz – сервіс для створення навчальних вікторин і тестів в ігровому форматі. Інтерактивний підхід і можливість працювати у власному темпі роблять навчання цікавим і комфортним для дітей [3].

Ще однією ключовою стратегією є розвиток самостійного навчання. Цей підхід заохочує учнів брати на себе відповідальність, розвиваючи навички планування, самодисципліни, самоорганізації й самооцінки. Для цього підходять такі інструменти:

1. Google Classroom – універсальна платформа для організації освітнього процесу. Вона дозволяє учням отримувати

завдання, контролювати свій прогрес і самостійно працювати над проєктами.

2. Microsoft Teams для освіти – інструмент, який інтегрує всі аспекти навчання: від спілкування до організації завдань. Учні можуть самостійно знаходити потрібні матеріали й планувати свою роботу.

3. Grammarly – хоча цей інструмент призначений для перевірки текстів англійською, він також допомагає учням удосконалювати свої навички письма та аналізувати помилки.

4. Padlet – віртуальна дошка, де учні можуть організовувати свої ідеї, створювати проєкти й співпрацювати з іншими учасниками.

5. Scratch – платформа для вивчення основ програмування. Вона дозволяє учням самостійно створювати ігри, анімації та проєкти, розвиваючи навички логічного мислення.

Особливо актуальним в умовах сьогодення є інклюзивне навчання як стратегія персоналізованого навчання. Вона спрямована на забезпечення рівного доступу до освіти для всіх учнів незалежно від їхніх фізичних, когнітивних чи соціальних особливостей. Штучний інтелект допомагає адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб здобувачів освіти, створюючи підтримувальне середовище, яке враховує їхні сильні сторони, можливості та обмеження. Наприклад, для учнів з порушеннями слуху система може автоматично додавати субтитри до відео, а для дітей з дислексією – пропонувати текст зі спеціально підібраними шрифтами.

Для реалізації інклюзивного навчання можна використовувати такі інструменти:

1. Bookshare – це електронна бібліотека з адаптованими текстами, яка надає доступ до книжок із функцією тексту вголос, збільшеним шрифтом чи спеціально форматованими матеріалами для учнів з порушеннями зору чи дислексією.

2. Google Classroom – платформа, яка підтримує використання додаткових інструментів для інклюзії, таких як голосове введення тексту, аудіофайли для пояснень та інтеграцію з іншими застосунками для спеціальних потреб.

3. Speechify – мобільний застосунок, що конвертує текст в аудіо, дозволяючи учням із труднощами читання сприймати інформацію на слух. Він має простий інтерфейс і підтримує українську мову.

4. Microsoft Immersive Reader – інструмент, який інтегрується з різними платформами, допомагаючи учням із труднощами в читанні. Він пропонує переклад тексту, зміни шрифту, голосове озвучення та підсвічування слів для покращення розуміння.

Інклюзивне навчання з використанням штучного інтелекту дає можливість кожному учню відчувати себе рівноправним учасником освітнього процесу завдяки адаптації середовища до їхніх потреб. Це сприяє не лише академічному успіху, але й розвитку соціальних навичок та впевненості у власних силах.

Також варто звернути увагу на стратегію емоційного залучення учнів. Штучний інтелект допомагає створювати інтерактивний і захопливий контент, що мотивує школярів до навчання. Серед інструментів, які сприяють емоційному залученню, можна виділити такі:

1. Minecraft: Education Edition – гра, що дозволяє учням досліджувати світ і виконувати завдання, розвиваючи креативність і критичне мислення.

2. Tynker – платформа для навчання програмуванню через ігри. Учні отримують цікаві завдання й бачать миттєвий результат своєї роботи.

3. Canva для освіти – інструмент для створення візуального контенту. Учні можуть самостійно створювати презентації, постери та інші матеріали, розвиваючи творчі здібності.

4. ClassDojo – платформа для створення віртуальних класів, де учні можуть отримувати заохочення за свої досягнення, що підвищує їхню мотивацію.

5. Промова – український застосунок, що допомагає розвивати навички усного мовлення й впевненості у виступах перед аудиторією.

Стратегія співпраці та комунікації також відіграє важливу роль у персоналізованому навчанні. Інструменти штучного інтелекту допомагають учням працювати разом над проєкта-

ми, обмінюватися ідеями та розвивати соціальні навички. Ось кілька прикладів:

1. Zoom для освіти – платформа для організації відеозустрічей і групових занять.

2. Migo – інтерактивна дошка, де учні можуть спільно працювати над завданнями в реальному часі.

3. Trello – інструмент для організації командної роботи. Учні можуть створювати спільні проєкти й відстежувати їхній прогрес.

4. Mentimeter – сервіс для створення інтерактивних презентацій і опитувань, що залучають учнів до активної участі.

5. Wakelet – платформа для збирання та обміну ресурсами, де учні можуть разом створювати колекції матеріалів на різні теми.

Персоналізоване навчання з використанням штучного інтелекту – це ефективний спосіб зробити освітній процес цікавим і результативним. Завдяки численним цифровим інструментам учителі можуть легко інтегрувати інноваційні підходи в роботу із здобувачами освіти, сприяючи їхньому всебічному розвитку [12].

Підсумовуючи вищесказане, виділимо основні переваги персоналізованого навчання з використанням штучного інтелекту:

1. Індивідуалізація навчання. Штучний інтелект дозволяє адаптувати освітній процес під потреби, рівень знань і стиль навчання кожного здобувача освіти [1]. Наприклад, платформи можуть пропонувати завдання різної складності або пояснення матеріалу в зручному форматі.

2. Швидкий зворотний зв'язок. Системи на основі штучного інтелекту здатні миттєво перевіряти завдання, аналізувати помилки й надавати рекомендації для покращення результатів.

3. Доступність навчання. Завдяки штучному інтелекту освітні ресурси стають доступними цілодобово та в будь-якій точці світу. Це особливо корисно для самостійного навчання.

4. Оптимізація часу вчителя. Штучний інтелект може автоматизувати рутинні процеси, такі як перевірка робіт, що дозволяє вчителям більше зосереджуватися на творчих та інтерактивних аспектах навчання.

5. Аналіз прогресу. Інструменти штучного інтелекту надають детальну аналітику про успішність здобувача освіти, допомагаючи і учням, і вчителям вчасно реагувати на проблеми.

6. Мотиваційний підхід. Персоналізовані підказки і досягнення сприяють підвищенню зацікавленості та мотивації до навчання.

Однак ефективне використання штучного інтелекту актуалізує й низку викликів. Серед них:

1. Етичні питання та конфіденційність даних. Для персоналізації штучний інтелект збирає багато даних про учнів, що може викликати занепокоєння щодо безпеки та приватності інформації.

2. Дефіцит людського контакту. Надмірна автоматизація може зменшити кількість живого спілкування між учителем і учнем, що важливо для розвитку емоційного інтелекту.

3. Технічні обмеження. Не всі учні мають рівний доступ до необхідного обладнання і стабільного інтернету, що створює нерівність у можливостях.

4. Залежність від технологій. Учні можуть стати занадто залежними від підказок штучного інтелекту, що може зменшити їхню самостійність і критичне мислення.

5. Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес потребує фінансових ресурсів, що може бути недоступним для багатьох закладів освіти.

6. Упередженість алгоритмів. Штучний інтелект може демонструвати упередження, закладене в нього розробниками або даними, що використовуються для навчання моделі.

Висновки. Встановлено, що персоналізоване навчання із застосуванням штучного інтелекту є однією з найперспективніших освітніх практик сучасності, яка дозволяє ефективно враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти та створювати умови для їхнього успішного розвитку. Суть такого підходу полягає в інтеграції інноваційних технологій, які забезпечують адаптацію освітнього контенту до потреб, інтересів, рівня підготовки та стилю навчання кожного здобувача освіти. Штучний інтелект, зокрема, дає можливість автоматизувати аналіз даних про навчальну діяльність здобувачів освіти.

ти, прогнозувати їхні потреби та забезпечувати зворотний зв'язок у реальному часі, що значно підвищує якість та ефективність освітнього процесу [1].

Використання таких стратегій, як адаптивне навчання, диференціація завдань, прогностичне навчання, ігрова стратегія, інклюзивне навчання, самостійне навчання, емоційне залучення та співпраця, створює унікальні можливості для забезпечення індивідуального підходу до учнів. Проаналізовані цифрові інструменти є доступними і водночас ефективними засобами для реалізації персоналізованого навчання в умовах сучасної школи. Вони дозволяють не лише забезпечити адаптацію освітніх програм, але й активно розвивати такі навички, як самостійність, критичне мислення, мотивація до навчання та комунікація.

Отже, персоналізоване навчання з використанням штучного інтелекту є важливим кроком у напрямі модернізації освітнього процесу, дозволяє створювати умови для ефективного розвитку кожного здобувача освіти, враховуючи його індивідуальні потреби. Успішна його реалізація сприятиме створенню гнучкої, інклюзивної та орієнтованої на майбутнє системи освіти.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення нових адаптивних цифрових інструментів, їхню інтеграцію в освітній процес та аналіз довгострокових результатів упровадження штучного інтелекту у сферу освіти.

Список використаних джерел

1. Вітрук Р. О. Персоналізоване навчання за допомогою штучного інтелекту. *Інноваційні підходи до підготовки кваліфікованих робітників: технології, методики, перспективний досвід* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (30 вересня 2024 р.). MANS w Łomży, Біла Церква – Ломжа, 2024. № 2. С. 45–48.
2. Громова І. І., Мартинюк Н. В., Шевченко О. В. Система підготовки майбутніх вчителів до використання технологій штучного інтелекту. *Інформаційні технології в освіті*. 2020. № 39. С. 19–33.
3. Інструтивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/>

1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SH I.v.ZZSO-22.05.2024.pdf (дата звернення: 20.01.2025).

4. Про схвалення концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80> (дата звернення: 20.01.2025).

5. Назар М. М. Штучний інтелект: на початку ери нових можливостей системи освіти. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. № 6 (2). С. 1–4. URL: <https://doi.org/10.37472/v.paes.2024.6224>.

6. Папач О. І., Горожанкіна О. Ю., Різак Г. В. Аналіз ролі штучного інтелекту у впровадженні диференційованого підходу до навчання. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 10. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13827888>.

7. Саган О. В. Організація персоналізованого навчання за допомогою штучного інтелекту. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2024. № 108. С. 37–43.

8. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів. Вибрані твори : в 5-ти томах. Київ, 1977. Т. 5. С. 122–139.

9. Тарасенко С., Карінцева О., Дурановсеї В., Біловол А., Петрова А. Модель використання штучного інтелекту та ChatGPT для персоналізації навчання у вищій освіті. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2024. № 4 (114). С. 96–107. URL: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-4-16>.

10. Швардак М. В. Освітні тренди в умовах Нової української школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 89. С. 136–140. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.89.28>.

11. Laak, C.-J., Aru, J. AI and personalized learning: bridging the gap with modern educational goals. *ArXiv*. 2024. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.02798>.

12. Shvardak M., Ostrovska M., Bryzhak N., Predyk A., Moskovchuk L. The Use of Digital Technologies in Professional Training of Primary School Teachers. *International Electronic Journal of Elementary Education*. 2024. № 16 (3). P. 363–376. URL: <https://doi.org/10.26822/iejee.2024.337>.

13. Wu S., Cao Y., Cui J., Li R., Qian H., Jiang B., Zhang W. A Comprehensive Exploration of Personalized Learning in Smart Education: From Student Modeling to Personalized Recommendations. *ArXiv*. 2024. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2402.01666>.

References

1. Vitruk, R. O. (2024), "Personalized learning using artificial intelligence", *Innovative approaches to training qualified workers: technologies, methods, promising experience*, MANS w Łomży, Bila Tserkva – Lomzha, № 2, pp. 45–48.
2. Hromova, I. I., Martyniuk, N. V., Shevchenko, O. V. (2020), "System of training future teachers to use artificial intelligence technologies", *Information technologies in education*, № 39, pp. 19–33.
3. "Instructional and methodological recommendations for the introduction and use of artificial intelligence technologies in secondary education institutions" (2024), available at: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf> (accessed 20.01.2025).
4. Ukraine (2020), "Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine" : order of the Kabinet of Ministers of Ukraine dated 02.12.2020 № 1556-r, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80> (accessed 20.01.2025).
5. Nazar, M. M. (2024), "Artificial intelligence: ushering in a new era of opportunities for the education system", *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, Vol. 6, No. 2, pp. 1–4, available at: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6224>.
6. Papach, O. I., Horozhankina, O. Yu. and Rizak, H. V. (2024), "Analyzing the role of artificial intelligence in implementing a differentiated approach to education", *Pedagogical Academy: scientific notes*, No. 10, available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13827888>.
7. Sagan, O. V. (2024), "Organization of personalized learning with the help of artificial intelligence", *Collection of Research Papers "Pedagogical Sciences"*. № 108, pp. 37–43.
8. Sukhomlynskyi, V. O. (1977), "Development of individual abilities and inclinations of students", *Selected works*, Vol. 5, pp. 122–139, Kyiv.
9. Tarasenko, S., Karintseva, O., Duranovsei, V., Bilovol, A., Petrova, A. (2024), "Model of artificial intelligence and ChatGPT use for study personalization in higher education", *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series "Economic Sciences"*, No. 4 (114), pp. 96–107, available at: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-4-16>.
10. Shvardak, M. V. (2022), "Educational trends in the conditions of the New Ukrainian school", *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Pedagogical Sciences: Realities*

and Perspectives, Iss. 89, pp. 136–140, available at: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.89.28>.

11. Laak, C.-J. and Aru, J. (2024), "AI and personalized learning: bridging the gap with modern educational goals", *ArXiv*, available at: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2404.02798>.

12. Shvardak, M., Ostrovska, M., Bryzhak, N., Predyk, A. and Moskovchuk, L. (2024), "The use of digital technologies in professional training of primary school teachers", *International Electronic Journal of Elementary Education*, Vol. 16, No. 3, pp. 363–376, available at: <https://doi.org/10.26822/iejee.2024.337>.

13. Wu, S., Cao, Y., Cui, J., Li, R., Qian, H., Jiang, B. and Zhang, W. (2024), "A comprehensive exploration of personalized learning in smart education: from student modeling to personalized recommendations", *ArXiv*, available at: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2402.01666>.

УДК 159.944

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.157

ПРОФАЙЛІНГ ЯК ПРОФЕСІЯ: КЛЮЧОВІ НАВИЧКИ, ОСОБИСТІСНІ РИСИ ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ

Шимко Віталій Артурович, доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,

професор кафедри професійної психології,

Національна академія Служби безпеки України
(03066, Україна, м. Київ, вул. М. Максимовича, 22,

e-mail: shymko@outlook.com)

ORCID: 0000-0003-4937-6976

Scopus Author: ID 57204110630

Researcher: ID C-8373-2017

Метою статті є дослідження ключових навичок, особистісних рис та професійної підготовки фахівців у галузі профайлінгу, що набуває все більшої актуальності в умовах розвитку сучасних технологій та міждисциплінарних підходів до аналізу поведінки. Актуальність теми обумовлена швидкими змінами в криміналістиці, правоохоронних органах та бізнес-середовищі, де аналіз поведінкових патернів стає невід'ємною складовою прийняття рішень. Профайлінг вимагає поєднання високих професійних знань, міжособистісних навичок та здатності адаптуватися до новітніх технологій, таких як великі дані та штучний інтелект.

Методологічною основою статті є огляд сучасної наукової літератури з питань професійної підготовки профайлерів, п'ятифакторної моделі особистості, а також аналіз інноваційних технологій, які впливають на розвиток цієї професії. У статті використані методи системного та порівняльного аналізу, що дозволили узагальнити дані про ключові навички та особистісні риси профайлерів, а також розкрити зв'язок між ними та ефективністю роботи в різних сферах. Також застосовані методи теоретичного моделювання, що дозволили структурувати рекомендації для освітніх установ та профайлерів-практиків з метою вдосконалення їх підготовки та професійного розвитку.

Отримані результати демонструють, що успішна діяльність профайлера вимагає поєднання низки ключових навичок, серед яких аналітичні здібності, комунікативні навички, спостережливість, критичне мислення та емоційний інтелект. Також важливою є наявність таких особистісних рис, як екстраверсія, сумлінність, емоційна стабільність, відкритість до досвіду та доброзичливість, які сприяють ефективності роботи профайлера в умовах міжособистісних взаємодій та стресових ситуацій. Визначено, що впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект та великі дані, радикально змінює профайлінг, збільшуючи ефективність аналізу поведінки, але водночас створює нові етичні виклики.

Практична цінність статті полягає в розробленні рекомендацій для освітніх установ і профайлерів-практиків щодо інтеграції новітніх технологій у процес підготовки та розвитку навичок. Освітні установи мають інтегрувати курси з аналізу великих даних і штучного інтелекту в програми підготовки профайлерів, а практикам рекомендується постійно підвищувати свою кваліфікацію через технічне навчання та розвиток емоційного інтелекту.

Висновки статті підкреслюють важливість гармонійного поєднання професійних знань, міжособистісних навичок та технічної підготовки для підвищення ефективності профайлерів у сучасному середовищі, що швидко змінюється.

Ключові слова: профайлінг, ключові навички, особистісні риси, п'ятифакторна модель особистості, штучний інтелект, великі дані, емоційний інтелект, професійна підготовка.

PROFILING AS A PROFESSION: KEY SKILLS, PERSONALITY TRAITS, AND SPECIALIST TRAINING

Shymko Vitalii,

Doctor of Sciences (Psychology), Senior Researcher,
Professor of Professional Psychology Department,
National Academy of the Security Service of Ukraine
(22 Mykhaila Maksymovycha Street, Kyiv, 03066, Ukraine,
email: shymko@outlook.com)
ORCID: 0000-0003-4937-6976
Scopus Author ID 57204110630
Researcher ID C-8373-2017

The purpose of this article is to examine the key skills, personality traits, and professional training of specialists in the field of profiling, which is becoming increasingly relevant in the context of the development of modern technologies and interdisciplinary approaches to behavior analysis. The relevance of the topic is driven by the rapid changes in criminology, law enforcement, and the business environment, where the analysis of behavioral patterns is becoming an integral part of decision-making processes. Profiling requires a combination of advanced professional knowledge, interpersonal skills, and the ability to adapt to new technologies, such as big data and artificial intelligence.

The methodological foundation of the article is based on a review of contemporary scientific literature on the professional training of profilers, the five-factor model of personality, and an analysis of innovative technologies affecting the development of this profession. The article employs methods of systematic and comparative analysis, which allowed for a synthesis of data on key skills and personality traits of profilers, as well as an exploration of the connection between these traits and job performance in various sectors. Theoretical modeling methods were also used to structure recommendations for educational institutions and practicing profilers aimed at improving their training and professional development.

The results demonstrate that successful profiling requires a combination of key skills, including analytical abilities, communication skills, attentiveness, critical thinking, and emotional intelligence. Additionally, personality traits such as extraversion, conscientiousness, emotional stability, openness to experience, and agreeableness are crucial for enhancing the effectiveness of a profiler's work in interpersonal interactions and stressful situations. It was found that the introduction of modern technologies, such as artificial intelligence and big data, is radically transforming profiling by increasing the efficiency of behavioral analysis, while also creating new ethical challenges.

The practical value of the article lies in the development of recommendations for educational institutions and practicing profilers on integrating new technologies into the training process and skill development. Educational institutions should integrate courses on big data analysis and artificial intelligence into profiling training programs, while practitioners are advised to continuously improve their qualifications through technical training and the development of emotional intelligence. The conclusions of the article emphasize the importance of a balanced combination of professional knowledge, interpersonal skills, and technical preparation for enhancing the effectiveness of profilers in a rapidly changing environment.

Key words: *profiling, key skills, personality traits, five-factor model, artificial intelligence, big data, emotional intelligence, professional training.*

Постановка проблеми. Профайлінг набув значної важливості в сучасному світі завдяки його міждисциплінарному характеру та практичній користі в правоохоронних органах, бізнесі, психології та безпеці (Ainsworth, 2021). У правоохоронній сфері профайлінг дозволяє ідентифікувати поведінкові патерни злочинців та підозрюваних, що значно підвищує ефективність розслідувань (Turvey, 2012). У бізнесі та HR-сфері застосування профайлінгу полегшує процеси відбору кандидатів, управління персоналом та прогнозування поведінки співробітників (Christiansen & Tett, 2020). Проте ефективність профайлінгу залежить від високого рівня професійної підготовки фахівців та їх особистісних рис, зокрема здатності до аналізу, критичного мислення та комунікації (Bartol & Bartol, 2022). Важливим аспектом є визначення ключових компетенцій та особистісних характеристик, які забезпечують успішність профайлерів, а також розроблення ефективних методик професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що успіх профайлінгу базується на поєднанні знань, умінь та особистісних характеристик профайлерів (Alison et al., 2013). Turvey (2012) стверджує, що ос-

новними навичками профайлера є здатність до аналітичного мислення, інтерпретації поведінкових сигналів та оброблення великих масивів даних. Крім того, дослідження в галузі психології доводять, що п'ятифакторна модель особистості є ефективним інструментом для оцінювання професійних якостей профайлерів, зокрема таких рис, як сумлінність та емоційна стабільність (Costa & McCrae, 1992). Практичні аспекти підготовки профайлерів містять освітні програми, які розвивають комунікаційні навички, емоційний інтелект та адаптивність (Bartol & Bartol, 2022).

Теоретичні основи профайлінгу є міждисциплінарними. Профайлінг охоплює численні наукові галузі, зокрема психологію, соціологію, антропологію, культурологію, медицину та криміналістику (Turvey, 2012). У сучасному контексті профайлінг інтегрує різні дисципліни, що дозволяє всебічно аналізувати поведінкові патерни людей. Наприклад, психологічні та нейробіологічні аспекти допомагають зрозуміти внутрішні процеси, які формують поведінку, тоді як соціальні та культурологічні фактори враховують зовнішні обставини, що впливають на індивідуальні дії (Holmes & Holmes, 2009). Важливим є також зв'язок профайлінгу з когнітивними науками, психолінгвістикою та психологічною діагностикою, що дозволяє застосовувати методи аналізу мовної поведінки для побудови детальних профілів осіб (Ainsworth, 2021).

У правоохоронній діяльності криміналістичний профайлінг є важливим інструментом для розслідування складних злочинів, дозволяючи створювати психологічні портрети злочинців на основі їхньої поведінки, мотивації та історії життя (Bartol & Bartol, 2022). Це сприяє точнішому визначенню підозрюваних та передбаченню їхніх майбутніх дій (Turvey, 2012).

Історія професії профайлера розпочалася у другій половині XX століття, коли психологи та криміналісти почали використовувати методи поведінкового аналізу для розслідування серійних злочинів (Rossi, 2020). Першими відомими випадками застосування профайлінгу можна вважати дослідження Манфреда Канка в Німеччині та розвиток профілювання серійних убивць у США (Douglas & Olshaker, 1999). З часом профайлінг

набув широкого визнання не лише у правоохоронних органах, але й в інших сферах, таких як HR, бізнес та медицина (Christiansen & Tett, 2020).

Сучасні профайлерські методи постійно вдосконалюються, зокрема за рахунок використання великих даних, штучного інтелекту та нових аналітичних технологій (Ainsworth, 2021). Це дозволяє ще більш точно передбачати поведінку людей у різних контекстах та сприяти підвищенню ефективності профілювання як у розслідуванні злочинів, так і в бізнес-середовищі (Bartol & Bartol, 2022). Водночас дещо осторонь залишається фігура самого спеціаліста, його особистості та професійних компетенцій, які, безумовно, відіграють неабияку роль у продуктивності профайлінгу.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є визначення ключових навичок, особистісних рис та етапів професійної підготовки профайлерів. Зокрема, дослідження спрямоване на виявлення професійно значущих якостей, що базуються на п'ятифакторній моделі особистості (Costa & McCrae, 1992), та методів, що забезпечують підготовку висококваліфікованих профайлерів для різних сфер діяльності.

Дослідницькі запитання:

1. Які ключові професійні навички необхідні для успішного виконання обов'язків профайлера?
2. Які особистісні риси згідно з п'ятифакторною моделлю найбільш важливі для профайлера?
3. Які підходи до професійної підготовки забезпечують ефективність у роботі профайлерів?

Методологія дослідження базується на аналізі сучасної наукової літератури, присвяченої професійній підготовці профайлерів, застосуванні п'ятифакторної моделі особистості та комплексному вивченні впливу інноваційних технологій на розвиток профайлінгу як професії. У роботі застосовані методи системного і порівняльного аналізу з метою узагальнення інформації про ключові навички та особистісні риси профайлерів, а також визначення їхнього впливу на ефективність відповідної діяльності в різних галузях. Крім того, використані методи теоретичного моделювання з метою розроблення

і структурування рекомендацій для освітніх закладів і профайлерів-практиків, спрямованих на покращення підготовки та професійного зростання.

Викладення основного матеріалу. Вивчення міжнародного досвіду профайлінгу як діяльності дозволяє виокремити такі ключові навички профайлера, які є очевидною основою успішного виконання професійних завдань:

1. *Аналіз інформації.* Ефективна робота профайлера передбачає здатність опрацьовувати значні обсяги різноманітної інформації та використовувати сучасні аналітичні інструменти для виявлення патернів у поведінці людей. Профайлер має володіти навичками аналізу вербальних і невербальних сигналів, розпізнавати приховані мотиви та передбачати можливі дії особи (Turvey, 2012). Інструменти для оброблення великих даних і когнітивні технології сьогодні суттєво підвищують ефективність цього процесу (Bartol & Bartol, 2022).

2. *Комунікативні навички.* Уміння ефективно комунікувати є необхідним для проведення інтерв'ю та аналізу поведінки. Профайлер повинен вміти не лише ставити правильні запитання, але й розпізнавати нюанси у відповідях, зокрема невербальні аспекти, такі як мова тіла, тон голосу та вирази обличчя (Holmes & Holmes, 2009). Під час інтерв'ювання важливо використовувати методики активного слухання для того, щоб отримати максимально точну інформацію та уникнути впливу власних упереджень на процес (Douglas & Olshaker, 1999).

3. *Спостережливість і увага до деталей.* Одна з ключових навичок профайлера полягає в умінні звертати увагу на деталі, які на перший погляд можуть здатися незначними. Профайлер повинен мати високий рівень спостережливості для ідентифікації мікроекспресій, змін у поведінці чи інших тонких сигналів, що можуть вказувати на стан або наміри особи (Ekman, 2009). Ця навичка є особливо важливою під час аналізу невербальної комунікації та відстеження патернів поведінки в різних контекстах (Ainsworth, 2021).

4. *Критичне мислення та прийняття рішень.* Критичне мислення є необхідною складовою роботи профайлера, оскільки процес створення профілю вимагає оброблення

великої кількості інформації та її оцінювання з точки зору релевантності та достовірності (Bartol & Bartol, 2022). Профайлер повинен уміти застосовувати логічне мислення для інтерпретації даних, роблячи висновки, засновані на фактах, а не на інтуїції (Turvey, 2012). Це також стосується вміння швидко реагувати на зміну ситуації та приймати відповідні рішення на основі отриманої інформації.

5. Емоційний інтелект. Розуміння власних емоцій і здатність розпізнавати емоційні стани інших людей є важливою навичкою для профайлера. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє профайлеру контролювати власні емоції під час роботи зі стресовими або напруженими ситуаціями та забезпечує здатність ефективно взаємодіяти з людьми (Goleman, 2006). Ця навичка є також важливою для побудови довірливих стосунків під час інтерв'ю та збору інформації.

У таблиці 1 структуровано ключові навички профайлера, такі як аналітичні здібності, комунікативні навички, спостережливість, критичне мислення та емоційний інтелект, надаючи їх короткі описи та приклади застосування. Ця наочна систематизація допомагає краще зрозуміти, як кожна з навичок використовується в реальних ситуаціях, зокрема під час інтерв'ю, аналізу поведінки або встановлення емоційного контакту з підозрюваними.

Таблиця 1 – Ключові навички профайлера

Навички	Опис компетенцій	Приклад застосування
Аналітичні здібності	Здатність збирати, аналізувати та інтерпретувати інформацію для виявлення поведінкових патернів.	Аналіз поведінки підозрюваних для створення профілю.
Комунікативні навички	Вміння ефективно спілкуватися з людьми, ставити питання й аналізувати відповіді.	Проведення інтерв'ю з метою отримання інформації під час розслідування.
Спостережливість	Здатність помічати деталі в поведінці, мові та невербальних сигналах.	Виявлення мікроекспресій під час допиту або інтерв'ю.

Навички	Опис компетенцій	Приклад застосування
Критичне мислення	Уміння оцінювати інформацію, робити висновки та знаходити рішення на основі логіки.	Аналіз поведінкових даних для виявлення суперечностей у показах.
Емоційний інтелект	Здатність розуміти емоційні стани інших людей і керувати власними емоціями.	Встановлення емоційного контакту з підозрюваними для підвищення ефективності спілкування.

Професіограма профайлера у розрізі п'ятифакторної моделі особистості Професіограма є інструментом, що систематично описує професійно значущі особистісні риси та компетенції, необхідні для успішного виконання професійних обов'язків (Christiansen & Tett, 2020). Професіограма профайлера базується на вимогах до його когнітивних, емоційних і соціальних компетенцій, що є критичними для роботи з людьми та аналізу їх поведінки. Важливою основою для створення професіограми профайлера є п'ятифакторна модель особистості (Costa & McCrae, 1992), яка дозволяє оцінити ключові риси, що впливають на професійну діяльність.

Екстраверсія характеризується високим рівнем соціальної активності та комунікабельності, що є важливими якостями для профайлера (McCrae & Costa, 2004). Профайлер, який виявляє екстраверсію, здатен ефективно взаємодіяти з різними людьми, налагоджувати комунікаційні зв'язки, що особливо важливо під час проведення інтерв'ю або групової роботи (Holmes & Holmes, 2009). Соціальна активність дозволяє встановлювати довіру, що сприяє точнішому збору інформації.

Сумлінність. Сумлінність охоплює такі характеристики, як організованість, відповідальність та уважність до деталей (Costa & McCrae, 1992). Ця риса є важливою для роботи профайлера, оскільки вимагає точного дотримання процедур, ретельного аналізу зібраних даних та вміння працювати з великими масивами інформації. Профайлер, який демонструє високий рівень сумлінності, схильний до детального планування та відповідального підходу до виконання завдань (Bartol & Bartol, 2022).

Емоційна стабільність (низький нейротизм) дозволяє профайлеру підтримувати високий рівень концентрації та контролю у стресових ситуаціях, що є невід'ємною частиною професійної діяльності (Goleman, 2006). Профайлер, який володіє низьким рівнем нейротизму, менш схильний до емоційних зривів і здатен працювати під тиском, що підвищує ефективність його роботи в умовах напружених розслідувань або інтерв'ю (Costa & McCrae, 1992).

Відкритість до нового досвіду характеризується креативністю та гнучкістю у підходах до виконання завдань (McCrae & Costa, 2004). Профайлер з високим рівнем відкритості здатен використовувати нестандартні методи аналізу інформації, що є необхідним у ситуаціях, коли потрібно адаптувати підхід до кожного індивіда або ситуації (Ainsworth, 2021). Це також охоплює здатність до інноваційного мислення та готовність приймати нові технології та методики у професійній діяльності (Turvey, 2012).

Доброзичливість означає емпатію та вміння співпрацювати з іншими, що є критично важливим для профайлера під час проведення інтерв'ю або групових досліджень (Goleman, 2006). Високий рівень доброзичливості дозволяє профайлеру краще розуміти емоційні стани інших та швидше встановлювати довірливі стосунки, що сприяє отриманню більш точної інформації (Bartol & Bartol, 2022). Відсутність цієї риси може негативно вплинути на здатність профайлера належно взаємодіяти із суб'єктами дослідження.

Таблиця 2 систематизує, як кожна з рис п'ятифакторної моделі особистості впливає на роботу профайлера і надає рекомендації щодо розвитку кожної риси. Високий рівень екстраверсії та доброзичливості допомагає в комунікаціях, тоді як сумлінність забезпечує точність і відповідальність у роботі.

Таким чином, професіограма профайлера, побудована на п'ятифакторній моделі особистості, забезпечує систематичний підхід до оцінювання ключових особистісних рис, що впливають на ефективність роботи. Найбільш критичними рисами є сумлінність та емоційна стабільність, оскільки вони безпосередньо впливають на здатність профайлера організовано під-

ходити до виконання завдань, зберігаючи контроль в умовах стресу (Costa & McCrae, 1992). Екстраверсія та доброзичливість також є важливими для встановлення комунікаційних зв'язків і проведення ефективних інтерв'ю, що дозволяє профайлеру отримувати цінну інформацію (Holmes & Holmes, 2009). Відкритість до нового досвіду, хоча й має нижчий рівень варіативності, все ж сприяє гнучкості мислення та готовності до використання інноваційних методів аналізу (McCrae & Costa, 2004). Отже, успішність роботи профайлера залежить від гармонійного поєднання цих рис, декотрі з яких мають більший вплив на певні аспекти професійної діяльності.

Таблиця 2 – Вплив особистісних рис профайлера на професійну діяльність

Фактор особистості	Вплив на професію	Рекомендації щодо розвитку
Екстраверсія	Підвищує здатність до ефективної комунікації та роботи в команді.	Розвиток соціальних навичок та вмінь налагоджувати контакти під час інтерв'ю.
Сумлінність	Забезпечує відповідальність, точність та організованість у роботі профайлера.	Практикувати систематизацію роботи та дотримання стандартів під час збирання інформації.
Емоційна стабільність	Дозволяє зберігати контроль та спокій у стресових ситуаціях.	Використовувати техніки стресостійкості та емоційної регуляції в напружених умовах.
Відкритість до досвіду	Сприяє інноваційності та креативності в підходах до аналізу та розв'язання проблем.	Заохочувати до вивчення нових методів і технологій, що допомагають у профайлінгу.
Доброзичливість	Підвищує емпатію та здатність до співпраці, що важливо для міжособистісних взаємодій.	Працювати над розвитком емпатії та ефективної комунікації з різними категоріями людей.

Викладений розгляд особистісних рис за допомогою п'ятифакторної моделі не вичерпує професіографічного погляду на профайлінг. На додаток до професійно значущих особистісних рис розглянемо й специфічні компетенції, які безпосе-

редньо впливають на професійну ефективність профайлера (Costa & McCrae, 1992).

Послідовність і надійність є одними з ключових якостей, що характеризують профайлера. Високий рівень сумлінності та відповідальності сприяє здатності профайлера виконувати завдання на належному рівні, дотримуючись установлених процедур і стандартів (McCrae & Costa, 2004). Це особливо важливо в розслідуваннях та аналітичній діяльності, де навіть незначні помилки можуть призвести до значних наслідків (Bartol & Bartol, 2022).

Емпатія та соціальна компетентність є необхідними для ефективної роботи з людьми. Профайлер повинен не лише розуміти емоційні стани інших, але й мати здатність до активного слухання, встановлення контакту та розуміння мотивацій (Goleman, 2006). Ці якості дозволяють профайлеру більш точно інтерпретувати поведінку суб'єктів і формувати довірливі стосунки, що є критичними під час проведення інтерв'ю та збору інформації (Holmes & Holmes, 2009).

Емоційна стійкість дозволяє профайлеру зберігати ефективність навіть у складних і стресових ситуаціях. Робота профайлера часто пов'язана зі значним тиском, тому здатність контролювати свої емоції та не піддаватися стресу є ключовою (Turvey, 2012). Профайлер повинен підтримувати концентрацію та здатність до логічного мислення навіть під час критичних ситуацій (Costa & McCrae, 1992).

Висока адаптивність є важливою якістю профайлера, оскільки він постійно стикається з різними ситуаціями та умовами. Профайлер повинен швидко реагувати на зміни, коригувати свою стратегію і підходи залежно від контексту та обставин (McCrae & Costa, 2004). Гнучкість у мисленні та поведінці дозволяє профайлеру ефективно виконувати завдання навіть у невідзначених або нестандартних умовах (Bartol & Bartol, 2022).

Розглянуті професіографічні виміри профайлінгу забезпечують глибоке і продуктивне розуміння професійної підготовки спеціалістів. Професійна підготовка профайлерів вимагає міждисциплінарного підходу, що містить навчальні програми різного рівня. Базова підготовка може починатися з короткоте-

рмінових курсів, які охоплюють основи поведінкового аналізу та комунікативних технік (Christiansen & Tett, 2020). На більш високому рівні університетські програми пропонують спеціалізовані курси, що фокусуються на криміналістиці, психології та когнітивних науках, забезпечуючи фундаментальні знання, необхідні для роботи профайлера (Turvey, 2012). Освітні програми спрямовані на розвиток аналітичних навичок, здатності працювати з великим обсягом даних і вміння вести інтерв'ю.

Практичні завдання є невід'ємною частиною підготовки профайлерів. Вони містять симуляції інтерв'ю, роботу з аналізом поведінкових сигналів і розроблення профілів на основі реальних чи змодельованих ситуацій (Bartol & Bartol, 2022). Такі тренінги дозволяють профайлерам набути досвіду в реалістичних умовах і вдосконалювати свої навички, що важливо для подальшої роботи у правоохоронних органах або приватному секторі (Ainsworth, 2021).

Підвищення кваліфікації теж є важливою частиною системи професійної підготовки. Профайлер повинен постійно вдосконалювати свої знання та навички, що досягається через участь у конференціях, семінарах та спеціалізованих тренінгах (Turvey, 2012). Постійне оновлення знань є критичним у контексті стрімкого розвитку технологій і методів аналізу поведінки, зокрема в умовах використання штучного інтелекту та великих даних (Holmes & Holmes, 2009).

Менторство та обмін досвідом відіграють ключову роль у професійному становленні профайлера. Працюючи під керівництвом досвідчених наставників, молоді профайлери отримують можливість не лише перейняти навички, але й зрозуміти, як їх застосовувати в реальних умовах (Bartol & Bartol, 2022). Цей обмін досвідом дозволяє більш глибоко усвідомити тонкощі роботи, особливо у складних випадках, що вимагають комплексного підходу до аналізу поведінки (Goleman, 2006).

Розгляд ключових навичок, особистісних рис і якостей профайлера в контексті сучасного стану соціальних, поведінкових та інших наук дозволяють сформулювати пропозиції щодо покращення як освітніх програм, так і індивідуального професійного розвитку спеціалістів. Ми вважаємо, що для під-

вищення рівня підготовки профайлерів необхідно розширити освітні програми з урахуванням новітніх технологій і розвитку міждисциплінарних підходів (Ainsworth, 2021). Інтеграція сучасних інструментів, таких як великі дані та штучний інтелект, дозволить підвищити точність поведінкового аналізу та забезпечить профайлерів необхідними технічними навичками (Christiansen & Tett, 2020). Особлива увага має бути приділена розвитку етичних стандартів, які регулюватимуть використання особистих даних і забезпечать захист прав людини у процесі поведінкового аналізу. Безперервне навчання, підвищення кваліфікації через участь у семінарах і конференціях залишаються важливими елементами професійного розвитку профайлерів (Bartol & Bartol, 2022).

Рекомендації для освітніх установ. Інтеграція новітніх технологій і міждисциплінарних підходів у програми підготовки профайлерів є важливою для забезпечення якості освітніх процесів (Ainsworth, 2021). Пропонується розробити курси, що поєднують навчання з аналізу поведінки, психології та криміналістики з технологіями великих даних і штучного інтелекту (Turvey, 2012). Це дозволить майбутнім фахівцям набути навичок, які відповідають сучасним вимогам. Зокрема, курси з аналізу великих даних, роботи з програмами штучного інтелекту та кіберрозслідувань можуть стати ключовими для підготовки профайлерів нового покоління. Наприклад, криміналістичні програми в університетах Великої Британії та США вже пропонують такі модулі, де студенти працюють з реальними даними під наглядом викладачів (Bartol & Bartol, 2022). Освітні програми повинні також охоплювати практичні тренінги, що забезпечують реалістичне застосування теоретичних знань, і підкреслювати важливість дотримання етичних стандартів у поведінковому аналізі. Це особливо важливо в умовах розвитку новітніх технологій, де зростає необхідність регулювання етичних питань, пов'язаних з конфіденційністю та використанням особистих даних (Bartol & Bartol, 2022).

Рекомендації для профайлерів-практиків. Стрімкі зміни технологічного середовища вимагають від профайлерів постійного вдосконалення власних технічних знань і навичок.

Практики повинні активно брати участь у програмах підвищення кваліфікації, семінарах і тренінгах, що охоплюють нові аналітичні інструменти, зокрема використання великих даних і алгоритмів штучного інтелекту (Christiansen & Tett, 2020). Спеціалізовані курси, пропонувані технологічними компаніями, такими як Google або IBM, можуть стати корисними для опанування аналітики великих даних і машинного навчання, що застосовуються у професії профайлера. Окрім цього, важливо підтримувати високий рівень емоційного інтелекту та адаптивності для ефективної роботи в умовах стресу та змінних обставин (Goleman, 2006). Менторство та співпраця з досвідченими профайлерами залишаються ключовими елементами професійного розвитку, забезпечуючи можливість обміну досвідом та постійного професійного зростання (Bartol & Bartol, 2022).

На завершення цієї публікації розглянемо виклики і перспективи професії профайлера. Один з головних викликів – це питання *етики та конфіденційності*. Аналіз поведінки та особистісних рис часто пов'язаний із вторгненням у приватне життя, що викликає дилеми щодо захисту прав людини (Holmes & Holmes, 2009). Профайлер повинен балансувати між збором необхідної інформації для розслідування і дотриманням етичних стандартів. Крім того, профайлери стикаються з питаннями щодо використання особистої інформації, зокрема в бізнесі та управлінні кадрами, що може створювати ризики для дискримінації та порушення прав суб'єктів (Ainsworth, 2021).

Інший надзвичайно важливий ракурс щодо викликів та перспектив пов'язаний з *технологічними інноваціями*. Технологічний прогрес, зокрема розвиток штучного інтелекту (ШІ), великих даних і аналітичних платформ, радикально змінює профайлінг як професію. Використання таких технологій значно підвищує точність поведінкового аналізу, дозволяючи профайлерам обробляти великі обсяги інформації швидше та ефективніше (Turvey, 2012). Наприклад, у правоохоронній практиці технології великих даних дозволяють збирати та аналізувати інформацію про поведінкові патерни підозрюваних,

що раніше було неможливим через людські обмеження (Bartol & Bartol, 2022). Системи штучного інтелекту здатні обробляти мільйони записів з камер спостереження або соціальних мереж для виявлення аномальних поведінкових ознак.

Одним з практичних прикладів є використання ШІ для аналізу текстових даних у кримінальних розслідуваннях. Програми на основі великих мовних моделей можуть аналізувати стилістику й тон письмових заяв або коментарів у соціальних мережах для виявлення потенційних загроз. Проте ці інновації також створюють нові виклики, зокрема щодо етичного використання таких технологій і збереження людського фактора в процесі аналізу (Ainsworth, 2021; Christiansen & Tett, 2020). Автоматизація аналізу може призвести до помилкових висновків або недооцінки людських аспектів ситуації. Тому важливо, щоб профайлер зберігав баланс між технічними можливостями та своїми професійними навичками для забезпечення якісного аналізу.

Висновки. Проведене дослідження дозволило визначити ключові аспекти, які впливають на ефективність роботи профайлера, зокрема поєднання професійних знань, особистісних рис та належної підготовки. Відповідаючи на дослідницькі запитання, можна зробити висновок, що успіх у професії профайлера залежить від наявності специфічних навичок, таких як аналіз інформації, комунікація та емоційний інтелект. Важливу роль відіграють також особистісні риси, зокрема сумлінність, емоційна стабільність і висока адаптивність, що підвищують ефективність у різних робочих контекстах. Професійна підготовка, яка містить практичні тренінги, безперервне навчання та менторство, сприяє формуванню компетентного спеціаліста, здатного адаптуватися до змінних умов роботи.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з тим, що в майбутньому професія профайлера, ймовірно, продовжить адаптуватися до технологічних і соціальних змін. Високоймовірними є зміни у вимогах до навичок, включно з розвитком спеціалізацій, пов'язаних з аналізом великих даних і поведінковими технологіями. Профайлер повинен буде освоювати нові інструменти й методики, зокрема в галузі когнітивних технологій, для підтримання конкурентоспроможності

у світі, який швидко змінюється. Також очікується підвищена увага до міждисциплінарного підходу, що об'єднує поведінкові науки, психологію, криміналістику та інформаційні технології.

References

1. Ainsworth, P. (2021), *Psychology and crime: myths and reality*, Routledge.
2. Alison, L., Goodwill, A. M., Almond, L., van den Heuvel, C. & Winter, J. (2013), *Practical aspects of criminal profiling: an evidence-based guide*, Taylor & Francis.
3. Bartol, C. R. & Bartol, A. M. (2022), *Criminal and behavioral profiling*, SAGE Publications.
4. Christiansen, N. D. & Tett, R. P. (2020), *Personality and organizations*, Lawrence Erlbaum Associates.
5. Costa, P. T. & McCrae, R. R. (1992), *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) : professional manual*, Psychological Assessment Resources.
6. Douglas, J. & Olshaker, M. (1999), *Mindhunter: inside the FBI's elite serial crime unit*, Scribner.
7. Ekman, P. (2009), *Telling lies: clues to deceit in the marketplace, politics and marriage*, Norton.
8. Goleman, D. (2006), *Emotional intelligence: why it can matter more than IQ*, Bantam Books.
9. Holmes, R. M. & Holmes, S. T. (2009), *Profiling violent crimes: an investigative tool*, SAGE Publications.
10. McCrae, R. R. & Costa, P. T. (2004), A five-factor theory of personality, *Handbook of personality: theory and research*, by O. P. John, R. W. Robins & L. A. Pervin (Eds.), Guilford Press, pp. 159–181.
11. Rossi, E. (2020), *Behavioral profiling in criminal investigations*, Wiley.
12. Turvey, B. E. (2012), *Criminal profiling: an introduction to behavioral evidence analysis*, Academic Press.

УДК 378:37.091.12:343.8-051:[002.1:811.161.2

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.173

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ЮРИДИЧНЕ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО» В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ПРАВА

Шумейко Зінаїда Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки і гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: zinal906@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2705 0924

У статті охарактеризовано змістове наповнення й особливості викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права.

Обґрунтовано, що навчальна дисципліна «Юридичне документознавство» відіграє важливу роль у професійній підготовці майбутніх правників, адже передбачає формування в них системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок роботи з юридичною документацією, ознайомлення з теоретико-практичними питаннями документування та правилами організації діловодства в галузі юриспруденції на сучасному етапі.

Доведено, що ефективність опанування майбутніми правниками навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» залежить передусім від відбору викладачем навчального матеріалу (теоретичного й практичного характеру), його систематичного оновлення відповідно до основних тенденцій розвитку галузі, оптимального поєднання традиційних та інноваційних методів, технологій і засобів навчання, ретельного планування й відповідального виконання здобувачами вищої освіти самостійної роботи, а також їхньої підготовки до практичних занять.

Аргументовано доцільність використання проєктної технології, технології «переверненого навчання» та технології розвитку критичного мислення під час викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права. Підтверджено, що саме ці технології сприятимуть вияву творчого потенціалу здобувачів, а також цілеспрямованому формуванню в них практичних навичок роботи з документацією. Доведено, що застосування цих педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх правників має низку переваг: сприятиме трансформації теоретичних знань, практичних умінь і навичок у систему професійних компетентностей; дасть змогу проаналізувати й систематизувати на науковій основі практичний досвід в обраній професійній сфері; сприятиме розробленню відповідного навчального мате-

ріалу, його структуруванню, а також підбору об'єктивних методів контролю й оцінювання; дасть можливість звільнити час для індивідуального й особистісного розвитку здобувачів освіти, а також сприятиме створенню гнучкої структури освітнього процесу в межах професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права.

Ключові слова: навчальна дисципліна, професійна підготовка, здобувачі вищої освіти, майбутні фахівці в галузі права, педагогічна технологія.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING THE COURSE "LEGAL DOCUMENT SCIENCE" IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF LAW

Shumeiko Zinaida,

PhD in Pedagogy, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy and Humanities,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

E-mail: zina1906@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-2705-0924

The author of this article describes the content and features of teaching the academic discipline "Legal Document Studies" in the context of professional training of future specialists in the field of law.

It is substantiated that the academic discipline "Legal Document Studies" plays an important role in the professional training of future lawyers, as it involves the formation of a system of theoretical knowledge, practical skills and abilities in working with legal documentation, familiarization with theoretical and practical issues of documentation and rules for organizing office work in the field of jurisprudence at the present stage.

It is proven that the effectiveness of mastering the academic discipline "Legal Document Studies" depends primarily on the selection of educational material by the teacher, its systematic updating in accordance with the main trends in the development of the industry, the optimal combination of traditional and innovative methods, technologies and teaching aids by the teacher, careful planning and responsible implementation of independent work by higher education applicants, as well as their preparation for practical classes.

The feasibility of using project technology, the technology of "flipped learning" and the technology of developing critical thinking when teaching the academic discipline "Legal Document Studies" in the process of professional training of future specialists in the field of law is substantiated, as they will contribute to the manifestation of the creative potential of applicants, as well as the purposeful formation of practical skills in working with documentation. It is proven that the use of these pedagogical technologies in the professional training of future lawyers has a number of advantages, in particular: this will contribute to

the transformation of theoretical knowledge, practical skills and abilities into a system of professional competencies; applicants will be able to analyze and systematize on a scientific basis practical experience in the chosen professional field and form a system of practical skills; pedagogical technologies require the development of appropriate educational material, as well as objective methods of control and evaluation; it allows for freeing up time for individual and personal development of higher education students, and also contributes to the creation of a flexible structure of the educational process within the framework of professional training of future specialists in the field of law.

Key words: *academic discipline, professional training, higher education students, future specialists in the field of law, pedagogical technology.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Професійна діяльність юристів зазвичай пов'язана з підготовкою, упорядкуванням та оформленням значного масиву юридичних документів, а також з обміном інформацією в усній і письмовій формах. Це потребує від фахівців належного володіння юридичною технікою, знання особливостей офіційно-ділового стилю викладу матеріалу в межах різноманітних нормативно-правових актів, управлінських, процесуальних (кримінальних і цивільних), адміністративно-правових документів, а також правил і норм сучасної української літературної мови в юридичній сфері. Відповідно, ці компетентності необхідно сформувати в процесі професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти. Важливу роль у цьому процесі відіграє навчальна дисципліна «Юридичне документознавство», що передбачає ознайомлення майбутніх фахівців із правилами й засобами створення нормативно-правових та правозастосовних актів, а також формування вмінь застосовувати досягнення суміжних наукових галузей у сфері юриспруденції. Окрім того, вона дає змогу навчити здобувачів вищої освіти використовувати світовий досвід у юридичній сфері, поєднувати досягнення юридичної науки з правозастосовною практикою.

Під час розроблення й викладання цієї навчальної дисципліни викладач має орієнтуватися на ті теоретичні положення й практичні аспекти, які є складовими предмета вивчення навчального курсу «Юридичне документознавство», зокрема: сутність, складові компоненти, закономірності і способи створення юридичних документів, особливості їхнього функціонування в соціумі; функції, призначення, види юридичних доку-

ментів; закономірності розвитку юридичної техніки; процес створення й оформлення юридичних документів; особливості використання засобів, прийомів, правил юридичної техніки під час складання правозастосовних актів; принципи організації документообігу в юриспруденції; основні теоретико-методологічні напрацювання вчених у галузі юридичного документознавства [1, с. 46].

Водночас викладач має враховувати сучасні тенденції розвитку освітньої галузі і юридичної науки, бути обізнаним щодо інноваційних підходів до викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, володіти традиційним та новаторським методичним інструментарієм тощо. Відповідно, постає необхідність розгляду змістового наповнення навчальної дисципліни «Юридичне документознавство», а також особливості її викладання.

Аналіз останніх публікацій. Теоретичні підходи й методичні рекомендації стосовно викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» окреслені в працях В. Бездрабко [1], І. Довжук [2], М. Кузьменка [3], Ю. Палехи [6]. До окремих аспектів досліджуваної проблеми ми вже зверталися в попередніх публікаціях [7; 8]. У контексті відбору методичного інструментарію звертаємося також до праць учених-методистів [4; 5], які характеризували особливості застосування окремих педагогічних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти. Водночас постає необхідність цілеспрямованого розгляду особливостей викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців юридичної галузі.

Формулювання мети статті. Мета статті – охарактеризувати змістове наповнення й особливості викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права.

Викладення основного матеріалу. Аналізуючи особливості викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство», передусім звернемо увагу на змістове наповнення, адже її основними завданнями, як зазначають дослідники [1; 2; 3; 6], є ознайомлення здобувачів вищої освіти з теорети-

чними положеннями загального та юридичного документознавства; розширення в майбутніх фахівців уявлень про предмет юридичного документознавства, його взаємозв'язки з іншими науковими дисциплінами; висвітлення основних етапів виникнення й розвитку документів різних видів; систематизація інформації щодо особливостей правотворчої та правозастосовної діяльності; висвітлення сучасних проблем документування правової інформації, закономірностей упорядкування юридичних документів; ознайомлення з класифікаційними характеристиками юридичних документів; закріплення теоретичних знань щодо методології, предмета юридичної техніки; формування уявлень про принципи, засоби, прийоми, правила й вимоги юридичної техніки щодо текстів нормативно-правових та індивідуальних актів [3; 6].

Окрім того, важливим є формування у здобувачів освіти навичок аналізу чинного законодавства України стосовно наявності в ньому юридичних конструкцій, правових дефініцій, юридичних термінів, правових презумпцій, правових фікцій; поглиблення знань, умінь та практичних навичок здобувачів щодо укладання управлінських, кримінальних процесуальних, адміністративно-правових, цивільно-правових, господарсько-процесуальних документів з урахуванням їхнього призначення та видів; вироблення практичних навичок складання й редагування текстів юридичних документів із дотриманням лексичних, стилістичних, граматичних норм сучасної української літературної мови; формування вмінь аналізувати правотворчі і правозастосовні помилки, а також вільного володіння методами їх усунення; формування в здобувачів усвідомлення важливості правильного складання й оформлення юридичних документів [2; 3].

Навчальна дисципліна «Юридичне документознавство» містить дві умовні частини: загальна (теоретична), у межах якої здобувачі вивчають питання, що мають загальний характер, а також з'ясовують особливості теоретичного положення юридичного документознавства [1]. Зокрема вони мають детально вивчити такі питання: нормативну базу, що регулює процеси роботи з документами; основи справочинства; зако-

номірності походження та функціонування документа / юридичного документа як соціокультурного феномена; визначення поняття документа / юридичного документа; ознаки, властивості, функції документа; класифікацію документів / юридичних документів; структуру юридичних документів; юридичну техніку як правову категорію, її інструментарій; вимоги-правила юридичної техніки до нормативно-правових і правозастосовних актів; формально-атрибутивні засоби [6].

Друга частина – особлива (практична), у межах якої вивчається техніка складання, оформлення, редагування нормативно-правових та індивідуальних актів (управлінських, кримінальних процесуальних, цивільно-правових, адміністративно-правових, господарсько-процесуальних документів) відповідно до вимог юридичної техніки, формальної логіки, сучасної української літературної мови; вивчаються способи попередження правозастосовних помилок [1].

У процесі викладання зазначеної навчальної дисципліни постає питання щодо відбору ефективного методичного інструментарію, зокрема технологій, методів і засобів навчання. Нам імпонує думка О. Лілік, Н. Носовець, Л. Бивалькевича, що задля досягнення поставлених завдань і засвоєння здобувачами змісту навчального матеріалу доцільно застосовувати педагогічні технології, зокрема проектну технологію, технологію розвитку критичного мислення, інтерактивні технології, технологію переверненого навчання, імерсивні технології, ігрові технології тощо [4].

Обґрунтуємо доцільність застосування проектної технології під час викладання курсу «Юридичне документознавство». Передусім, на нашу думку, застосування проектної технології сприятиме підвищенню мотивації здобувачів вищої освіти, створенню позитивного настрою під час опанування навчального матеріалу та умов для розкриття потенційних можливостей кожного з майбутніх фахівців. Окрім того, проектна діяльність спрямована на співпрацю викладача й студента (чи курсанта), розвиток творчих здібностей у здобувачів освіти, вона сприяє створенню умов для ефективного контролю й оцінювання

рівня навчальних досягнень, створює можливості для ефективного формування професійно значущих умінь і навичок [5].

У контексті навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» особливого значення набуває спрямованість проєктної технології на особистісний розвиток майбутніх правників, а також утвердження їхньої самостійності, творчості під час виконання навчальних, а в перспективі й професійних завдань. Вона дає змогу доцільно й ситуативно застосовувати індивідуальну, парну, групову, колективну форми навчання. У контексті вищої освіти її можна розглядати як ефективну технологію для розвитку навичок співробітництва та ділового спілкування в студентському (курсантському) колективі, що пов'язано зі створенням дискусійних ситуацій, наявністю в ній дослідницького компонента, створенням здобувачами освіти певного продукту, що є результатом їхньої творчої діяльності. У межах навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» результати проєктної діяльності студентів (курсантів) можна оформити у вигляді портфоліо з необхідним переліком підготовлених документів, презентацій, відеороликів, кластерів чи інтерактивних плакатів, що містять систематизовану інформацію з певної теми.

Окрім проєктної технології, пропонуємо застосовувати й технологію «переверненого навчання» ("Flipped classroom", "Inverted classroom", "Reverse teaching", "Backwards classroom", "Inverted classroom model"), що передбачає трансформацію традиційної освітньої моделі: типова подача інформаційного обсягу матеріалу й виконання практичних завдань змінені місцями, тобто здобувачі освіти переглядають самостійно відеолекції, які були створені викладачем і розміщені в інтернеті або збережені в онлайн-овому середовищі, а під час аудиторного заняття відбувається обговорення якогось питання, дискусія, виконання вправ тощо [4]. У контексті навчального курсу «Юридичне документознавство» цінність зазначеної технології полягає в можливості цілеспрямованого формування практичних навичок роботи з документами, використання навчального часу для обговорення навчального матеріалу й організації групової роботи.

Заслугує на особливу увагу технологія розвитку критичного мислення здобувачів освіти, яку системно застосовуємо на практичних заняттях із навчальної дисципліни «Юридичне документознавство». Її розглядають як педагогічну систему, спрямовану на формування в студентів (курсантів) аналітичного мислення, яка передбачає реалізацію унікального набору прийомів і технік, що дають змогу створювати під час заняття ситуацію обмірковування й розв'язання певної проблеми [4]. Ця технологія передбачає послідовну реалізацію трьох етапів: актуалізації («виклику»), ціллю якого є формування особистого інтересу для отримання інформації; осмислення, під час якого майбутні фахівці в галузі права ознайомлюються з новою інформацією шляхом індивідуального пошуку інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом; рефлексії, що передбачає осмислення здобувачами процесу й результатів власної освітньої діяльності [4].

Вважаємо, що застосування цих педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх правників має низку переваг, зокрема: сприятиме трансформації теоретичних знань, практичних умінь і навичок у систему професійних компетентностей; дасть змогу проаналізувати й систематизувати на науковій основі практичний досвід в обраній професійній сфері; сприятиме розробленню відповідного навчального матеріалу, його структуруванню, а також підбору об'єктивних методів контролю й оцінювання; дасть змогу звільнити час для індивідуального та особистісного розвитку здобувачів освіти, а також сприятиме створенню гнучкої структури освітнього процесу в межах професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, навчальна дисципліна «Юридичне документознавство» відіграє важливу роль у професійній підготовці майбутніх правників, адже передбачає формування системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок роботи з юридичною документацією, ознайомлення з теоретико-практичними питаннями в галузі документування та правилами організації діловодства у сфері юриспруденції. Доведено, що ефективність

опанування навчальної дисципліни залежить передусім від відбору викладачем навчального матеріалу, його систематичного оновлення відповідно до основних тенденцій розвитку галузі, оптимального поєднання викладачем традиційних та інноваційних методів, технологій і засобів навчання, ретельного планування й відповідального виконання здобувачами вищої освіти самостійної роботи, а також їхньої підготовки до практичних занять. Доведено доцільність використання проєктної технології, технології «переверненого навчання» й технології розвитку критичного мислення під час викладання навчальної дисципліни «Юридичне документознавство», адже вони сприятимуть вияву творчого потенціалу здобувачів, а також цілеспрямованому формуванню практичних навичок роботи з документацією.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в обґрунтуванні особливостей реалізації міжпредметних зв'язків навчальної дисципліни «Юридичне документознавство» з іншими навчальними предметами, що входять до циклів загальної і професійної підготовки майбутніх правників, таких як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Загальне та спеціальне діловодство» тощо.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. Документознавство в Україні: інституалізація та сучасний розвиток. Київ : Четверта хвиля, 2009. 720 с.
2. Довжук І. В. Діловодство (загальне, спеціальне) : навч.-метод. посіб. Переяслав : Домбровська Я. М., 2020. 353 с.
3. Кузьменко М. Сучасне діловодство в Україні. Практичні поради : практичний посібник. Київ : ЦУЛ, 2018. 260 с.
4. Лілік О., Носовець Н. М., Бивалькевич Л. Технологічний концепт розвитку професійної компетентності майбутніх учителів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Вип. 22. С. 92–97.
5. Лілік О., Сазонова О. Формування творчого проєктного мислення учнів під час уроків української літератури. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2024. Вип. 27 (183). С. 169–176.

6. Палеха Ю. Загальне діловодство: теорія та практика керування документацією із загальних питань : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2015. 624 с.

7. Шумейко З. Є. Роль документної комунікації в налагодженні професійної взаємодії майбутніх фахівців державної кримінально-виконавчої служби. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2024. Вип. 27 (183). С. 43–77.

8. Шумейко З. Є. Навчальна дисципліна «Загальне і спеціальне діловодство» у професійній підготовці майбутніх фахівців-пенітенціаріїв. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. № 2 (13). С. 251–261.

References

1. Bezdrabko, V. (2009), Documentology in Ukraine: its establishment and modern development, Chetverta khvylya, Kyiv.

2. Dovzhuk, I. V. (2020), Office management (general, special) : educational and methodological manual, Dombrovska Ya. M., Pereiaslav.

3. Kuzmenko, M. (2018), Modern office management in Ukraine. Practical advice : a practical guide, TsUL, Kyiv.

4. Lilik, O., Nosovets, N., Byvalkevych, L. (2003), "Technological concept of professional competence development of future teachers", *Bulletin of the T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"*, Vol. 22 (178), pp. 92–97.

5. Lilik, O., Sazonova, O. (2023), "Formation of pupils' creative project thinking during the lessons of ukrainian literature", *Bulletin of the T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"*, Vol. 27 (183), pp. 169–176.

6. Palekha, Yu. (2015), General office management: theory and practice of managing documentation on general issues : study guide, Lira-K, Kyiv.

7. Shumeiko, Z. (2024), "The role of documentary communication in adjusting the professional interaction of the future specialists of the State criminal and executive service", *Bulletin of the T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"*, Vol. 27 (183), pp. 43–47.

8. Shumeiko, Z. (2024), "Educational course "General and special office management" in the professional training of future penitentiary specialists", *Scientific Herald of Sivershchyna, Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, № 2 (13), pp. 251–261.

UDC 378:377

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.183

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH

Bykonja Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Foreign Languages,
Penitentiary academy of Ukraine
(34 Goncha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: oksanabikonya@ukr.net)
ORCID: 0000-0002-8865-8792

Abstract. *The aim of the article is to explore the possibilities and challenges of integrating artificial intelligence (AI) into teaching English (TE). This aim provides for solving the following tasks of research: evaluating the effectiveness of AI in improving students' learning outcomes, the potential for personalized learning, the automation of feedback, and the impact of AI on the role of the teacher; investigating the potential issues that arise in the context of AI integration, including data privacy concerns, access to technology, and the need for professional development.*

Methodology. *Achieving the goal and solving the tasks have been enhanced by using such methods of research as qualitative and quantitative analyses, case studies, survey research (the survey questions were designed to gather both quantitative data (such as the frequency of AI tool usage) and qualitative feedback (such as perceived effectiveness and ease of use), content analysis (reviewing learning platforms, mobile apps, and AI-powered language assistants to assess their educational content, usability, and effectiveness in fostering language skills), and comparative analysis.*

Scientific novelty. *It is reflected in its multi-dimensional approach to AI integration in teaching English, focusing on a specialized, non-traditional educational institution – the PAU. By exploring AI's potential in such a unique context, the research offers new insights into how AI can be applied to meet the specific professional language needs of cadets preparing for careers in the penitentiary system. This study expands the body of knowledge regarding AI in education and provides a foundation for future research and practical implementation of AI tools in specialized educational settings.*

Research results. *The article examines the integration of artificial intelligence (AI) in education, specifically focusing on TE and its implications for academic integrity. It highlights AI tools' transformative potential, such as intelligent tutoring systems, automated feedback mechanisms, and conversational agents in enhancing personalized learning, engagement, and skill development. The research provides insights into how AI supports language proficiency improvement while addressing challenges like ethical concerns, teacher training, and technical limitations. Using the PAU as a case study, the article explores the*

unique applications of AI in specialized educational settings, emphasizing the importance of ethical AI use and ongoing research.

Practical implications. *Integrating artificial intelligence (AI) in TE opens new possibilities for personalized learning, automated feedback, and improving language skills. However, the research also emphasizes the importance of maintaining academic integrity, particularly in the context of potential misuse of AI tools. Using tools such as Grammarly, Duolingo, and ChatGPT significantly enhances grammar, vocabulary, pronunciation, and writing proficiency. Interactive platforms adapt to individual learners' needs, providing a flexible and effective learning environment. AI complements, but does not replace, the role of the teacher. Educators remain crucial in motivating students, offering emotional support, and addressing complex issues beyond AI's capabilities. Successful AI integration requires teacher training to use these technologies effectively. Technical difficulties, limited technological access, and AI's inability to fully understand cultural context need attention. Ethical concerns, such as data privacy and preventing algorithmic biases, remain important issues.*

Value (originality). *The value of the study is characterized by the presentation of evaluating the effectiveness of AI in improving students' learning outcomes, the potential for personalized learning of English, the automation of feedback, and the impact of AI on the role of the teacher; investigating the potential issues that arise in the context of AI integration, including data privacy concerns, access to technology, and the need for professional development for teachers.*

Key words: *AI in education, teaching English (TE), academic integrity, personalized learning, intelligent tutoring systems, automated feedback, ethical AI use.*

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Биконя Оксана Павлівна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: oksanabikonya@ukr.net)

ORCID: 0000-0002-8865-8792

Мета статті – дослідити особливості та труднощі застосування штучного інтелекту (ШІ) у процесі вивчення англійської мови (АМ). Ця мета передбачає виконання таких завдань дослідження: визначити ефективність ШІ у підвищенні рівня успішності студентів, оцінити можливості індивідуального навчання, автоматизації зворотного зв'язку та вплив ШІ на діяльність викладача; дослідити проблемні фактори, що виникають під час застосування ШІ, зокрема питання забезпечення конфіденційності даних, доступу до використання технологій, а також необхідність підвищення професійного розвитку.

Методологія. *Досягненню мети та виконанню поставлених завдань сприяло використання таких методів дослідження, як якісний та кількісний аналіз, кейс-метод, анкетування (питання анкети були розроблені таким чином, щоб зібрати як кількісні дані (наприклад, частота використання інструментарію зі штучним інтелектом), так і якісний зворотний зв'язок (наприклад, сприйняття ефективності та простоти використання), контент-аналіз (огляд навчальних платформ, мобільних додатків та мовних асистентів зі штучним інтелектом з метою оцінювання їхнього освітнього контенту, зручності використання та ефективності в розвитку мовленнєвих навичок), а також компаративний аналіз.*

Наукова новизна. *Полягає в багатовимірному підході до інтеграції штучного інтелекту у викладання англійської мови у спеціалізованому освітньому закладі – Пенітенціарній академії України (ПАУ). Вивчаючи потенціал штучного інтелекту в цьому контексті, дослідження пропонує нове розуміння того, як ШІ може бути застосований для задоволення специфічних професійних іншомовних потреб курсантів і студентів, які здобувають освіту для роботи в пенітенціарній системі. Це дослідження не лише розширює обсяг знань про використання штучного інтелекту в освіті, зокрема в навчанні іноземних мов, а й закладає основу для майбутніх досліджень і практичного впровадження інструментів штучного інтелекту у спеціалізованих освітніх закладах.*

Результати дослідження. *Стаття досліджує інтеграцію штучного інтелекту (ШІ) в освіту, зокрема в процес викладання англійської мови, та її вплив на академічну доброчесність. Розглядається потенціал ШІ у створенні персоналізованого навчання, автоматизованого зворотного зв'язку та підвищенні залученості студентів. У дослідженні проаналізовано переваги використання ШІ для розвитку іншомовної комунікативної компетентності, водночас звертається увага на виклики, зокрема етичні питання, технічні проблеми тощо. У статті акцентується увага на специфіці застосування ШІ у спеціалізованих освітніх закладах, зокрема в Пенітенціарній академії України, підкреслюючи важливість етичного використання технологій і продовження наукових досліджень у цій сфері.*

Практичне значення. *Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в ТЕ створює нові можливості для персоналізованого навчання, автоматизованого зворотного зв'язку та покращення володіння іноземними мовами. Однак дослідження також підкреслює важливість дотримання академічної доброчесності, особливо в контексті потенційного зловживання інструментами ШІ. Використання таких інструментів, як Grammarly, Duolingo і ChatGPT значно покращує знання граматики, словниковий запас, володіння вимовою і письмом. Інтерактивні платформи адаптуються до індивідуальних потреб користувачів, забезпечуючи гнучке й ефективне освітнє середовище. ШІ доповнює, але не замінює роль учителя. Викладачі мають вирішальний вплив на мотивацію студентів, надають емоційну підтримку та сприяють розв'язанню складних питань, які виходять за межі можливостей ШІ. Успішна інтеграція штучного інтелекту вимагає підготовки ви-*

кладачів для ефективного використання цих технологій. Потребують уваги технічні труднощі, обмежений доступ до технологій і нездатність штучного інтелекту повністю розуміти культурний контекст. Важливими питаннями залишаються етичні проблеми, такі як конфіденційність даних і запобігання алгоритмічним упередженням.

Цінність (оригінальність). Цінність дослідження характеризується оцінюванням ефективності ШІ у покращенні результатів навчання студентів, потенціалу для персоналізованого вивчення англійської мови, автоматизації зворотного зв'язку та впливу ШІ на роль викладача; дослідженням потенційних проблем, що виникають у контексті використання ШІ, включно з проблемами безпеки даних, доступу до технологій та необхідності професійного розвитку.

Ключові слова: ШІ в освіті, викладання англійської мови, академічна доброчесність, персоналізоване навчання, інтелектуальні системи навчання, автоматизований зворотний зв'язок, етичне використання ШІ.

Relevance of article. The widespread use of artificial intelligence (AI) in higher education has sparked serious debate about academic integrity. The integration of AI in the field of teaching foreign languages, particularly in teaching English (TE), has become a transformative force in the modern educational sphere of the role of AI in TE, exploring its potential benefits, obstacles, and implications for both learners and teachers. The main areas of study on this subject include AI-based language learning tools, personalized learning, and automated feedback.

The development of artificial intelligence technologies has led to its widespread use in various fields, including education. In the context of foreign language teaching, artificial intelligence can change traditional methods by offering an individualized approach to learning, real-time feedback, and an effective environment for practical foreign language learning. T. N. Fitria studies AI in the teaching and learning process, and her research draws on library research results [11]. She shows that AI is widely used on various educational technology platforms: Global courses (*Google AI, edX, Alison, Khan Academy, MOOCs, Udemy, Udacity, Coursera*), *Siri (Apple)*, and *Cortana (Microsoft)*), smart content, translator for creating presentations, virtual tutor, voice assistant (automatic assessment, personalized learning, Google Assistant (Google), educational games, intelligent tutoring system or intelligent automated learning [11].

The use of artificial intelligence technologies in TE is not just about facilitating tasks but about improving the learning process through adaptive systems that take into account the individual needs of students (Crompton et al. (2024); Xiaohong et al., W. (2021, February)). At the same time, the implementation of artificial intelligence in the educational process is associated with several challenges that need to be addressed to achieve equitable and effective use (Canbek et al. (2016); Fitria et al. (2021)).

Artificial intelligence technologies used at TE include natural language recognition, chatbot development, machine learning, and intelligent learning algorithms. These programs allow students to learn in an interactive, dynamic learning environment that adapts to their development and needs.

Analysis of significant research and publications. Several scholars and researchers have thoroughly studied the interaction between artificial intelligence and academic integrity, paying special attention to ethical standards, anti-plagiarism, and artificial intelligence tools in educational institutions. As for the authors working in this area, we can highlight certain sufficient developments: H. Yang and S. Kyun (2022) study current trends in the study of artificial intelligence in teaching foreign languages. AI is contributing to the teaching and learning of foreign languages with research showing that AI can help develop language skills, such as Z. Xu, K. Wijekumar, G. Ramirez, X. Hu, and R. Irey (2019) study reading comprehension; T. N. Fitria (2021) investigates the process of paraphrasing and editing written work in English; R. et al. (2023) investigate technology-enhanced feedback for second language writing based on activity-based theory; D. et al. (2015) study vocabulary learning in multiplayer online games; S.- C. C. Liu and P.-Y. Hung (2016) analyze how to teach English pronunciation using computer-assisted pronunciation support; S. D. Noviyanti (2020) analyses the correction of English pronunciation; S. Lo (2023) writes about neural network machine translation in English for Specific Purposes classes; S. Koltovskaia (2020) draws attention to the involvement of students in automated written feedback provided by Grammarly; teaching and learning activities S. Pokrivčáková (2019) studies automatic marking,

feedback, adaptive educational experience, intelligent learning and prediction systems; N.-Y. Kim (2022) studies mobile learning systems using artificial intelligence and others.

J. Lockwood (2014). N. McNulty (2023), C. Chen (2023) and others have studied the effectiveness and reliability of AI-based assessment systems, comparing them with traditional human assessment methods and exploring the potential opportunities and limitations of automated assessment. AI in assessment, including speech recognition and plagiarism identification, can facilitate assessment, reduce workload, and enable data-driven decision-making.

Ethical issues regarding introducing artificial intelligence into everyday life should be thoroughly considered [5]. This requires studying the impact of AI on human lives and society. V. Dignum (2017) emphasizes the importance of upholding public values, considering moral and ethical implications, and ensuring confidentiality in the process of reasoning about AI; S. Tatineni (2019); K. et al. (2021); F. Osasona et al., O. A. Farayola and B. S. Ayinla (2024); O. Akinrinola and P. Bozanis (2024) raises the issue of responsibility, powers, control and possibilities of violation of privacy by artificial intelligence systems.

The increasing use of AI in higher education indicates the need to study its impact on ethical, social, and educational trends in this field [4; 17]. V. Bozhenko and K. Petrenko (2022) conducted a study to ensure the proper ethical use of AI in criminal justice education, addressing the specific challenges faced in this area [1].

These researchers demonstrate a growing number of works aimed at understanding and dealing with the integrated challenges associated with using artificial intelligence in academic establishments while preserving academic integrity. They emphasize the need for continuous dialogue and strategy development to tackle these challenges effectively.

Artificial intelligence covers a wide range of technologies that can improve research processes, from data collection and analysis to writing support. Natural language recognition and machine learning can help researchers identify trends in large amounts of data, automate everyday tasks, and create written products [6–10; 12–15].

The aim of the article is to explore the possibilities and challenges of integrating AI into TE. This aim provides for solving the following **tasks** of research: evaluating the effectiveness of AI in improving students' learning outcomes, the potential for personalized learning, the automation of feedback, and the impact of AI on the role of the teacher; investigating the potential issues that arise in the context of AI integration, including data privacy concerns, access to technology, and the need for professional development for TE.

Methodology. Achieving the goal and solving the tasks of this study have been enhanced by using such methods of research as qualitative analysis (including interviews and focus groups), quantitative analysis (applied to assess the effectiveness of AI tools in improving students' language skills, particularly in pronunciation, grammar, vocabulary, and writing; using pre- and post-tests, along with surveys assessing student engagement and satisfaction), case studies (implemented AI-based tools in their English language curricula), survey research (the survey questions were designed to gather both quantitative data (such as the frequency of AI tool usage) and qualitative feedback (such as perceived effectiveness and ease of use), content analysis (reviewing learning platforms, mobile apps, and AI-powered language assistants to assess their educational content, usability, and effectiveness in fostering language skills), and comparative analysis (evaluating traditional language teaching methods against AI-integrated methods). These methods have been chosen to provide a comprehensive picture of how AI can be used in TE, as well as its benefits and challenges. In addition to these main methods, the study draws on a literature review to determine where the findings fit within the existing research and theoretical framework related to AI in education, learning foreign languages, and educational technology.

Scientific novelty. It is reflected in its multi-dimensional approach to AI integration in TE, focusing on a specialized, non-traditional educational institution – the PAU. By exploring AI's potential in such a unique context, the research offers new insights into how AI can be applied to meet the specific professional

language needs of cadets preparing for careers in the penitentiary system. This study expands the body of knowledge regarding AI in education and provides a foundation for future research and practical implementation of AI tools in specialized educational settings.

Research results. This article examines AI's impact on academic integrity, focusing on global and Ukrainian research, including at the PAU. While AI can detect plagiarism with advanced algorithms, it also risks enabling it, as students and researchers might misuse AI-generated text, compromising originality and honesty.

In Ukraine, educational institutions, including the PAU, are grappling with AI-assisted plagiarism. Many students reported using AI tools to generate essays and reports, raising concerns among educators about maintaining academic standards. The PAU faces unique challenges, as its focus on criminal justice and rehabilitation necessitates a high level of integrity in research and academic outputs, which are crucial for informing policy and practice.

The ethical implementation of AI in higher education should be closely monitored, especially ensuring academic integrity. Essential measures include introducing AI literacy into educational programs, teaching students the basics of ethical research, and implementing strict policy measures. The PAU is building partnerships with technology providers to strengthen its academic integrity system, ensuring the quality of research in criminal justice.

Artificial intelligence tools have significant advantages in TE [2; 6–10; 12–15; 18]. *Duolingo*, an AI-powered intelligent learning system, adapts lessons to individual learners, improving their vocabulary and grammar knowledge through game-based methods. Writing tools like *Grammarly* and *ProWritingAid* provide real-time feedback for grammar, style, and spelling. According to research, *Grammarly* helps users with a beginner's level of knowledge, while *ProWritingAid* is suitable for advanced users.

Chat technologies such as *ChatGPT* and *Google Assistant* support conversational activities, providing a comfortable dialogue environment. These assistants help users identify and correct mistakes and improve their foreign language skills. Together, they

contribute to individualized learning, increase motivation, and develop practical skills in learning English.

AI-driven language learning games, such as *Kahoot!* and *Quizlet*, offer interactive ways for students to practice vocabulary and grammar. Also, AI can streamline the assessment process through automated grading systems. Tools like *ETS's Criterion* and *WriteToLearn* use natural language processing to evaluate students' writing and provide instant feedback.

AI integration in English language teaching brings innovative and effective methods to improve learning outcomes. Intelligent tutoring systems and automated assessment tools provide personalized and engaging support for students. AI tailors lessons and feedback to individual learner needs, addressing diverse language challenges. It also enhances accessibility, enabling learners with disabilities to benefit from customized resources. Automated tools streamline assessment, offering immediate feedback on writing and speaking tasks.

These technologies allow educators to focus on personalized instruction and student support. However, AI should complement, not replace, teachers, empowering them with insights into student progress. Educators can use AI to identify areas for improvement and adapt teaching strategies. Ethical considerations, including data privacy, remain critical as AI adoption grows. Ultimately, AI holds transformative potential for English language education while reinforcing the teacher's pivotal role.

As AI becomes integral to TE, addressing ethical concerns like data privacy, security, and bias is crucial [1; 3; 16–17]. Institutions must manage student data responsibly, fostering trust among learners and families. AI algorithms should be regularly assessed to avoid biases impacting learning outcomes. At PAU, where cadets train for the penitentiary system, AI tools are used to teach English. A study was conducted using qualitative and quantitative analysis, case studies, surveys, and content analysis to explore the impact of AI on language learning in this context.

The research examined how AI enhances language proficiency, engagement, and teaching effectiveness. It assessed the effectiveness of AI-powered tools, gathered instructor and student

perceptions, and identified challenges in adopting these technologies. Qualitative analysis captured the subjective experiences of both instructors and cadets, revealing nuanced insights. Interviews and focus groups highlighted how AI tools like chatbots, virtual tutors, and automated assessments are used and perceived. The findings underscore the importance of thoughtful AI integration in English education.

Also, we observed English language lessons where AI tools were used, noting how these tools were incorporated into the curriculum, how students interacted with them, and how teachers facilitated their use. We found that the teachers and instructors reported that AI tools significantly helped students revise grammar rules in language practice and personalized learning, allowing individual attention even in large classes. Cadets expressed high satisfaction with AI-driven language applications, particularly those that allowed them to practice English pronunciation and grammar at their own pace. However, some students felt that the AI tools lacked a teacher's "human touch" and could not address the emotional or motivational aspects of language learning.

Quantitative analysis was used to objectively assess the impact of AI tools on students' English proficiency. This approach provided measurable data on the effectiveness of AI-assisted language learning tools at the PAU. Cadets who used AI tools for three months were given pre- and post-tests on English vocabulary, grammar, and speaking skills. The pre-test established baseline proficiency, and the post-test measured improvements after integrating AI tools.

A survey was distributed to cadets to measure their satisfaction with the AI tools, rating their effectiveness on a scale of 1 (strongly disagree) to 10 (strongly agree). The survey included questions such as, "The AI tool helped improve my English vocabulary" and "I feel more confident in speaking English after using AI tools". The average increase in English proficiency scores from pre-test to post-test was 12,4 %, suggesting that AI tools had a measurable positive impact on language skills. Survey results revealed that 59,6 % of cadets agreed or strongly agreed that AI tools helped improve their English grammar and vocabulary. In comparison,

63,3 % felt more confident in their spoken English after using AI-powered applications.

In our research, we used a case study approach to examine in-depth how AI tools were implemented in the PAU, providing specific examples of their use in real classroom settings. The case study focused on a specific group of first-year cadets using AI-based English learning tools in their curriculum. The implementation of AI was tracked over one academic semester.

As for classroom integration, AI tools, such as speech recognition software, AI-based vocabulary apps, and grammar checkers, were incorporated into the classroom activities. Cadets used these tools for autonomous learning outside of class while teachers monitored their progress and provided additional support. We found out that AI tools allowed cadets to engage in language learning at their own pace, with immediate feedback on their performance, which helped build confidence in using English. The teachers reported using AI to complement traditional teaching methods, particularly for vocabulary building and pronunciation practice. Despite the positive outcomes, challenges included technical issues with software, insufficient teacher training in AI tool usage, and occasional student resistance to adopting technology.

The survey research was conducted among the PAU cadets, teachers, and instructors to gauge their opinions and attitudes toward integrating AI into learning English. The structured survey was distributed to both students and instructors at the academy. The questions explored their familiarity with AI, the tools they used, and their perceptions of AI's effectiveness in language learning. Both closed-ended and open-ended questions were included. It is important to say that 73,8 % of teachers and instructors believed that AI tools enhanced the learning experience by offering personalized learning paths for students. However, some expressed concerns about the need for more human interaction and the limitations of AI in handling complex language teaching scenarios. 86,4 % of cadets found AI tools helpful for self-study and practicing language skills outside the classroom. However, many cadets reported difficulties adapting to new

technologies and felt that their AI-based practice was less effective than face-to-face teacher interactions.

The content analysis was used to examine the educational content produced by AI tools used at the PAU. This analysis focused on the appropriateness, quality, and pedagogical value of the content provided by AI-powered language learning tools. We did the analysis of AI-generated exercises. The exercises, quizzes, and lessons produced by AI-based tools, such as grammar checkers and automated vocabulary trainers, were analyzed for their linguistic accuracy, educational relevance, and difficulty level. Also, we used comparative analysis, as AI-generated content was compared to traditional English language textbooks and exercises used at the academy to assess the quality and alignment with curriculum objectives. AI-generated content effectively addresses individual learner needs, focusing on areas where students typically struggle, such as grammar and pronunciation. However, some content generated by AI tools lacked cultural context and was sometimes too formulaic, making it less engaging for learners.

Conclusions and further research perspectives. The intersection of AI and academic integrity presents both opportunities and challenges. While AI can enhance research practices, it raises significant ethical concerns that academic institutions must address. Institutions like the PAU can navigate these complexities by fostering a culture of integrity and setting clear guidelines for AI use. Researchers worldwide must remain vigilant in upholding academic integrity as AI evolves. In TE, AI offers innovative approaches to improve learning outcomes through intelligent tutoring systems and automated assessment tools. These technologies enable personalized, engaging, and efficient support for cadets and students. At the PAU, AI integration has shown promise in improving language learning and student engagement. AI tools helped provide personalized learning and immediate feedback, which is particularly beneficial for cadets with varying language proficiency. However, challenges remain, such as technical issues, the need for more studying, and AI's limited capacity to address emotional and motivational aspects of learning. Despite these obstacles, AI holds significant potential to

enhance English language education in specialized settings. Thoughtful integration of AI in education should consider ethical implications, the role of educators, and ongoing research.

Continued development of AI tools tailored to students' needs is crucial to realizing its full potential in correctional education settings. This perspective highlights the multifaceted implications of AI integration in TE and underscores the importance of thoughtful implementation and continuous research.

References

1. Bozhenko, V. V. and Petrenko, K. Y. (2022), "Best practices of using digital technologies and artificial intelligence to combat corruption", *Bulletin of Sumy State University. Series "Economics"*, № 2, pp. 59–66.
2. Ajisoko, P. (2020), "The use of Duolingo apps to improve English vocabulary learning", *International Journal of Emerging Technologies in Learning*, Vol. 15, No. 7, pp. 149–153.
3. Akinrinola, O., Okoye, C. C., Ofodile, O. C. and Ugochukwu, C. E. (2024), "Navigating and reviewing ethical dilemmas in AI development: strategies for transparency, fairness, and accountability", *GSC Advanced Research and Reviews*, Vol. 18, Iss. 3, pp. 50–58.
4. Al-Zahrani, A. R., and Alasmari, T. "Exploring the impact of artificial intelligence on higher education: The dynamics of ethical, social, and educational implications", available at: https://www.researchgate.net/publication/382240745_Exploring_the_impact_of_artificial_intelligence_on_higher_education_The_dynamics_of_ethical_social_and_educational_implications (accessed 15.11.2024).
5. Al-Zahrani, A. M. (2024), "Unveiling the shadows: beyond the hype of AI in education", *Heliyon*, Vol. 10, Iss. 9, available at: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e30696> (accessed 15.11.2024).
6. Canbek, N. G. and Mutlu, M. E. (2016), "On the track of artificial intelligence: learning with intelligent personal assistants", *Journal of Human Sciences*, Vol. 13, No. 1, pp. 592–601.
7. Cardona, M. A., Rodríguez, R. J. and Ishmael, K. (2023), "Artificial intelligence and future of teaching and learning: insights and recommendations", U.S. Department of Education, Office of Educational Technology, Washington.
8. Chen, C. (2023), "AI will transform teaching and learning. Let's get it right", available at: <https://hai.stanford.edu/news/ai-will-transform-teaching-and-learning-lets-get-it-right> (accessed 15.11.2024).

9. Clark, E., Ross, A. S., Tan, C., Ji, Y. and Smith, N. A. (2018), "Creative writing with a machine in the loop: case studies on slogans and stories", *Proceedings of the 23rd International Conference on Intelligent User Interfaces*, pp. 329–340.

10. Crossley, S. A., Muldner, K. and McNamara, D. S. (2016), "Idea generation in student writing: computational assessments and links to successful writing", *Written Communication*, Vol. 33, No. 3, pp. 328–354.

11. Fitria, T. N. (2021), "Artificial intelligence (AI) in education: using AI tools for teaching and learning process", available at: https://www.researchgate.net/publication/357447234_Artificial_Intelligence_AI_In_Education_Using_AI_Tools_for_Teaching_and_Learning_Process (accessed 15.11.2024).

12. Habibie, A. (2020), "Duolingo as an educational language tool to enhance EFL students' motivation in learning English", *British Journal of English Language and Literature*, Vol. 9, No. 1, pp. 13–25.

13. Inayah, N., Yusuf, Q. and Fibula, N. (2020), "Exploring undergraduate students' perception toward the use of Duolingo in learning English", *Humanities and Social Sciences Reviews*, Vol. 8, No. 3, pp. 76–85.

14. Rosyidah, H., Wahjuningsih, E. and Andayani, R. (2020), "The effect of Duolingo application on students' English vocabulary mastery", *ELTR Journal*, Vol. 4, No. 2, pp. 29–37.

15. Shad, R., Potter, K. and Gracias, A. (2024), "Natural language processing (NLP) for sentiment analysis: a comparative study of machine learning algorithms", available at: https://www.researchgate.net/publication/385389815_Natural_Language_Processing_NLP_for_Sentiment_Analysis_A_Comparative_Study_of_Machine_Learning_Algorithms (accessed 15.11.2024).

16. Stahl, B. C., Antoniou, J., Ryan, M., Macnish, K. and Jiya, T. (2021), "Organizational responses to the ethical issues of artificial intelligence", *AI and Society*, Vol. 37, Iss. 1, pp. 23–37.

17. Tatineni, S. (2019), "Ethical considerations in AI and data science: bias, fairness, and accountability", *International Journal of Information Technology and Management Information Systems*, Vol. 10, Iss. 1, pp. 11–21.

18. Tiara, A. D., Rahman, M. A. and Handrianto, C. (2021), "The students' perception about use of Duolingo application for improving English vocabulary", available at: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5775915> (accessed 15.11.2024).

UDC 378:502.1

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.197

ECOLOGICAL ACADEMIC ENVIRONMENT FOR NEWCOMERS

Vasylieva Yuliia, Senior Lecturer and PhD student of the

Department of Pedagogy and Social Work,

RTU Liepaja Academy

(14 Liela Street, Liepaja, 3401, Latvia,

e-mail: Vasylieva.y.o@gmail.com)

ORCID: 0009-0004-1941-397X

Creating an ecological academic environment, especially for newcomers, is an important task for educational institutions, which in this context means creating a fundamental support structure that ensures smooth adaptation and integration into the educational environment. Newcomers face various difficulties of both academic and linguistic and socio-cultural nature. An international group of students is a more "sensitive group", since psycho-emotional factors, changes in the usual environment, cultural and linguistic differences can influence student satisfaction, cause internal imbalance and self-acceptance, especially at the initial stage.

Human ecology and the environment are directly related to each other, and this process is considered as a relationship between influence and change (Bronfenbrenner [2], Taylor [21]).

International students tend to experience more difficulties and stress during the initial admission and selection process itself, since educational institutions must evaluate candidates according to all academic requirements and standards (Hechanova-Alampay, Beehr, Christiansen & Van Horn [6]; Leong and Sedlacek [10]; Van der Zee and Van Oudenhoven [24]).

The aim of the article is to reveal the need to create an ecological academic environment for the integration of a newcomer at the initial stage of the educational process.

The research methodology is based on theoretical and scientific research aimed at analyzing the key factors influencing the academic integration of international students.

Conclusions. The interaction between human ecology and socio-academic integration highlights the need to create comfortable environments that meet the changing and necessary needs of students. Institutions need to consider possible ecological adaptation approaches for this group of students, implementing adaptation support programs, providing language assistance, conducting trainings, seminars on intercultural communication and competence to help reduce stress and self-acceptance of students, especially at the initial stage. Ecologically designed academic environment can mitigate psycho-emotional instability, feelings of isolation and withdrawal, promote engagement and increase overall student satisfaction.

Key words: newcomers, integration, socio-cultural adaptation, language deficiency, academic compliance, ecological academic environment.

ЕКОЛОГІЧНЕ АКАДЕМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ НОВАЧКІВ

Васильєва Юлія Олегівна,

старший викладач та аспірант кафедри педагогіки та соціальної
роботи Ліспайської академії

Ризького технічного університету

(3401, Латвія, м. Ліспая, вул. Лісла, 14

e-mail: vasylieva.y.o@gmail.com)

ORCID: 0009-0004-1941-397X

Створення екологічного академічного середовища, особливо для новачків, є важливим завданням для навчальних закладів, що в цьому контексті означає створення фундаментальної опорної структури, яка забезпечує плавну адаптацію та інтеграцію в освітнє середовище. Новачки стикаються з різними труднощами академічного, лінгвістичного та соціокультурного характеру. Інтернаціональна група студентів є більш «чутливою групою», оскільки психоемоційні чинники, зміни у звичному середовищі, культурні та мовні відмінності можуть впливати на задоволеність студентів, викликати внутрішній дисбаланс і самосприйняття, особливо на початковому етапі.

Екологія людини та навколишнє середовище безпосередньо пов'язані одне з одним, і цей процес розглядається як зв'язок між впливом і зміною (Bronfenbrenner [2], Taylor [21]).

Іноземні студенти, як правило, відчувають більше труднощів і стресу під час початкового вступу та самого процесу відбору, оскільки навчальні заклади повинні оцінювати кандидатів відповідно до всіх академічних вимог і стандартів (Hechanova-Alampay, Beehr, Christiansen & Van Horn [6]; Leong and Sedlacek [10]; Van der Zee and Van Oudenhoven [24]).

Метою статті є розкриття необхідності створення екологічного навчального середовища для інтеграції новачка на початковому етапі освітнього процесу.

Методологія дослідження базується на теоретичних і наукових дослідженнях, спрямованих на аналіз ключових факторів, що впливають на академічну інтеграцію іноземних студентів.

Висновки. Взаємодія між екологією людини та соціально-академічною інтеграцією підкреслює необхідність створення комфортного середовища, яке відповідає мінливим і необхідним потребам студентів. Зкладам необхідно розглянути можливі підходи до екологічної адаптації для цієї групи студентів, запроваджуючи програми підтримки адаптації, надаючи мовну допомогу, проводячи тренінги, семінари з міжкультурної комунікації та компетенції, щоб допомогти зменшити стрес і самосприйняття студентів, особливо на початковому етапі. Екологічно розроблене академічне середовище може пом'якшити психоемоційну нестабільність, відчуття ізоляції та замкнутості, сприяти залученню та підвищити загальну задоволеність студентів.

Ключові слова: новачки, інтеграція, соціокультурна адаптація, мовний дефіцит, академічна відповідність, екологічне академічне середовище.

Relevance and analysis of recent research and publications.

Upon arrival in a new country, international students have specific individual needs, and their adjustment problems vary depending on their country of origin, race and ethnicity, level of language proficiency, and whether they belong to a collectivist or individualistic culture (Constantine, Anderson, Berkel, Caldwell & Utsey [3]; Surdam & Collins [18]; Tafarodi & Smith [20]). International students with different cultural backgrounds may experience the learning environment differently (Koul & Fisher [8]). Newcomers, especially at the initial stage of their education, may experience cultural and linguistic dissonance, ethnic and racial differences, and educational experiences that may be assessed accordingly (Taylor and Sidhu [22]). It is worth noting that a newcomer is a person who has recently arrived in the country and may have various problems such as cognitive, cultural, linguistic, and learning (Meyer [11]). Educational integration is understood as "a dynamic approach and positive attitude towards the diversity of learners and viewing individual differences not as problems but as opportunities to enrich learning" (UNESCO [23]).

The aim of the article is to reveal the need to create an ecological academic environment for the integration of a newcomer at the initial stage of the educational process.

The research methodology is based on theoretical and scientific research aimed at analyzing the key factors influencing the academic integration of international students.

Presentation of the main material. Many young people consider studying abroad as there are a number of perspectives, self-actualization in society, gain international experience, improve language and communication skills, enter a new academic environment acquire new knowledge and skills. Moreover, international students tend to experience more difficulties and stress during the initial admission and selection process itself, as educational institutions need to evaluate the candidate according to all academic requirements and standards (Hechanova-Alampay, Beehr, Christiansen & Van Horn [6]; Leong and Sedlacek [10]; Van Oudenhoven and Van der Zee [24]).

On the one side, the language barrier, can negatively affect students' self-realization and their ability to comfortably adapt to the educational environment. Despite the fact that for many international students English is a second language, in many foreign institutions the official language may be not only a privilege but also a necessity for the education of international students (Barratt & Huba [1]; Stoyloff [19]; Yeh & Inose [26]). Language barrier can be interpreted as a feeling of constraint in communication, a manifestation of isolation and lack of confidence in one's knowledge and skills. This reduced ability of human ability is characterized as "linguistic isolation", in which individuals cannot speak and communicate fluently in the dominant foreign language, which provides limited opportunities to develop social capital based on the linguistic abilities of the majority (Nawyn S. et al. [16]). Low language proficiency can contribute to discomfort during conversation, which in turn can cause inconvenience in communicating to meet initial needs.

On the other side, international students with different cultural backgrounds may perceive the learning environment differently (Koul and Fisher [8]). Having certain cultural values, familiar social and linguistic environment, a person is in a comfort zone, when these conditions change, people usually feel emotionally less secure in a new or unfamiliar society. Newcomers, as a vulnerable group, being in a new society, unfamiliar culture and linguistic environment may experience stress and social-emotional well-being is an integral part of their needs, especially at the beginning of the academic stage. Promoting social-emotional well-being helps to reduce the risk associated with negative social circumstances in young people (Khanlou and Wray [9]). Socio-cultural well-being reflects a person's integration, the degree of trust and the ability to recognize the significance of events, which contributes to the direction in relation to belonging to society.

International students may experience limitations and uncertainty when various aspects in a given context, such as social, academic integration, language and cultural values are not satisfied. In order to demonstrate these factors influencing students in a new socio-academic environment, a visual model has been

developed that points out the essential connecting links influencing the integration of newcomers. This model has been developed by the author of the article and is shown in Figure 1.

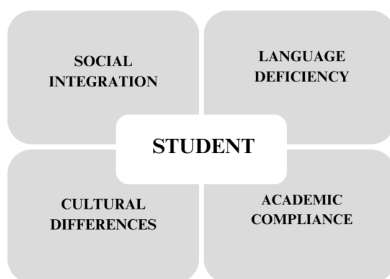

Figure 1. *Constraining factors influencing the integration of newcomers*

Cultural differences. Cultural differences refer to the diversity of different behaviors, beliefs, values, and practices of ethnic or social origin. They can affect communication style, interpretation of social cues, and language. Cultural differences can affect interpersonal interaction and communication effectiveness in different settings. When language deficit is accompanied by a problem of cultural adaptation, the complexity of social communication increases. A new environment is an unfamiliar condition for a person, which can cause disorientation and a reduced level of self-realization. Each established society has a culture of language and communication style, a unique nature of information delivery and communication between subjects. Having an idea of the culture, language, traditions, and other features of the host country itself cannot provide guarantees of smooth acculturation in new conditions. Different societies have unique ideas about time frames, interpersonal distances, forms of expression of emotions, and the degree of acceptable straightforwardness in communication, but a newcomer, as a unit of a new society, cannot become a full-fledged link in the holistic ecosystem without going through all the stages of acceptance. In particular, at the initial stage, one of the essential aspects is cultural shock, which is a psychological state that occurs when faced with an unfamiliar environment.

Moreover, depending on emotional variability, a person may experience stress, anxiety, rejection, and acceptance of oneself in a new society, as well as a feeling of loss of significance of one's own identity. However, over time, the properties of human endurance and flexibility through the process of acculturation, provide an opportunity to form intercultural competence, which allows not only to adapt to a new culture, but also to successfully interact with representatives of various ethnic and social groups (Hayes and Lin [15]).

Certainly, foreign students may experience general dissatisfaction, especially at the initial stage of adaptation to a new academic and social environment, which emphasizes the importance in this context of creating an ecological approach, which in turn will provide an opportunity to acquire and develop skills of cultural sensitivity, flexibility of thinking and empathy, which contributes to more harmonious intercultural interaction.

Social integration. The process of social integration in a new society is a complex and multifaceted process, which implies various socio-cultural aspects. The new environment dictates certain rules for a newcomer during the period of adaptation to unfamiliar norms, values, and communication styles, which in turn depends on personal, language, communication skills and can create significant barriers in socialization and intercultural interaction. Comfortable integration is especially necessary for students who are at the initial stage of accepting themselves in a new academic and social society. Interaction problems can be a consequence of difficult relationships of a verbal and non-verbal nature in connection with other contacts. Stiffness in communication can significantly reduce involvement in maintaining a conversation, awkwardness, or discomfort in perceiving information. Moreover, this can lead to a feeling of isolation, internal conflict in various social contexts. To overcome this kind of barrier, international students need to accept the dictating conditions and actively participate in student life to immerse themselves in the culture of the host country (Wu H. et al. [25]).

Certainly, flexibility and readiness to learn new models of behavior, to perceive cultural differences not as an obstacle, but as

an opportunity to expand significant opportunities, can contribute to the acceleration of the process of social adaptation. However, in the absence of sufficient support from the close and academic environment, the integration process can take a difficult form, emphasizing the instability of the psycho-emotional state, the manifestation of anxiety and a sense of loneliness. A particularly vulnerable group are students who arrived from countries with other socio-cultural regulations, which can cause the phenomenon of culture shock - a state of disorientation and emotional stress due to a collision with a new social environment (Oberg [14]). It is necessary to use neutralizing forms and approaches to create an ecological environment in which newcomers can experience satisfaction and self-acceptance as an important unit of the new society. In this context, the ecological approach considers the educational institution as a complex ecosystem, where the interaction of individuals, the environment and institutional mechanisms determines the success of adaptation (Bronfenbrenner [2]).

Integrating environmental awareness principles into the educational process helps to create a common platform for interaction between students from different cultures. Educational competence implies the development of important values, participation in social life, and access to specialized adaptation programs, which can significantly increase the likelihood of successful inclusion of an individual in a new society and academic environment, reducing stress levels, thereby increasing satisfaction. Joint cultural and international projects create opportunities for informal communication, cooperation, and exchange of cultural values, which in its own way creates a healthy ecology of communication between people (Constantine M. et al. [12]).

Language deficiency. Language deficiency is one of the most common and significant problems faced by newcomers in another country. Limited language skills can not only complicate the communication process, but also significantly reduce the level of social interaction. Considering language competence in the educational process for international students, it is worth noting that the level of proficiency in the language required for the educational

institution plays a significant role in successful integration, affecting academic achievement, social adaptation, and well-being.

Insufficient proficiency in the language of the host country, as well as the language skills requirements of educational institutions, can hinder the effective assimilation of the material and limit access to resources.

Poor knowledge of the language has a negative and significant impact on overall student satisfaction. The requirements of higher education institutions, depending on the chosen program and terms of cooperation, may require a candidate to have a certain level of proficiency in both an international language, in this context, English is considered, including the state language. Language barrier can be a huge obstacle in communication, as language is a link between people, expression of personal needs and understanding of what is happening. At the same time, the ability to use the required language skills at a sufficient level of proficiency significantly reduces the level of stress and can predict the engagement and academic performance of students in the educational environment.

In addition, the adaptation of students with low language proficiency is complicated not only by academic but also by socio-cultural factors. Communication difficulties can lead to social and personal isolation, as students experience discomfort in informal interactions and may avoid group discussions, experience restrictions and participation in student life (Sawir E. et al. [17]). Moreover, the curriculum and teaching procedures may be implemented in another language (Day & Hajj [4]). Considering the whole picture, a vicious cycle is formed, in which it can be noted that a low level of language proficiency complicates integration, and insufficient social interaction, in turn, hinders the development of language skills in newcomers. Thus, the importance of creating an ecological environment in which newcomers can get more opportunities in language practice, taking into account personal characteristics and needs, is emphasized. Moreover, it is worth noting that not all newcomers may have enough time and opportunities to learn the language of the host country, depending on various factors that could contribute to the

consideration of studying abroad. It is also worth noting that educational institutions offering integration programs reduce the level of anxiety in students and contribute to their successful adaptation, which, ultimately, has a positive effect on their academic and social success (Glass & Bista [5]).

Compliance with academic requirements. When considering studying abroad, it is worth considering the features and possible requirements. Of course, it is worth approaching the choice of an educational institution with awareness and understanding the necessary skills and knowledge required for consideration of a candidate. However, it is worth understanding that after passing the selection system, it is necessary to take into account the readiness to accept the educational process as a whole and the subsequent management structure and system organization.

Adaptation of international students to a new academic environment is not an easy process that requires consideration and consideration of many factors. Self-acceptance in a new environment can be stressful in terms of language connections, personal factors, perception of new information, differences in culture and social relations. For successful integration, students need to demonstrate a high level of academic and language preparation and literacy, flexibility, and the ability to adapt to new conditions. The academic success of international students directly depends on their correctly oriented, correctly chosen adaptation strategies and involvement in the educational process. Students who actively participate in academic life, interact with classmates and teachers, demonstrate higher rates of academic engagement (Kember [7]). Educational institutions have certain standards for applicants, in accordance with the curricula, disciplines, both domestic and international. Newcomers may encounter other methods and approaches in the education system, language forms of communication and interaction in the academic community.

For successful adaptation of newcomers, as a "sensitive group", educational institutions need to use an ecological approach based on the creation of an inclusive academic environment, providing for personal needs, potential risks of self-acceptance of the student in a new society and educational environment. This

approach involves multi-stage support, including linguistic, academic, communicative, and emotional-psychological, which in its own way creates favorable conditions for integration. Institutions can promote the implementation of special preparatory programs that can reduce the risk of stress for newcomers, and, moreover, contribute to the development of an understanding of academic, specialized, and language requirements.

Conclusion. Integration of international students remains a hot topic, moreover, with the progression of global changes and trends, young people continue to consider studying abroad in order to acquire quality and qualified education for self-realization opportunities.

An ecological academic environment promotes inclusion and support, paying attention to personal needs and characteristics, which in turn helps to soften the introduction into the academic and social environment, creating a comfortable ecosystem for a newcomer.

These constraints, such as language deficiencies and cultural dissonance, can hinder the academic success and social well-being of newcomers, which in turn can provoke stressful situations, cause a sense of isolation, and reduce self-efficacy. Moreover, differences in educational systems and institutional expectations require targeted support strategies, including preparatory programs and the development of intercultural competence. An ecological approach, considering the academic environment as an interconnected system of institutional, social, and personal factors, offers a basis for a comprehensive solution to these problems.

Future research requires exploring adaptive strategies that promote integration and examining the impact of ecological academic environment on international students' academic performance and personal development, paying attention to inclusiveness and personal needs.

References

1. Barratt, M. F. & Huba, M. E. (1994), "Factors related to international undergraduate student adjustment in an American community", *College Student Journal*, Vol. 28, pp. 422–435.

2. Bronfenbrenner, U. (1979), *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*, Harvard University Press, Cambridge.

3. Constantine, M., Anderson G., Berkel, L., Caldwell, L. & Utsey, S. (2005), "Examining the cultural adjustment experiences of African International College students: a qualitative analysis", *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 52, pp. 57–66.

4. Day, R. & Hajj, F. (1986), "Delivering counseling services to international students: the experience of the American University of Beirut", *Journal of College Student Personnel*, Vol. 27, pp. 353–357.

5. Glass, C. R. & Bista, K. (2019), "The next ten years: looking back, looking forward", *Journal of International Students*, Vol. 9, Iss. 1, pp. 1–3.

6. Hechanova-Alampay, R., Beehr, T. A., Christiansen, N. D. and Van Horn, R. K. (2002), "Adjustment and strain among domestic and international student sojourners: A longitudinal study", *School Psychology International*, Vol. 23, Iss. 4, pp. 458–475.

7. Kember, D. (2001), "Beliefs about knowledge and the process of teaching and learning as a factor in adjustment to study in higher education", *Studies in Higher Education*, Vol. 26, Iss. 2, pp. 205–221.

8. Koul, R. & Fisher, D. (2005), "Cultural background and students' perceptions of science classroom learning environment and teacher interpersonal behaviour in Jammu, India", *Learning Environments Research*, Vol. 8, Iss. 2, pp. 195–211.

9. Khanlou, N. & Wray, R. (2014), "A whole community approach toward child and youth resilience promotion: A review of resilience literature", *International Journal of Mental Health and Addiction*, Vol. 12, pp. 64–79.

10. Leong, F. T. L. & Sedlacek, W. E. (1989), "Academic and career needs of international and United States college students", *Journal of College Student Development*, Vol. 30, pp. 106–111.

11. Meyer, L. M. (2000), "Barriers to meaningful instruction for English learners", *Theory Into Practice*, Vol. 39, Iss. 4, pp. 228–236, available at: https://doi.org/10.1207/s15430421tip3904_6.

12. Constantine, M. G., Wilton, L. and Caldwell, L. D. (2003), "The role of social support in moderating the relationship between psychological distress and willingness to seek psychological help among black and latino college students", *Journal of College Counseling*, Vol. 6, Iss. 2, pp. 155–165.

13. European Commission (2022), COUNCIL IMPLEMENTING DECISION.

14. Oberg, K., (1960), "Cultural shock: adjustment to new cultural environments", *Practical Anthropology*, Vol. 7, pp. 177–182.

15. Hayes, R. L. and Lin, H. R. (1994), "Coming to America: developing social support systems for international students", *Journal of Multicultural Counseling and Development*, Vol. 22, Iss. 1, pp. 7–16.

16. Nawyn, S. J., Gjokaj L., Agbenyiga, D. L. and Grace B. (2012), "Linguistic isolation, social capital, and immigrant belonging", *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 41, Iss. 3, pp. 255–282.

17. Sawir, E., Marginson, S., Forbes-Mewett, H., Nyland, C. and Gaby, R. (2012), "International student security and English language proficiency", *Journal of Studies in International Education*, Vol. 16, Iss. 5, pp. 434–454.

18. Surdam, J. & Collins, J. (1984), "Adaptation of international students: a cause for concern", *Journal of College Student Personnel*, Vol. 25, pp. 240–245.

19. Stoynoff, S. (1997), "Factors associated with international student's academic achievement", *Journal of Instructional Psychology*, Vol. 24, pp. 56–68.

20. Tafarodi, R. V. & Smith, A. J. (2001), "Individualism–collectivism and depressive sensitivity to life events: the case of Malaysian sojourners", *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 25, pp. 73–88.

21. Taylor, G. I. (1934), "The mechanism of plastic deformation of crystals. Part I. Theoretical", *Proceedings of the Royal Society of London, Series A*, Vol. 145, pp. 362–387.

22. Taylor, S. and Sidhu, R. K. (2012), "Supporting refugee students in schools: what constitutes inclusive education?", *International Journal of Inclusive Education*, Vol. 16, Iss. 1, pp. 39–56.

23. UNESCO (2005), Guidelines for inclusion: ensuring access to education for all, available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED496105.pdf>.

24. Van der Zee, K. I. and Van Oudenhoven, J. P. (2001), "The multicultural personality questionnaire: reliability and validity of self- and other ratings of multicultural effectiveness", *Journal of Research in Personality*, Vol. 35, pp. 278–288.

25. Wu, H., Garza, E. and Guzman, N. (2015), "International student's challenge and adjustment to college", *Education Research International*, Vol. 2015, Iss. 1, pp. 1–8.

26. Yeh, C. and Inose, M. (2003), "International students reported English fluency, social support satisfaction, and social connectedness as predictors of acculturative stress", *Counselling Psychology Quarterly*, Vol. 16, Iss. 1, pp. 15–28.

UDC 378.091.2-051:343.83(477)

DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.208

**PRACTICE-ORIENTED LEARNING TECHNOLOGIES
IN THE PROCESS OF GRADUAL PROFESSIONAL
TRAINING OF SPECIALISTS OF THE STATE
PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE**

Razumeyko Nataliia,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Pedagogy and Humanitarian Disciplines,
Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: bagira.rns@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-0801-3490;

Researcher: AAC-5633-2021

Scopus-Author: 5648-0784-600;

Shcherbyna Nataliia,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor of the
Department of Pedagogy and Humanitarian Disciplines,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: natalboyko@gmail.com)

Researcher: KHU-4191-2024

ORCID: 0009-0002-5573-0505;

Anishchenko Viktoriia,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor of the Department of Pedagogy

and Humanitarian Disciplines,

Penitentiary Academy of Ukraine

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: 5720-8032-016

***The article aims** to study the features of applying practice-oriented learning technologies in forming the professional competence of specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine.*

***The research methodology** is based on the modern provisions of pedagogical science, psychology, and law. It reflects the synergistic relationship in the system 'teacher-student of a certain level of education (staff undergoing*

advanced training)', based on innovative and interactive teaching methods, which are the constituent elements of practice-oriented educational technologies.

Scientific novelty. *The article analyses the practical application of practice-oriented teaching technologies in a gradual system of training specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine.*

Practical significance and value (originality). *It provides specific examples of applying practice-oriented learning technologies in a gradual system of training specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine.*

Key words: *case method, practice-oriented approach to training, professional competence, gradual professional training, training, State Penitentiary Service.*

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ СТУПЕНЕВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Разумейко Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

*Пенітенціарна академія України,
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,*

e-mail: bagira.rns@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-0801-3490

Researcher: AAC-5633-2021

Scopus-Author: 5648-0784-600;

Щербина Наталія Олексіївна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки
та гуманітарних дисциплін,

*Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,*

e-mail: natalboyko@gmail.com)

Researcher: KHU-4191-2024

ORCID: 0009-0002-5573-0505;

Аніщенко Вікторія Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри
педагогіки та гуманітарних дисциплін,

*Пенітенціарна академія України
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,*

e-mail: oceansoulvik111@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: 5720-8032-016

***Метою статті** є дослідження особливостей застосування практико-орієнтованих технологій навчання в контексті формування професійної компетентності фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України.*

***Методологія дослідження** базується на сучасних положеннях педагогічної науки, психології та права, відображає синергетичний взаємозв'язок у системі «викладач – здобувач певного рівня освіти (персонал, який проходить підвищення кваліфікації)», що базується на використанні інноваційних та інтерактивних методів навчання, що своєю чергою є складовими елементами практико-орієнтованих освітніх технологій.*

***Наукова новизна.** У статті проаналізовано практичне застосування практико-орієнтованих технологій навчання в процесі ступеневої системи підготовки фахівців державної кримінально-виконавчої служби.*

***Практичне значення та цінність (оригінальність).** Полягає в наведенні конкретних прикладів застосування практико-орієнтованих технологій навчання в процесі ступеневої системи підготовки фахівців державної кримінально-виконавчої служби.*

***Ключові слова:** кейс-метод, практико-орієнтований підхід навчання, професійна компетентність, ступенева професійна підготовка, тренінг, Державна кримінально-виконавча служба України.*

Statement of the problem and analysis of the latest research and publications. The issue of activating the cognitive activity of higher education students in the gradual training system is always relevant. Many factors, including the socio-cultural environment, political and security situation, innovative material and technical support of the educational process, influence its solution. However, the students are the driving force behind forming professional competence in future specialists. The teacher's role is to create pedagogical conditions considering the students' interests, values, and motivational needs in their chosen professional field. A key aspect of this is the creation of situations of success for higher education students of all levels, including personnel training, which will motivate them to be more involved in acquiring modern knowledge, essential skills, and abilities. The understanding that higher education students can apply the knowledge gained during the theoretical part of the practice course is an essential factor in increasing the efficiency of the educational process and a guarantee of further successful implementation in professional activity.

Analysis of research and publications. Numerous researchers in pedagogy and psychology, including O. Antonova, O. Dubasenyuk,

N. Zhytnyk, I. Zyazyun, N. Matyushenko, I. Palshkova, N. Hrytsai, V. Maikovska, N. Georgyan, T. Khorolska, O. Pometun, N. Strazhnikova, and N. Opushko, focus on the application of practice-oriented technologies in the educational process.

Given the ongoing reforms in Ukraine's State Criminal Executive Service (SCES), one of the primary goals is to "develop an effective model for training and activities of personnel within the penitentiary system." In light of this, it is essential to explore more deeply the impact and role of practice-oriented learning technologies in shaping penitentiary specialists' professionally important knowledge, skills, and abilities.

The article aims to reveal the peculiarities of using practice-oriented learning technologies to develop the professional competence of Ukrainian SCES specialists.

The research methodology is grounded in contemporary pedagogical science, psychology, and law principles. It emphasises the synergistic relationship within the "teacher-student" system at a specific education level (among staff undergoing advanced training). Innovative and interactive teaching methods, essential components of practice-oriented educational technologies, support this system.

Presentation of the primary material. A competency-based approach to learning plays a crucial role in modern education. Researchers emphasise that this approach focuses on forming and developing students' competencies. The outcome of this educational process is the establishment of students' overall life competence, which encompasses a set of key competencies that reflect their integrated personality. Thus, the main feature of the competency-based approach is the shift in focus from the learning process to the results obtained. The competency-based approach is aligned with personality-oriented and activity-based learning strategies, as it addresses the individual student and can only be applied through specific actions [5, p. 11]. For this reason, practice-oriented learning technologies are essential for training higher education students.

Opushko N. identifies different approaches to practice-oriented learning in pedagogical science, highlighting three key methods:

1. The first approach links practice-oriented learning with the development of practical experience for higher education students by immersing them in environments similar to professional settings during training and practical classes.

2. The second approach uses professionally oriented teaching technologies and methods to simulate parts of professional activities.

3. The third approach views practice-oriented learning as a means to acquire practical experience to address educational tasks. In this context, the motivation to study theoretical materials arises from the need to solve practical problems.

Despite their differences, these approaches share a common goal: practice-oriented learning aims to equip students with relevant practical skills and abilities that are in demand in various social and professional fields while fostering an understanding of where, how, and why these skills are applied in real-world scenarios. [3, pp. 241–242].

Strazhnikova I. correctly states that the practice-oriented approach is one of the most effective methods for professionalising education in higher education institutions [6].

Pometun O. identifies several practice-oriented technologies, including critical thinking, interactive learning, project and research methods, problem-based learning, and information and communication technologies. These technologies, along with various teaching methods and techniques, help develop practical knowledge and skills. By establishing an educational environment based on these elements, we can create a comprehensive educational process that fosters the intentional development of competitive individuals and supports their professional growth [5, p. 242].

Opushko N., studying the experience of European countries, gives examples of the use of practice-oriented technologies in education. Thus, she notes that the practice-oriented approach involves active learning methods, which are characterised by non-standard forms and methods used in the learning process. In addition, active teaching methods develop students' skills of independent intellectual activity. They are focused on broader interaction of the subjects of the educational process with each other, encouraging activity in the learning process. The most

effective method of teaching aimed at organising students' active cognitive activity is the method of analysing specific situations (case studies). The technology of analysing specific situations contributes to developing analytical skills in solving organisational and non-standard tasks. The case study is analogous to the business game method but somewhat different.

The teachers of the Department of Pedagogy and Humanitarian Disciplines at the Penitentiary Academy of Ukraine place significant emphasis on practice-oriented teaching technologies, which greatly enhance the quality of the educational process. One of the first subjects taught at the bachelor's level is "Fundamentals of Scientific Research and Academic Integrity." This course introduces students to scientific research organisations in Ukraine and abroad while developing the essential competencies required for future academic pursuits. To promote practical learning, considerable attention is given to hands-on tasks within this discipline. For instance, when exploring the topic "The System and Content of Scientific Research in Ukraine," students participate in a business game where they assume various roles. These roles include a graduate student, a graduate student's supervisor, members of the academic council, a teacher aspiring to become an associate professor or professor, and a rector. Each participant must model their behaviour based on the established legal framework, encouraging a deeper understanding of the academic environment [8].

We used the project-based learning method at the Penitentiary Academy of Ukraine to study the above discipline. For example, the first mini-project was an information project that involved selecting literature on the chosen topic in the library and working with card and electronic catalogues.

The next stage required students to organise this information and write an abstract that met all the specific requirements for this type of work. This project spanned three class sessions and included independent work at home.

The final project was a scientific conference conducted as a role-playing game. This segment lasted two academic hours, during which higher education students prepared reports on the

results of their research work. Feedback gathered from an anonymous survey conducted among cadets and students after the course revealed that, for most respondents, the experience of presenting was one of the most memorable and interesting events in their studies. However, some students face challenges in writing essays, thus generating mixed feedback on this aspect of the course. Nevertheless, most cadets find the course engaging and beneficial primarily due to its practical orientation.

In today's world, where emergencies and risks to life can arise at any moment, training cadets in Life Safety is particularly crucial. Practice-oriented learning technologies serve as a foundation for effectively acquiring the necessary knowledge and skills, as they allow students to understand theoretical action algorithms and reinforce them in actual or simulated conditions.

The practice-oriented approach in the “Life Safety” course integrates theory with practice. Instruction emphasises the active use of practical exercises, case studies, simulations, and other methods that replicate real-life situations. In practical life safety classes, modern mannequins simulate emergency assistance, evacuation, and actions taken during fires or other threats, a vital training element. These simulators can display various physiological parameters, enhancing the realism of the experience for cadets.

During practical exercises, cadets also play the roles of victims, rescuers or observers. This allows for a deeper understanding of the situation from different perspectives and improves communication skills [7].

An essential component of practice-oriented training is creating scenarios that simulate emergencies (road accidents, explosions, mass casualties). This helps cadets act quickly, correctly assess the situation, and make decisions.

Practitioners from rescue and emergency services are involved in mine safety training, allowing cadets to see explosive devices and determine the rules of conduct in case of their detection.

A practice-oriented approach during Life Safety classes increases the effectiveness of learning. Cadets better absorb the material through practical application of knowledge.

Students learn to analyse situations and make optimal decisions quickly, forming psychological resilience. Working in conditions that simulate actual events helps prepare for stressful situations.

Despite significant advantages, the introduction of practice-oriented technologies into the "Life Safety" academic discipline encountered difficulties such as insufficient technical support and limited access to modern simulation systems. Solving these problems requires investments, advanced teacher training, and the development of new methodological materials.

A practice-oriented approach is also relevant in the system of advanced training of currently working personnel of the SCES of Ukraine. During advanced training, personnel have the opportunity not only to listen to lectures on topical topics related to the reform and development of the state penal policy and the penitentiary system as a whole but also, in close cooperation with the teacher, to master various algorithms for solving problematic issues of professional activity. Thanks to the use of several methods of practice-oriented technology, namely the case method, the method of specific situations, the method of situational analysis, and training, students of advanced training courses during training sessions can create models that allow them to transform a specific service-professional situation into a regular task and solve it, work out, acquire and improve specific important competencies and personal qualities. The content of practical tasks (case studies, situational exercises, training exercises, and diagnostic and projective techniques) reflects not only the didactic content of a particular educational topic but also includes modern knowledge related to the need to apply managerial, organisational, communicative, information and digital, socio-educational, and pedagogical skills. This allows: 1) to establish a dialogue in the system "teacher – employee of the SCES of Ukraine" and to hear each other; 2) to create a platform for discussing sensitive issues related to various types of official and professional activities; 3) to form a basis for the development of critical and creative thinking of students, which subsequently leads to the enrichment of knowledge, improvement and acquisition of new professional

competencies, and also contributes to their search for non-traditional algorithms for solving various professionally essential issues.

Thus, it should be noted that the sufficiently high level of influence on the formation of new soft skills and the improvement of the formed professional hard skills of personnel of interdisciplinary tasks, the implementation of which requires the use of knowledge from various fields, one way or another related to situations close to the realities of professional activity. Such tasks affect all components of the advanced training of personnel of the SCES of Ukraine: a) cognitive activity is activated, and knowledge is updated; b) specific components of professional competence are formed, namely social-communicative, economic, speech, leadership, organisational-management, psychological-pedagogical and others; c) the level of readiness to perform complex service-professional tasks in conditions of uncertainty, emergency and extreme situations increases. The use of cases containing tasks of a practically approximate, realistic nature of a specific type of professional activity contributes to the reformatting of not only professional consciousness but also behaviour, increases the level of awareness in team building, organisational (corporate) culture, the creation of a safe and barrier-free space in the professional environment, etc.

The teacher's main task when compiling cases, selecting training exercises, and modelling situations is to consider the needs of the personnel undergoing advanced training, focusing on their interests and values, which practical employees consider essential for the high-quality performance of their duties. That is why the teacher introduces specific steps that help him determine the route map for conducting practical classes with the staff of the State Security Service of Ukraine and increase motivation for educational and cognitive activity. Such steps include questionnaires before and after training classes, testing and interviews, round tables and discussion forums on topical topics relevant to practical employees of the State Security Service of Ukraine.

Table – Results of the implementation of a practice-oriented approach in the training of the SCES of Ukraine personnel after advanced training

Functional competencies according to the type of professional activity	Personally important professional qualities	Average analytical and synthetic assessment of the impact on the formation of competence and improvement, %
Administrative activities in the context of communication processes:		
– ability to apply team-building methods for staff cohesion; – skills in choosing innovative approaches to working out and justifying management decisions; – organisation of communication processes with different subjects of communication; – possession of a professional thesaurus; – possession of non-verbal communication techniques; – ability to present arguments and counterarguments; – speechwriting skills; – negotiation skills; – skills in using storytelling in internal communications	– work capacity; – procedural independence, personal responsibility for decisions made; – organisation; – punctuality; – logical statements and actions; – sociability	11,2 – 15,1

Psychological activities in the aspect of developing resilience:		
— ability to provide first aid to staff (subordinates) in emergency and extreme situations; — skills in conducting training for staff on emotional intelligence; — skills in visual professional observation; — ability to apply an inclusive approach and create a barrier-free workspace	— mobilisation; — tolerance; — empathy; — psycho-emotional restraint; — willpower; — mutual respect; — mutual support	13,1 – 16,3
Pedagogical and educational activities:		
— ability to analyse and organise the assessment of the quality of the personnel training process; — skills of self-education and self-education; — methods of psychodiagnostic of personnel for the selection of methods of psychological and pedagogical influence; — skills of mentoring, as well as facilitation to prevent the emergence of conflict situations; — skills of introducing a gender culture in the organisation	— pedagogical tact; — logical and creative thinking; — emotional stability; — critical thinking; — creativity; — attentiveness; — concentration	11,2 – 18,1

The results of the survey of the staff of the SCES of Ukraine before and after undergoing advanced training (Table) after mastering such topics as: “Formation and development of psychological resilience of the staff of the SCES of Ukraine to actions in extreme situations”, “Features of communication with prisoners of war and the impact of wartime realities on participants and victims of military conflict”, “Formation of skills for working with aggressive behavior on the part of persons detained in the

SCES of Ukraine and having mental and behavioral disorders”, “Creation of a team of employees of the departments of social, educational and psychological work of penal institutions and pre-trial detention centers”, “Oratory and speechwriting”, “Barrier-free, concepts, types and social significance” indicate a significant improvement in the functional competencies of the staff in accordance with a specific type of professional activity and the development of personally important professional qualities.

Conclusions. The presented material reflects the role and confirms the need to use practice-oriented technologies in the process of gradual professional training of specialists of the State Penitentiary Service of Ukraine, including in the system of advanced training of penitentiary personnel. The variety of methods of practice-oriented training allows all participants in the educational process to recreate an effective dialogue and find the most relevant problems, which become the basis for improving and timely didactic updating of educational material that meets the needs and requirements of the entire State Penitentiary System of Ukraine.

References

1. Anishchenko, V. O. (2020), Step-by-step professional training of officers of the State Penitentiary Service of Ukraine: theory and practice : monograph, SCRIPTORIUM, Chernihiv.
2. Glushak, O. M. (2013), "Information culture as a component of professional training of future specialists", *Materials of the III annual All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Research of young scientists in the context of the development of modern science (04/18/2013, Kyiv)*, pp. 109–115, available at: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1911/1/Glushak_IS_konf.pdf (accessed 22 August 2024).
3. Opushko, N. (2023), "Practical training as an important component of the dual form of education", *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, No. 70, pp. 240–252, available at: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-70-240-252> (accessed 22 February 2025).
4. Penitentiary reform: Main strategic goals for 2022–2026, available at: <https://kvs.gov.ua/about-service/reform/> (accessed 22 February 2025).

5. Pometun, O. I., Gupan, N. M., & Vlasov V. S. (2018), *Competency-oriented methodology for teaching history in primary school : a methodological manual*, TOV "KONVI PRINT", Kyiv.

6. Strazhnikova, I. V. (2021), "A practice-oriented approach to the professional training of future teachers of higher education institutions of Ukraine", *Innovative pedagogy*, No. 34, Vol. 1, pp. 14–16.

7. Tkachenko, O. G., Razumeiko, N. S., & Anishchenko V. O. (2024), "Home medical care in educational institutions: the relevance of its use in today's conditions", *Ukraine's security and defence sector in protecting national interests: current problems and tasks in martial law : materials of the III international scientific and practical conference (Khmelnyskyi, November 21, 2024)*, NADPSU, Khmelnytskyi, pp. 320–324.

8. Shcherbyna, N. (2024), "Personality-oriented teaching technologies in the training of penitentiary personnel", *The penal system of Ukraine and its role in the development of a legal and social state : materials of the 13th All-Ukrainian Correspondence Scientific and Practical Conference (Chernihiv, May 31, 2024)* / V. F. Puzyrny (Ed.), Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 187–189.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ОСВІТА. СОЦІАЛЬНІ
ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (14)

Відповідальні за випуск

Аніщенко В. О.,

Шмельова Р. І.

Редактори літературні

Сила Л. М.,

Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

За достовірність інформації у статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 04.04.2025 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 12,90.
Тираж 100 пр. Зам. № 135/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.